

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

Av egen vilja

En kartläggning av förebyggande arbete och metoder för att förhindra och förebygga att unga blir gifta mot sin vilja

UNGDOMSSTYRELSENS
2010:15
SKRIFTER

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

Av egen vilja

– En kartläggning av förebyggande arbete och metoder för att förhindra och förebygga att unga blir gifta mot sin vilja

UNGDOMSSTYRELSENS
2010:15
SKRIFTER

Ungdomsstyrelsen

är en myndighet som tar fram kunskap om ungas levnadsvillkor.

Vi ger stöd till föreningsliv och kommuner samt till internationellt samarbete.

© Ungdomsstyrelsens skrifter 2010:15

I S S N 1651-2855

I S B N 978-91-85933-40-2

projektledare Cecilia Narby

språkgranskning Linn Elgstrand

grafisk form/illustration Christián Serrano

tryck Elanders Sverige AB

distribution Ungdomsstyrelsen, Box 17801, 118 94 Stockholm

tfn 08-566 219 00, *fax* 08-566 219 98

e-post: info@ungdomsstyrelsen.se

webbplats: www.ungdomsstyrelsen.se

Förord

Ungdomsstyrelsen har fått i uppdrag av regeringen att genomföra insatser som kan förebygga och förhindra att unga mellan 13 och 25 år blir gifta mot sin vilja (IJ 2010/750/UF). En del i detta uppdrag är att kartlägga förutsättningarna för långsiktigt förebyggande arbete och behov av metodutveckling.

I rapporten *Av egen vilja* presenterar vi resultaten från denna kartläggning. I rapporten beskriver vi aktörer som arbetar förebyggande med frågan om äktenskap mot någons vilja, deras verksamheter samt potentiella aktörer inom området. Vi beskriver hur det förebyggande arbetet ser ut i ett län, i en kommun och i en stadsdel. Rapporten innehåller även exempel på förebyggande arbete i Norge och Storbritannien. Slutligen lämnar Ungdomsstyrelsen förslag till metodutveckling samt hur ett långsiktigt förebyggande arbete kan byggas upp.

Arbetet med rapporten har skett inom enheten för Nationell och kommunal ungdomspolitik och har genomförts av Cecilia Narby, Per-Erik Jalava och Maria Billinger i nära samarbete med Gerhard Holmgren, projektledare för hela regeringsuppdraget och Inger Ashing, enhetschef. Två externa skribenter, Merike Hansson, psykolog och frilansande skribent med mångårig erfarenhet som utredare inom olika statliga myndigheter, och Torbjörn Forkby, filosofie doktor i socialt arbete och forskare vid FoU (Forskning och Utveckling) i Väst/Göteborgsregionens kommunalförbund, har bidragit med texter till rapporten.

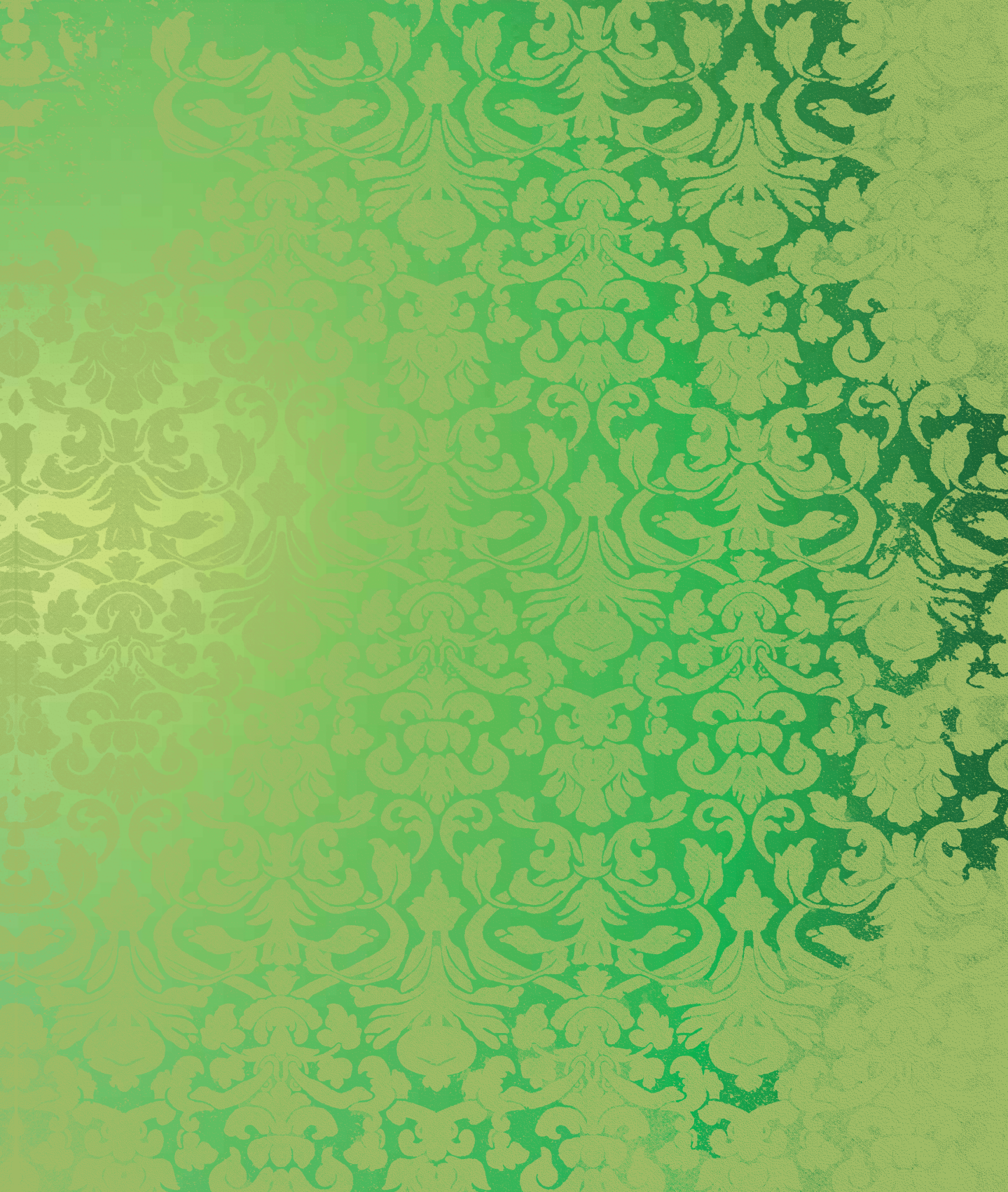
I arbetet med rapporten har Ungdomsstyrelsen haft samråd med Länsstyrelserna i Skåne, Stockholm, Västra Götaland och Östergötland, Socialstyrelsen, ALMAeuropa, RFSL Ungdom samt med aktörerna i det myndighetsnätverk som Ungdomsstyrelsen knutit till sig för att samverka kring frågan om äktenskap med någons vilja.

Vi vill framföra ett varmt tack till alla som har bidragit till rapportens genomförande.

Per Nilsson
generaldirektör, Ungdomsstyrelsen

Innehåll

- 6 **SAMMANFATTNING**
Av egen vilja
- 14 **INLEDNING**
- 16 **KAPITEL 1**
Bakgrund
- 28 **KAPITEL 2**
Introduktion till ett förebyggande arbete
text: Torbjörn Forkby
- 40 **KAPITEL 3**
Kartläggning av förebyggande arbete
- 52 **KAPITEL 4**
Exempel på förebyggande arbete
- 98 **KAPITEL 5**
Reflektioner kring metoder för förebyggande insatser
text: Merike Hansson
- 112 **KAPITEL 6**
Utländska exempel
- 138 **KAPITEL 7**
Slutdiskussion och förslag
- 154 **BILAGOR**
Bilaga 1 Regeringsuppdrag
Bilaga 2 Kontaktade verksamheter
Bilaga 3 Frågor till verksamheter
Bilaga 4 Webbenkät

SAMMANFATTNING

Ungdomsstyrelsens uppdrag

Ungdomsstyrelsen har fått i uppdrag av regeringen att kartlägga förutsättningarna för långsiktigt förebyggande arbete kring frågan om äktenskap mot någons vilja och behov av metodutveckling inom området. Inom uppdraget ska befintliga och potentiella aktörer som arbetar förebyggande kartläggas. Kartläggningen ska även innehålla beskrivningar av pågående förebyggande insatser och exempel på metoder som används i andra länder. Utifrån detta ska Ungdomsstyrelsen lämna förslag till metodutveckling samt på hur ett långsiktigt förebyggande arbete kan byggas upp.

Kartläggningens innehåll

Kartläggningen består av sju kapitel.

Kapitel 1 är ett introducerande kapitel med bakgrundsfakta, information om uppdragets genomförande samt en genomgång av de definitioner och förhållningssätt som rapporten utgår från.

I **kapitel 2** skriver Torbjörn Forkby om hur förebyggande arbete inom ett nytt fält kan utvecklas och byggas upp.

Kapitel 3 innehåller resultaten från den webbenkät som Ungdomsstyrelsen skickat ut till aktörer som kan, eller skulle kunna, arbeta med frågan om äktenskap mot någons vilja. Där beskrivs i vilken utsträckning olika aktörer arbetar och vilken typ av arbete de bedriver.

Kapitel 4 består av fördjupande beskrivningar av verksamheter i ett län, i en kommun och i en stadsdel. Dessutom beskrivs ytterligare verksamheter som på olika sätt arbetar för att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja.

Kapitlet 5 innehåller en reflekterande text om metoder och metodutveckling utifrån beskrivningarna i kapitel 3 och 4 där Merike Hansson skrivit underlag till texten.

Kapitel 6 innehåller beskrivningar av verksamheter och metoder som används för att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja i Norge och Storbritannien.

I **kapitel 7** diskuteras kartläggningens huvudsakliga resultat och Ungdomsstyrelsens förslag presenteras.

Kartläggningens huvudresultat Befintliga aktörer

Ett effektivt förebyggande arbete måste ses som en följd av samspelade nivåer och aktörer på nationell, regional och lokal nivå. På nationell nivå är det framförallt ideella organisationer som, vid sidan av statliga myndigheter, arbetar med frågan om att förebygga äktenskap mot den enskildes vilja.

På regional nivå är länsstyrelsernas arbete i många fall avgörande för att ett lokalt arbete kring unga som gifts mot sin vilja ska kunna bedrivas

på ett effektivt sätt. Länsstyrelsernas arbete har i vissa fall handlat om att organisera regionala resursteam bestående av kuratorer, socialsekreterare, poliser, barnmorskor från olika verksamheter och från olika kommuner men även om att stödja utveckling av resursteam i en viss kommun. Resursteam bestående av olika kompetenser framstår i kartläggningen som ett framgångsrikt sätt för att skapa samverkan mellan olika aktörer inom ett län eller en kommun.

Mycket av det konkreta arbetet med att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja sker på lokal nivå. För att nå målgruppen unga är skolan en viktig aktör. Elevhälsan är den verksamhet inom skolan som i de flesta fall arbetar med frågan, men även andra yrkesgrupper kan vara involverade. Elevhälsan är en viktig aktör för att utveckla arbetet med frågan om äktenskap mot den egna viljan då de är etablerade inom skolans organisation, har en naturlig kontakt med eleverna och kan arbeta långsiktigt. Utifrån kartläggningen ser Ungdomsstyrelsen ett behov av att socialtjänst, polis, ungdomsmottagningar, barn- och ungdomspsykiatri, fritidsverksamhet och ideella organisationer samarbetar för att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja.

Möjliga aktörer

De länsstyrelser som inte arbetar med frågan idag skulle kunna arbeta förebyggande för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja. Det skulle dock kräva ett uppdrag från regeringen samt riktlinjer, öronmärkta pengar, ökad kunskap och personella resurser. Ungdomsstyrelsen ser det som angeläget att fler länsstyrelser än idag arbetar aktivt med frågan.

När det gäller kommunala verksamheter på lokal nivå är det främst resurser i form av ökad kunskap, personal och finansiering som behövs för att få fler kommuner att arbeta förebyggande. Att använda sig av Svenska för invandrare (SFI)-undervisningen och samhällsorienteringen för nyanlända är ett sätt att nå målgruppen föräldrar. Andra möjliga aktörer i arbetet med föräldrar är förskolorna, barnavårdscentralerna och mödravårdscentralerna. I arbetet med föräldrar lyfts också behovet av nya samarbetsformer mellan offentlig verksamhet och ideella organisationer och trossamfund. I kartläggningen framkommer att dessa i många fall kan ha lättare att få en bra kontakt med föräldrarna. Samhället bör dock ha det yttersta ansvaret för arbetet med att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja. De ideella organisationerna och trossamfundet bör däremot betraktas som viktiga aktörer vars kompetens bör tas tillvara i större utsträckning.

I arbetet med ungdomar måste även fler aktörer börja arbeta med frågan om äktenskap mot den egna viljan. I kartläggningen framkommer att ungdomsmottagningarna möter unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja. Genom klassbesöken når ungdomsmottagningarna en stor del av Sveriges ungdomar vilket ger dem en plattform för att ta upp frågan. I Ungdomsstyrelsens kartläggning framkom dock att de tillfrågade ungdomsmottagningarna upplevde att de varken hade tillräckligt med tid eller resurser för att arbeta mer riktat med frågan om äktenskap mot den egna viljan.

I kartläggningen framkommer även att fritidsgårdarna är en arena där ett mer aktivt arbete skulle kunna bedrivas. De har ett starkt ungdomsperspektiv och verkar både främjande och förebyggande. Att stödja en utveckling av fritidsgårdarna och ungdomsmottagningarna som mer aktiva aktörer är ett sätt att etablera ett förebyggande arbete för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja i befintliga verksamheter och därmed få en långsiktighet i arbetet.

Projektbidrag från länsstyrelserna, Ungdomsstyrelsen och andra statliga bidragsgivare är ett sätt att från nationell nivå stötta fristående aktörer. Det kan dock vara problematiskt med korta projektider som leder till att aktörerna tvingas till en kortsiktig planering. Längre projektider skulle möjliggöra en långsiktighet i arbetet, vilket skulle gagna de enskilda ungdomarna. Det är även viktigt att projektbidragen kompletteras med utvärderingsbidrag för att fristående aktörer ska ha en möjlighet att följa upp och utvärdera sitt arbete. Det borde även vara möjligt att koppla dessa insatser till redan befintliga resursteam för att öka nyttan av insatsen och stärka långsiktigheten.

Pågående insatser

Förebyggande arbete för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja är i Sverige starkt sammankopplat med arbetet kring hedersrelaterat våld och förtryck, vilket återspeglas i Ungdomsstyrelsens kartläggning *Av egen vilja*. De verksamheter som beskrivs i kartläggningen arbetar samtliga utifrån ett individperspektiv. Många verksamheter lyfter dock vikten av att även arbeta med familjerna.

I både Norge och Storbritannien har lagstiftningen varit ett viktigt verktyg i det förebyggande arbetet. I Ungdomsstyrelsens kartläggning lyfts behovet av lagstiftning av flera olika aktörer. En kriminalisering av äktenskap mot någons vilja menar flera skulle vara en hjälp i arbetet med både unga och föräldrar.

De flesta verksamheter som beskrivs i kartläggningen sätter in frågan om äktenskap mot den egna viljan i ett större sammanhang, som exempelvis de mänskliga rättigheterna eller sex och samlevnad. En vinst som identifierats genom detta är att frågan om äktenskap mot den egna viljan inte blir en särfråga som berör enbart en viss grupp och därmed enbart lyfts i insatser riktade till den gruppen. Istället införlivas frågan under ett gemensamt paraply med frågor som berör alla. Att arbeta med frågan utifrån en bred ingång, som alla kan relatera till, är något som lyfts som en framgångsfaktor i såväl Storbritannien som i Norge. I kartläggningen framkommer också ett delvis motsatt resultat, att ett förebyggande arbete gällande hedersproblematik och äktenskap mot den egna viljan är behjälpt av att frågan får vara en särfråga med egna strategier och handlingsplaner. Dessa två processer, att å ena sidan integrera problematiken i större frågor, och att å andra sidan särskilja den genom särskilda handlingsplaner och samverkansplaner, bör få pågå parallellt för att nå och stödja målgrupperna så bra som möjligt.

Bland verksamheterna är det vanligt att arbeta med en blandning av metoder. Information kring lagar och samhällets ansvar, den enskildes rättigheter samt fakta om kroppen kompletteras ofta av metoder som syftar till reflektion kring egna normer och värderingar. Arbetet måste dock föregås av en metodisk inventering och riskanalys samt kontinuerligt dokumenteras och följas upp. Behovet av metodutveckling både i arbetet med enskilda utsatta individer och i det förebyggande arbetet lyfts av de flesta verksamheter i denna kartläggning. Särskilt viktigt är detta i insatser som syftar till att skapa dialog mellan unga och deras föräldrar där risken för ökat hot och våld mot den unge särskilt måste vägas in.

Utvecklingsområden

Ungdomsstyrelsen har identifierat fyra områden som myndigheten anser vara centrala för att utveckla, och stärka, det förebyggande arbetet för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja på nationell, regional och lokal nivå. Det är arbete riktat mot familjen, mot unga direkt, utvärdering och uppföljning av insatser som görs idag samt tematisering av arbetet.

Förebyggande arbete med familjen som målgrupp

Metodutveckling av arbetet med familjen bör ske uppdelat i arbete med föräldrar och i arbete med familjen som helhet. Ett förebyggande arbete med föräldrar innebär att frågan behöver integreras inom ramen för befintliga verksamheter som exempelvis SFI, mödravårdscentraler, barnavårdscentraler, förskola, skola och socialtjänst. Det finns ett behov av ett samlat grepp kring vilka insatser som görs runt om i landet kopplat till hur väl det fungerar, samt att systematiskt följa upp och utvärdera arbetet. Metodutveckling kring arbete med familjen är av stor vikt då många aktörer menar att det är nödvändigt att arbeta med hela familjen och inte enbart med skydd och stöd till den unga som utsätts.

Förebyggande arbete med unga som målgrupp

Utvecklingen av ett förebyggande arbete riktat mot unga har kommit längre än det riktat mot familjen. Det finns idag insatser av universell, selektiv och indikativ karaktär. Det är dock stora skillnader både när det gäller form av stödinsatser och hur utbredd kompetensen bland professionella är. Det finns ett behov av att integrera frågan om äktenskap mot den egna viljan som en

fråga bland andra frågor inom många offentliga verksamheter för att samhället ska kunna utföra ett mer omfattande förebyggande arbete.

Behov av metodutveckling finns i form av ett långsiktigt förebyggande arbete med insatser som riktar sig till samtliga ungdomar, ett förebyggande arbete riktat till ungdomar i en identifierad riskgrupp samt ett förebyggande arbete som riktar sig till enskilda som har en mer akut problematik. Detta behov har lyfts fram av flera olika aktörer som socialtjänst, skolpersonal, fritidspersonal, ideella organisationer samt trosamfund. Ungdomsstyrelsens kartläggning *Av egen vilja* visar på vikten av insatser för unga under lång tid även efter det att en ungdom har tvingats lämna sin familj och börjat bygga upp ett eget självständigt liv.

För att kunna arbeta förebyggande med så väl familjer som unga måste även utbildningen av yrkesverksamma utvecklas. I Storbritannien arbetar Forced Marriage Unit med internetbaserade utbildningsprogram kring praktiska riktlinjer i arbetet med frågan om äktenskap mot den egna viljan. Det kan vara intressant att titta närmare på användandet av internetbaserade utbildningsprogram även i Sverige. Metoden gör det möjligt att nå ut med baskunskap till ett brett spektra av yrkesgrupper och kan därmed öka möjligheten att identifiera problematiken med äktenskap mot den egna viljan.

Generellt är fortsatt utbildning en viktig aspekt för metodutvecklingsområdena föräldrar och unga. Idag ges kompetenshöjande utbildningar både tvärssektoriellt och yrkesspecifikt av såväl områdesspecifika myndigheter, som exempelvis Skolverket, som mer övergripande myndigheter, till exempel Ungdomsstyrelsen och Länsstyrelserna. Detta arbete bör fortgå och utvecklas enligt Ungdomsstyrelsen.

Utvärdering och uppföljning

Hur väl de insatser som pågår förebygger hedersrelaterade problem eller problemet att unga blir gifta mot sin vilja är oklart då det oftast saknas utvärderingar och uppföljningar. Samtidigt finns det en stor efterfrågan på metoder och arbetsverktyg för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja, vilket leder till att många modeller sprids trots att de inte är utvärderade. Många statliga myndigheter stödjer idag förebyggande arbete för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja genom riktade bidrag till ideella föreningar. Dessa bidrag borde kompletteras med särskilda medel för utvärdering.

Olika tematiseringar av det förebyggande arbetet

Förebyggande metoder för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja bör utvecklas under flera olika övergripande teman som exempelvis mänskliga rättigheter, våld samt sex och samlevnad. I Norge har utvecklingen av det förebyggande arbetet med att förhindra äktenskap mot någons vilja kommit långt under temat våld. I Sverige har det förebyggande arbetet i första hand utvecklats under teman som sex och samlevnad och mänskliga rättigheter. Ungas våldsutsatthet är relativt osynlig i Sverige idag. I Statens folkhälsoinstituts enkät för att kartlägga ungas psykiska hälsa finns till exempel inga frågor om ungas våldsutsatthet, varken i skolan eller i hemmet. I Ungdomsstyrelsens utredning *Gift mot sin vilja* framkommer att det är betydligt mer vanligt att unga som inte själva får välja framtida partner utsätts för hot, våld och kränkningar av närstående. Ungas våldsutsatthet måste bli mer synligt. Barn- och ungdomsperspektivet måste stärkas i de åtgärder som samhället utformar.

Ungdomsstyrelsens förslag

Utifrån kartläggningens resultat lägger Ungdomsstyrelsen förslag inom fem områden på vidare metodutveckling samt på hur ett långsiktigt förebyggande arbete kan byggas upp kring frågan om äktenskap mot någons vilja:

1.

Förstärkt lagstiftning

- Ungdomsstyrelsen föreslår att äktenskap mot någon vilja kriminaliseras.

2.

Fortlöpande utbildningsuppdrag

- Att utbildningar och förebyggande insatser för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja blir en ordinarie del av Ungdomsstyrelsens sektorsövergripande arbete med att förbättra ungas livsvillkor.

3.

Skapa ett nationellt samverkansråd

- Att regeringen ger Ungdomsstyrelsen ett fortsatt och utvecklat uppdrag att samordna myndigheter i ett mer beständigt samverkansråd, med uppgift att arbeta med metodutveckling, utvärdering och uppföljning vad gäller det förebyggande arbetet med unga respektive föräldrar. Respektive aktör i samverkansrådet bör få i uppdrag av regeringen att delta.

4.

Riktade uppdrag

- Att Ungdomsstyrelsen, i samråd med Nämnden för statligt stöd till trossamfund (SST), ges i uppdrag att utarbeta en samhällsorienterande utbildning som ska erbjudas vigselförrättare som verkar i Sverige men har fått sin utbildning i något annat land. Ungdomsstyrelsen föreslår att genomgången utbildning blir ett villkor för att Kammarkollegiet ska tilldela vigselrätt till en vigselförrättare.
- Att regeringen ger Ungdomsstyrelsen i uppdrag, att i samråd med Skolverket, utarbeta ett metodmaterial för hur man kan arbeta med frågan om äktenskap mot den egna viljan i den nuvarande introduktionsutbildningen för nyanlända elever, inom ramen för gymnasieskolans individuella program (IVIK) eller i det kommande introduktionsprogrammet Språkintroduktion. Skolverket bör även ges i uppdrag att genomföra kompetenshöjande insatser riktade till lärare som arbetar med nyanlända ungdomar.

-
- Regeringen bör ge Ungdomsstyrelsen i uppdrag utveckla ett metodmaterial för att diskutera frågan om äktenskap mot den egna viljan inom ramen för Svenska för invandrades (SFI) verksamhet och samhällsorienteringen för nyanlända flyktingar och invandrare samt sprida det.
 - Ungdomsstyrelsen föreslår att regeringen uppdrar till Sveriges ambassader utomlands att tillhandahålla information till svenska medborgare i utlandet om vilket stöd ambassaderna kan erbjuda om en person utsätts för, eller riskerar att utsättas för, äktenskap mot sin vilja.

5.

Ett skandinaviskt nätverk

- Ett skandinaviskt nätverk kring förebyggande arbete för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja bör upprättas. Dessutom bör samarbetet mellan de skandinaviska länderna även inkludera ett kompletterande konsulärt samarbete i frågor kring hedersproblematik och äktenskap mot den egna viljan.

INLEDNING

Ungdomsstyrelsen har fått i uppdrag av regeringen att genomföra insatser för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja (IJ2010/750/UF). Uppdraget, som är en del i regeringens *Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja* (rskr 2009/10:229), består av fyra delar: att etablera ett myndighetsnätverk, att utarbeta information till relevanta målgrupper, att kartlägga förutsättningarna för långsiktigt förebyggande arbete och behov av metodutveckling samt utbildningsinsatser riktade till anställda inom myndigheter och kommuner.

I Ungdomsstyrelsens rapport *Gift mot sin vilja* (2009) framkom att många som arbetar med unga saknar kunskap om att unga blir gifta mot sin vilja och hur de kan hjälpa och stödja utsatta, eller unga som riskerar att utsättas. Flera myndigheter saknar metoder, rutiner och riktlinjer för att kunna arbeta förebyggande och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja. För att komma till rätta med den problematiken behövs insatser på flera områden.

I denna rapport redovisas den del av regeringsuppdraget som handlar om att kartlägga förutsättningar för långsiktigt förebyggande arbete. Enligt uppdraget ska Ungdomsstyrelsen kartlägga aktörer inom kommunala och fristående verksamheter samt inom trossamfund och ideella organisationer som arbetar med unga och som verkar, eller skulle kunna verka, i ett förebyggande arbete för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja. Kartläggningen ska även beskriva exempel på förebyggande insatser som redan pågår samt lyfta goda exempel på förebyggande arbete i andra länder, i den här rapporten har vi tittat på Norge och Storbritannien. Utifrån detta ska Ungdomsstyrelsen lämna förslag till metodutveckling samt hur ett långsiktigt förebyggande arbete kan byggas upp. Enligt regeringsbeslutet ska uppdraget redovisas i form av en skriftlig delrapport senast den 15 december år 2010. Hur Ungdomsstyrelsen har genomfört uppdraget och vilka resultat och förslag myndigheten har kommit fram till redovisas i denna rapport.

Referens

Integrations- och jämställdhetsdepartementet, IJ 2010/750/UF, *Uppdrag till Ungdomsstyrelsen om insatser för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja*.

Regeringens skrivelse (2009/10:229), *Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja*.

KAPITEL 1

Bakgrund

Antal unga gifta

Enligt Statistiska centralbyråns befolkningsregister fanns det 10 672 personer upp till och med 25 år som var nyblivna gifta vid årsskiftet 2007/2008. Av dem var 7 086 kvinnor och 3 586 män. Motsvarande siffror vid årsskiftet 2009/2010 var 10 949, och av dem var 7 250 kvinnor och 3 699 män.

Statistiken visar att det vid årsskiftet 2007/2008 fanns 39 546 personer upp till och med 25 år som var gifta. Av dessa var 28 217 kvinnor och 11 329 män. Det var 400 personer i åldern till och med 18 år som var gifta vid samma tidpunkt och av dem var 20 personer under 18 år. Av dessa 20 personer hade samtliga utländsk bakgrund, 1 kille och 19 tjejer. Bland 18-åringarna var 303 unga kvinnor med utländsk bakgrund, 38 var unga kvinnor med svensk bakgrund, 33 var unga män med utländsk bakgrund och 6 var unga män med svensk bakgrund. Med utländsk bakgrund menar vi personer som är utrikes födda eller inrikes födda med 2 utrikesfödda föräldrar. Vid årsskiftet 2009/2010 fanns det 43 294 personer upp till och med 25 år som var gifta. Av dessa var 30 845 tjejer och 12 449 killar. Totalt 452 personer i åldern till och med 18 år var gifta vid samma tid och av dem var 18 personer under 18 år. Av de 18 personerna var 15 personer flickor med utländsk bakgrund och 3 personer pojkar med utländsk bakgrund. Bland 18-åringarna var 323 unga kvinnor med utländsk bakgrund, 39 var unga kvinnor med svensk bakgrund, 71 var unga män med utländsk bakgrund och 1 var en ung man med svensk bakgrund.

Gift mot sin vilja

År 2008 fick Ungdomsstyrelsen i uppdrag att göra en kartläggning av förekomsten av arrangerade äktenskap mot någons vilja. Ett äktenskap mot den egna viljan definieras som ett äktenskap där någon påverkas att gifta sig genom straffbart tvång eller andra påtryckningar. Slutsatserna presenterades i rapporten *Gift mot sin vilja* år 2009. *Gift mot sin vilja* var den första kartläggningen i Sverige av unga som riskerar arrangerade äktenskap mot sin vilja.

För att göra en uppskattning av antalet arrangerade äktenskap mot någons vilja valde Ungdomsstyrelsen att ställa ett antal frågor om det i *Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009*.¹ Enkäten riktades till 6 000 personer mellan 16 och 25 år runt om i Sverige. Frågorna som ställdes var: *Får du gifta dig med vem du vill? Vem väljer din partner? samt Har du under den senaste tiden känt dig orolig för att inte själv få välja vem du ska gifta dig med?* Förutom den egna enkätundersökningen använde Ungdomsstyrelsen studier från Socialstyrelsen och Stockholms universitet för att kartlägga ungas villkor kopplat till begränsningar och att bli gift mot sin vilja (Ungdomsstyrelsen 2009).

Ungdomsstyrelsens bedömning i *Gift mot sin vilja* var att motsvarande 70 000 unga upplever att de inte har möjlighet att fritt välja vem de ska gifta sig med. Av dem uppger 8 500 personer att de är oroliga över att inte själva få välja vem de ska gifta sig med. Det finns ingen officiell statistik över hur äktenskap ingås och om de ingås av fri vilja eller inte (Ungdomsstyrelsen 2009).

Av *Ungdomsstyrelsens urvalsundersökning 2009*² som gick ut till 2 000 unga mellan 16 och 25 år i Araby i Växjö, Hjällbo i Göteborg, Husby i Stockholm och Rosengård i Malmö, konstateras att de ungdomar som bor i de områdena i högre grad än unga i riket uppger att de har begränsningar eller villkor i förhållande till äktenskap och val av partner. Enkäten presenteras närmare i Ungdomsstyrelsens rapport *Gift mot sin vilja*. Nationellt uppger totalt 95 procent av de unga att det stämmer mycket bra att de själva får välja vem de ska gifta sig med, i de fyra områdena är motsvarande andel totalt 73 procent (Ungdomsstyrelsen 2009).

I *Gift mot sin vilja* (Ungdomsstyrelsen 2009) presenterades även resultaten av Stockholms stads enkät *Ung 08*³ som visade ett samband med föräldrarnas utbildningsnivå. Enkäten var riktad till elever i årskurs 9 på 36 skolor i Stockholms stad. Den visar att ju lägre utbildning föräldrarna har, desto större andel unga har svarat att de har begränsningar när det gäller val av partner. Enligt *Ung 08* är det vanligare med begränsningar i valet av framtida partner i familjer med utländsk bakgrund jämfört med i familjer med svensk bakgrund. Flickor med utländsk bakgrund uppger i störst utsträckning att de har begränsningar. Enligt *Ung 08* går det en tydlig skiljelinje mellan de unga som har svarat att deras föräldrar är lite, eller inte alls religiösa och de som svarat att föräldrarna är ganska, eller mycket religiösa. Det är avsevärt högre andel flickor och pojkar som har begränsningar i framtida val av partner i religiösa familjer med utländsk bakgrund än i övriga familjer. Enligt Socialstyrelsens enkät *Frihet och ansvar* (2007), som genomfördes i gymnasiet år 2, och *Ung 08* är det betydligt vanligare att unga, som inte får välja partner själv, utsätts för hot, våld och kränkningar av närstående. De som i störst utsträckning uppger att de utsätts för hot och våld i familjen är pojkar med utländsk bakgrund.

Pojkar, liksom flickor, kan vara både offer och förövare. Både pojkar och flickor kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och begränsningar. Däremot är det vanligare att pojkar som lever med hedersnormer pressas att kontrollera anhöriga. Av studien *Oskuld och heder* (Schlytter, Högdin, Ghadimi, Backlund och Rexvid 2009) framgår att socialtjänsten har svårt att se pojkar som själva är utsatta (Ungdomsstyrelsen 2009). I rapporten *Hedersrelaterat våld och förtryck – en kunskaps och forskningsöversikt* (2010) som Nationellt centrum för kvinnofrid har gjort, kartläggs forskning om hedersrelaterat våld och förtryck. I de sammanfattande reflektionerna lyfts mäns olika roller i hedersrelaterad våldsutövning fram som ett outforskat område. Den entydiga bilden av mannen som förövare behöver nyanseras. Även homo- och bisexuella samt transpersoners utsatthet för hedersrelaterat våld behöver undersökas närmare (Nationellt centrum för kvinnofrid 2010). En grupp som är extra utsatt för våld i familjen överlag är unga homosexuella, bisexuella och transpersoner. Ungdomsstyrelsens rapport *Hon Hen Han* (2010) visar att 19 procent av 16–25-åringar som är homosexuella, bisexuella eller osäkra på sin sexuella läggning har utsatts för fysiskt våld av anhöriga. Det är en dubbelt så stor andel som för unga i befolkningen som helhet. Rapporten *Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning* (2004), som RFSL Rådgivningen Skåne skrivit på uppdrag av Länsstyrelsen i Skåne län, visade att föräldrars kränkningar mot unga kunde ske oavsett vilken kultur eller religion ungdomarna hade, men att både kultur och religion kunde spela roll i deras utsatthet. Eftersom samhället på många sätt är heteronormativt kan unga homosexuella, bisexuella och transpersoner som lever med hedersnormer vara dubbelt utsatta (Ungdomsstyrelsen 2010a).

I *Gift mot sin vilja* (2009) poängteras vikten av att arbeta förebyggande för att hjälpa unga som riskerar bli gifta mot sin vilja. I utredningen poängteras även vikten av samverkan mellan myndigheter och föreningsliv, för att kunna arbeta med barn och unga på ett effektivt sätt (Ungdomsstyrelsen 2009).

Rätt att välja

I september 2010 presenterade Ungdomsstyrelsen delrapporten *Rätt att välja*, inom ramen för samma regeringsuppdrag som denna rapport. I *Rätt att välja* undersöks vilken information som finns tillgänglig för unga, föräldrar och personer som i sin yrkesroll möter unga som är utsatta eller riskerar att utsättas för äktenskap mot sin vilja. I rapporten finns dessutom förslag på framtida informationsinsatser. Enligt rapporten saknas det i flera fall information till de olika målgrupperna.

Ungdomsstyrelsen menar i rapporten *Av egen vilja* att unga är i behov av mer information om:

- Vem de kan fråga om hjälp.
- Vilka rättigheter de har enligt svensk lagstiftning.
- Var de kan vända sig om de riskerar att bli, eller har blivit, gifta mot sin vilja.
- Vilket stöd, skydd och vilken hjälp de kan kräva att få från svenska myndigheter, både när de befinner sig i Sverige och utomlands.

Föräldrar bedöms ha behov av mer information om:

- Vilka rättigheter unga har i Sverige.
- Att det inte är förenligt med svensk lag att gifta bort någon mot sin vilja.

Förutom regelrätt information krävs ett mer riktat arbete där dialog förs kring:

- Normer kring ungas sexualitet och könsidentitet och hur viktigt det är att respektera sina barns sexualitet och könsidentitet.

Dessutom behöver myndigheter och personal bättre kunskap om, och rutiner för, hur de ska agera om en ung person riskerar att bli gift mot sin vilja.

I rapporten *Rätt att välja* (2010) beskriver Ungdomsstyrelsen ytterligare informationsinsatser som ska genomföras inom ramen för uppdraget. Ett informationsmaterial riktat till unga om deras rättigheter, kopplat till giftermål mot den egna viljan, ska tas fram. Informationsinsatser i samverkan med andra myndigheter, i form av till exempel kort basfakta på internet och målgruppsinriktade faktablad anpassade efter respektive myndighet ska också upprättas.

Slutligen föreslår Ungdomsstyrelsen att en webbplats upprättas där det ska finnas information om äktenskap mot någons vilja. Under hösten 2010 kommer myndigheten att genomföra en förstudie för att se hur en sådan webbplats skulle kunna skapas och hur den skulle kunna se ut (Ungdomsstyrelsen 2010b).

De ungdomspolitiska målen och perspektiven

I den senaste ungdomspolitiska propositionen *Makt att bestämma – rätt till välfärd* (2004/05:2) definierar regeringen unga som personer mellan 13 och 25 år. Ungdomstiden är en omvälvande tid som präglas av förändringar och valsituationer, till exempel valet till gymnasieskolan, flytten hemifrån, att börja arbeta eller kanske studera vidare.

Ett tydligt drag i ungdomspolitiken är att samhällets institutioner ska ta ungas erfarenheter på allvar. Unga människors erfarenheter är en resurs för samhället. I takt med ökad ålder ska de få mer inflytande över sitt liv och unga förväntas också i högre grad ta ansvar för sina beslut i livet, både inför föräldrarna och inför det omgivande samhället. Lagstiftningen som rör barn under 18 år, liksom konventionen om barnets rättigheter, stödjer barns gradvis ökade självbestämmande och ansvar fram till myndighetsåldern. Ungdomspolitiken är, som den är formulerad, starkt individualiserad på det sättet att ungas ökade självständighet från föräldrarna ska stödjas av samhällets institutioner. Den nationella ungdomspolitiken har två övergripande mål:

1. Ungdomar ska ha verklig tillgång till välfärd.
2. Ungdomar ska ha verklig tillgång till inflytande.

Ungdomars tillgång till välfärd och inflytande bör gälla både i familjen och samhället i stort och kan därmed kopplas till det förebyggande arbetet kring giftermål mot någons vilja och hedersrelaterat våld och förtryck. För de unga som utsätts för äktenskap mot sin vilja eller hedersrelaterat våld och förtryck brister både tillgången till välfärd och inflytande.

Ungdomspolitiken består utöver detta av fem huvudområden:

1. Utbildning och lärande
2. Arbete och försörjning
3. Hälsa och utsatthet
4. Inflytande och representation
5. Kultur och fritid

Ungdomspolitiken är sektorsövergripande och det innebär att ungas villkor ska speglas utifrån de fem huvudområdena. Olika myndigheter har olika ansvarsområden och för att skapa bättre villkor för unga bör myndigheterna samverka. Det finns många saker som speglas i propositionens huvudområden och som har betydelse för ungas livsvillkor, till exempel tillgång till utbildning, arbete och fritid samt att samhället bör skapa insatser för att kompensera för skillnader i barns och ungas uppväxtvillkor (prop. 2004/05:2).

Ungdomspolitiken och all offentlig verksamhet för unga utgår från fyra grundläggande perspektiv: självständighetsperspektivet, rättighetsperspektivet, mångfaldsperspektivet och resursperspektivet. Dessa perspektiv är grundläggande för hur myndigheter och verksamheter som berör unga ska agera.

Självständighetsperspektivet

Självständighetsperspektivet handlar om att samhället ska stödja ungas möjligheter till självständighet och oberoende. Det innebär att ungas väg till vuxenblivande och frigörelse från föräldrarna ska underlättas. Faktorer som skapar beroende och minskar den unga personens handlingsutrymme ska undanröjas, oavsett om det handlar om företeelser som tvång, förtryck och diskriminering eller stereotypa könsroller. Att motarbeta tvång i äktenskap mot någons vilja är alltså något som myndigheter och verksamheter ska arbeta med inom ramen för ungas självständighet.

Rättighetsperspektivet

Rättighetsperspektivet grundar sig på FN:s konvention om barns rättigheter och deklarationen om de mänskliga rättigheterna. Samhället ska ge unga social och ekonomisk trygghet, god hälsa och möjlighet till utveckling. Unga har rätt att vara med och påverka sitt eget liv, sin närmiljö och samhällsutvecklingen. I fokus för varje ung människas individuella rättigheter ligger rätten till utbildning av hög kvalitet, god hälsa, en trygg tillvaro, ett utvecklande arbete och en stabil ekonomisk situation. Att själv få välja partner är en rättighet som gäller för så väl unga som vuxna.

Mångfaldsperspektivet

Mångfaldsperspektivet innebär att en mångfald bland unga är värdefullt och ska bejakas. Ungdomsgruppen är heterogen, ungas förutsättningar varierar bland annat beroende på kön, svensk eller utländsk bakgrund, socioekonomisk bakgrund, geografisk hemvist, eventuella funktionsnedsättningar och sexuell identitet och läggning. I frågan om äktenskap mot någons vilja är det viktigt att, utifrån ett mångfaldsperspektiv, komma ihåg att ungas förutsättningar ser olika ut beroende på ovan nämnda faktorer och att vissa livsvillkor inte är lika synliga som andra. Dessa mer dolda livsvillkor, som till exempel hot om äktenskap mot den egna viljan, är dock inte mindre viktiga att uppmärksamma än de skillnader som är mer uppenbara och synliga.

Resursperspektivet

Resursperspektivet innebär att ta vara på ungas unika kunskaper och erfarenheter. Ungas egna resurser måste tas till vara i den offentliga sektorn, i näringslivet, på arbetsmarknaden och i folkrörelserna. I praktiken innebär det att unga ska ges inflytande över den verksamhet som påverkar dem (prop. 2004/05:2). Unga ska även ges möjlighet till inflytande i de miljöer som påverkar dem. Det gäller både i mötet med offentliga instanser, dit unga kan söka sig för hjälp, och i sin egen hemmiljö.

Unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja kan utsättas för hot och kränkningar, fysiskt och psykiskt våld samt hot om att bli utkastade från hemmet av föräldrar eller andra närstående och kan i många fall uppleva hög grad av utsatthet. Unga är en heterogen grupp och enligt regeringens proposition ska samhället ge alla unga lika förutsättningar till en god hälsa, självständighet och trygga levnadsvillkor oavsett kön, etnicitet, kulturell och socioekonomisk bakgrund, sexuell läggning och funktionsnedsättning. Verksamheter som arbetar förebyggande för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja är en del i detta.

Uppdragets genomförande

Den första delen i Ungdomsstyrelsens uppdrag har varit att kartlägga faktiska och möjliga aktörer som kan arbeta, eller som redan arbetar, med att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja. För att genomföra detta skickade Ungdomsstyrelsen ut en webbenkät (se bilaga 4) till ungefär 500 adresser i cirka 230 kommunala, fristående och ideella verksamheter, trossamfund och myndigheter. I flera fall har enkäten skickats vidare från de ursprungliga mottagarna till ytterligare adresser, vilket gör det svårt att säga exakt hur många som fått enkäten.

I uppdraget framgick även att kartläggningen skulle innehålla beskrivningar av olika förebyggande insatser som redan pågår. Ungdomsstyrelsen har valt att lyfta exempel från länsnivå, kommunnivå och stadsdelsnivå samt att utöver detta även beskriva ett antal ytterligare verksamheter som arbetar med förebyggande insatser.

På länsnivå har vi tittat på länsstyrelsernas arbete, med fokus på Länsstyrelsen i Värmland. Studien har framförallt bestått av dokumentstudier och svar på Ungdomsstyrelsens webbenkät (se bilaga 4).

På kommunnivå har Uppsala kommun studerats närmare. Uppsala kommun är landets fjärde största kommun och sannolikheten är större att ett förebyggande arbete pågår i en större kommun än i en mindre, där problemet troligtvis inte är lika utbrett. Studien av Uppsala bygger på en mejlenkät (se bilaga 3), med frågor som bygger på den webbenkät (bilaga 4) som skickades ut till verksamheter, trossamfund och myndigheter. Utöver mejlenkäten genomfördes dessutom telefonintervjuer och ett par studiebesök hos de olika verksamheterna (se bilaga 2). Detta kompletterades även med dokumentstudier.

Den stadsdel som studerats är Rosengård i Malmö. I Ungdomsstyrelsens rapport *Gift mot sin vilja* (2009) framgår det att Rosengård är ett område där ungdomar i högre grad, än unga i riket, uppger att de har begränsningar eller villkor i förhållande till äktenskap och val av partner. Därför har Ungdomsstyrelsen studerat stadsdelen närmare i denna rapport. Studien av Rosengård bygger framförallt på telefonintervjuer med olika verksamheter i stadsdelen (se bilaga 2 med kontaktade verksamheter).

När det gäller verksamhetsexemplen sökte Ungdomsstyrelsen dessa genom webbenkäten (se bilaga 4), mejlförfrågningar till myndigheter och deltagare i Ungdomsstyrelsens utbildning *Hur kan vi förebygga våld mot unga kvinnor?* samt via en förfrågan på Ungdomsstyrelsens webbplats. Verksamheterna valdes ut utifrån ambitionen om en bred representation när det gäller olika former av preventivt arbete och olika typer av verksamheter. Beskrivningen av dessa verksamheter bygger på telefonintervjuer, dokumentstudier, svar på webbenkäten och mejlfrågor.

Som en kvalitetsåtgärd har de olika verksamheterna som beskrivs fått möjlighet att granska texterna som beskriver deras arbete.

Ungdomsstyrelsens uppdrag inkluderar även att beskriva goda exempel på förebyggande metoder som används i andra länder. I uppdraget föreslogs Norge och Storbritannien, vilka också är de länder som Ungdomsstyrelsen tittat närmare på. Avsnittet om Norge bygger på dokumentstudier samt på en studieresa där samtliga verksamheter som beskrivs i kapitlet besöktes. Ungdomsstyrelsen försökte även få till stånd en studieresa till Storbritannien, men då detta inte gick att genomföra har vi istället fått använda oss av en mejlenkät, dokumentstudier och telefonintervjuer.

Utöver Ungdomsstyrelsens egna texter har Torbjörn Forkby och Merike Hansson bidragit med texter till kapitel 2 och kapitel 5. Texterna har bearbetats i samarbete med Ungdomsstyrelsen, men skribenterna står själva för innehållet i texterna. Ungdomsstyrelsen har också haft möten med RFSL Ungdom och ALMAeuropa för att få in synpunkter på kartläggningens innehåll och tips på verksamheter att följa upp. Dessutom har en intern och en extern referensgrupp fått komma med synpunkter på texter och förslag för att ytterligare kvalitetssäkra arbetet. Även det myndighetsnätverk kring frågan om giftermål mot någons vilja, som Ungdomsstyrelsen är sammankallande i, har använts i arbetet med kartläggningen.

Definitioner och förhållningssätt

Äktenskap mot någons vilja

I regeringens handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja (rskr 2009/10:229) konstateras att bli gift mot sin vilja betyder att någon påverkas att gifta sig genom såväl straffbart tvång som andra påtryckningar. Med tvångsäktenskap avses fall där straffbart tvång använts i syfte att förmå någon att gifta sig (rskr 2009/10:229).

Det är viktigt att poängtera att det finns en skillnad mellan arrangerade äktenskap och äktenskap mot den egna viljan. Alla tvångsäktenskap är arrangerade, men alla arrangerade äktenskap är inte tvångsäktenskap. Ett arrangerat äktenskap är inte ett äktenskap mot den egna viljan om personerna har rätt att säga nej till den tilltänkta partnern. Det finns dock även en gråzon mellan fri vilja och tvång, där det kanske inte finns något uttalat hot eller tvång men där personen i fråga ändå inte känner sig ha möjlighet att gå emot familjens vilja (Bredal 2006, Ungdomsstyrelsens översättning).

Figur 1.1 Tvångsäktenskap – gråzon – arrangerade äktenskap.

Kopplingen till hedersrelaterat våld och förtryck

Det finns ett samband mellan unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja och som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck (rskr 2009:10:229). Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att det inte utesluter att det finns andra skäl än hedersnormer som leder till att unga riskerar ett giftermål mot den egna viljan. Att frågan är starkt kopplad till hedersrelaterat våld och förtryck innebär att det finns en risk att unga som är utsatta för giftermål

mål mot sin egen vilja inom andra kontextuella sammanhang än hedersrelaterat våld och förtryck inte uppmärksammas.

Det finns ingen nationellt eller internationellt etablerad definition av begreppet heder. Enligt Hagberg (2009), Rädsla Barnen (2006) och Terrafem (2004) är hedersrelaterat våld och förtryck ett paraplybegrepp för våldshandlingar mot, och förtryck av, framförallt flickors och kvinnors liv och hälsa där brotten går ut på att kontrollera kvinnors sexualitet för att inte familjen eller släkten ska förlora sitt anseende inför andra i släkten eller i relation till andra i familjen. Fäder, mödrar, syskon och nära släktingar kan vara de som utövar våld och hotar flickor, kvinnor, pojkar och män. Det är inte alltid det görs allvar av hoten men de kan vara närvarande som potentiellt våld i en ung människas liv (Ungdomsstyrelsen 2010a).

Begränsade livsvillkor

Regeringens handlingsplan lyfter fram att det finns ett samband mellan att föräldrars uppfattningar, religion och kultur sätter gränser för unga om vem de kan gifta sig med och med att unga utsätts för påtryckningar att ingå äktenskap (rskr 2009/10:229). Därmed är det viktigt att lyfta fram att individperspektivet och den unges egen upplevelse av begränsningar eller uppställda villkor i förhållande till äktenskap och partnerval har varit vägledande i kartläggningen av förebyggande verksamheter.

Även i utredningen *Gift mot sin vilja* (Ungdomsstyrelsen 2009) framkom tydliga samband mellan att uppleva begränsningar, eller uppställda villkor i förhållande till äktenskap och partnerval, och begränsningar på fritiden och i skolan, exempelvis i valet av umgänge och tillåtelse att delta i vissa skolämnen. Unga med denna typ av begränsningar eller uppställda villkor upplevde även i lägre grad, än de som har ett fritt val av partner,

att de trivs och känner sig respekterade i sin familj. Även oron för bestraffningar, i de fall familjen skulle få reda på att de gjort något som de vet att familjen inte accepterar, eller om de var homosexuella, bisexuella eller transpersoner, var högre bland de ungdomar som uppgav att de hade begränsningar eller uppställda villkor i valet av partner. Det finns även en koppling hos tjejerna mellan upplevelsen att känna sig mindre värda än killarna i familjen och en begränsad sexualitet och krav på oskuld vid äktenskap. Skälet till att föräldrar förbjöd sex innan äktenskapet handlar enligt utredningen i högre grad om oskuld, skam och dåligt rykte för de unga med utomnordisk bakgrund som har begränsningar, än för de unga med nordisk bakgrund som också angav att de hade begränsningar i valet av partner. Framförallt killar med utländsk bakgrund uppgav att de utsatts för hot, våld och kränkningar av närstående.

Förebygga, främja och förhindra

Genom de samband som framkommer i utredningen kan vi dra slutsatsen att ett förebyggande arbete även bör riktas till föräldragruppen. Dessa samband mellan begränsningar och uppställda villkor i valet av partner och livsvillkor i vardagen, har varit vägledande för Ungdomsstyrelsen att identifiera den arena som ett förebyggande arbete för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja kan ske på. Utifrån de samband som identifierades i utredningen *Gift mot sin vilja* (Ungdomsstyrelsen 2009) kan vi även dra slutsatsen att ett förebyggande arbete i frågan även handlar om att främja viss utveckling, exempelvis unga flickors syn på sitt eget värde.

Främjande och förebyggande arbete kan ofta ses som tätt sammanbundna med varandra. Ett gott främjande arbete bör i sin förlängning innebära att mindre önskvärda företeelser förebyggs.

Man kan också tänkas arbeta utifrån ett förebyggande syfte men använda sig av en främjande metod (Ungdomsstyrelsen 2010c). Flera av de verksamheter som Ungdomsstyrelsen varit i kontakt med i denna kartläggning har arbetat så.

I Ungdomsstyrelsens regeringsuppdrag om insatser för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja står:

”Ungdomsstyrelsen ska genomföra en kartläggning av olika aktörer inom kommunala och fristående verksamheter samt inom trossamfund och ideella organisationer som arbetar med unga och som verkar och skulle kunna verka i ett förebyggande arbete för att förebygga och förhindra att unga tvingas ingå äktenskap.”

(IJ 2010/750/UF)

Ungdomsstyrelsen tolkar det som att kartläggningen ska innefatta verksamheter som både verkar utifrån ett långsiktigt förebyggande perspektiv och ett mer akut, förhindrande, förebyggande perspektiv. Ungdomsstyrelsen har valt att ha en bred ingång i synen på förebyggande arbete när det kommer till problematiken att unga blir gifta mot sin vilja. Det förebyggande arbetet förändras beroende på hur allvarligt problemet har hunnit bli (Ungdomsstyrelsen 2010c).

I kapitel 2 följer ett mer teoretiskt resonemang kring förebyggande arbete, där den analytiska utgångspunkten för kartläggningen tydliggörs. Texten, som kartläggningen tar avstamp i, är skriven av Torbjörn Forkby och är tänkt att ge bakgrundsinformation om förebyggande arbete inom ett nytt område.

Referenser

- Bredal, Anja (2006). *Vi är jo en familje. Arrangerade ekteskap, autonomi og fellesskap blant unge norsk-asiater*. Institutt for samfunnsforskning, Norge.
- Hagberg, Maria. (2009). *Vid 20 börjar den ruttna – om hedersvåld och modiga kvinnor*. Premiss förlag.
- Integrations- och jämställdhetsdepartementet, IJ 2010/750/UF, *Uppdrag till Ungdomsstyrelsen om insatser för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja*.
- Länsstyrelsen i Skåne län (2004). *Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning 2004:24*. Malmö: Länsstyrelsen i Skåne län.
- Nationellt centrum för kvinnofrid (2010). *Hedersrelaterat våld och förtryck – en kunskaps och forskningsöversikt*. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid.
- Proposition (2004/05:2). *Makt att bestämma – rätt till välfärd*
- Regeringens skrivelse (2009/10:229). *Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja*.
- Rädda barnen (2006). *Ungdomar och hedersrelaterat våld – om transkulturellt behandlingsarbete*.
- Schlytter, Astrid, Högdin, Sara, Ghadimi, Mariet, Backlund, Åsa och Rexvid, Devin (2009). *Oskuld och heder. En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholms stad – omfattning och karaktär*. Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Socialstyrelsen (2007). *Frihet och ansvar – En undersökning om gymnasieungdomars upplevda frihet att själva bestämma*.
- Terrafem (2004). *Invandrad invaderad – nu höjer vi våra röster. Om att vara tjej och minoriet*.
- Ungdomsstyrelsen (2009). *Gift mot sin vilja*, Stockholm: Ungdomsstyrelsen
- Ungdomsstyrelsen (2010a). *HON HEN HAN. En analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2010b). *Rätt att välja. Samhällsinformation för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen
- Ungdomsstyrelsen (2010c). *Förebyggande utvecklingsarbete. Från snack till verkstad i ungdomsarbetet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen

Noter

¹ Enkätundersökningen genomfördes tillsammans med Statistiska centralbyrån (SCB) för att kartlägga ungas livsvillkor.

² Ungdomsstyrelsens urvalsundersökning 2009 var en postenkätundersökning som Ungdomsstyrelsen skickade ut till 2 000 unga mellan 16 och 25 år i Araby i Växjö, Hjällbo i Göteborg, Husby i Stockholm och Rosengård i Malmö. Svaren från två av de påstående som ungdomarna fick ta ställning till redovisades i Gift mot sin vilja (2009). Dessa påstående var *I min familj får jag själv välja vem jag ska gifta mig med/leva tillsammans med som vuxen* samt *Under senaste tiden har jag känt mig orolig för att inte själv få välja vem jag ska gifta mig med.*

³ Studien Ung08 finns redovisad i rapporten *Oskuld och heder. En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholms stad – omfattning och karaktär.* (Schlytter, Högdin, Ghadimi, Backlund och Rexvid 2009).

KAPITEL 2

Introduktion till ett förebyggande arbete

text: Torbjörn Forkby

När jag här ska skriva några sidor om vad som krävs för att bygga upp ett förebyggande arbete kring ett område där sådant inte har förekommit, vill jag inleda med en problematisering av själva utgångspunkten. Det kan uppfattas självklart att samhället har ett ansvar för att förebygga olika sociala problem. Men det finns också ett värde av att stanna upp och ställa frågan om vad som är ett socialt problem, innan man börjar med olika strategier.

Inget socialt problem existerar nämligen bara av sig själv, som av naturen givet. Och därmed inte heller nödvändigheten av att förebygga det. Även problem som vi idag uppfattar som ett naturligt ont kan, när man söker sig tillbaka i historien, ha visat sig vara obemärkta, naturliga tillstånd eller till och med positivt värderade förhållanden. Fattigdom, kvinnors underordning, barns rätt till skydd från sexuella övergrepp är exempel på sådant som i vissa kulturer och samhällen efterhand blivit till sociala problem. Ett samhälleligt fenomen görs till ett socialt problem genom att betydelsefulla grupper uppmärksammar förhållandet och kritiserar det med hjälp av kunskaper och värderingar med avsikt att förändra det – det är alltså en följd av hävdande processer ”claims-making” som får genomslag på olika nivåer i samhället (Spector & Kitsuse 1977, Hallerstedt 2006). Konsekvenserna blir också olika om något betraktas som ett problem som borde lösas, än om det betraktas som ett utslag av en naturlig ordning. Om fattigdom uppfattas som ett problem som orsakas av ett orättvist ekonomiskt system

kan konsekvensen bli politiska arrangemang för omfördelning av resurser eller villkor i arbetslivet. Om det däremot ses som ett utslag av guds ordning av världen, kan konsekvensen bli att den enskilde får förlika sig med sitt öde.

Att utveckla ett förebyggande arbete inom ett ”nytt” område innebär alltså med nödvändighet att man medverkar till att skapa eller upprätthålla problemet. Det innebär med samma nödvändighet att man gör anspråk på en makt med vilken handlingar och människor klassificeras och i vissa fall görs till klienter eller patienter och även ofta att samhällets insteg i människors liv i någon mening blir mer påtagligt. Det handlar därför om att försöka syna och väga de fördelar som kan förväntas i minskat lidande mot de problem som exempelvis klientiseringsprocesser kan medföra. I ett mångkulturellt samhälle kommer det förebyggande arbetet också innebära att olika kulturella mönster och värderingar ställs mot varandra, där det ofta inte finns något egentligt facit för vad som är rätt och fel. Därför är det viktigt att de som arbetar förebyggande försöker syna egna och andras värderingar och kulturella och sociala barlast när interventioner skapas för ett nytt socialt problemområde (Ungdomsstyrelsen 2010).

Men ska man då överhuvudtaget strunta i att försöka förebygga eller att avhjälpa olika svårigheter, om de egentligen kanske är konstruerade förhållanden? För det första, att ett problem kan ha ett mer eller mindre socialt och kulturellt ursprung innebär inte att det är mindre verkliga i hur det upplevs och till sina konsekvenser

(Fairclough 1992). För det andra, att något är viktigt att försöka förebygga, förtar inte behovet av att syna den egna verksamheten och de värderingar som ligger till grund för det man beslutar sig att genomföra.

Ett förebyggande arbete som drivs fram av värderingar om människors lika värde, om rätten till att utveckla ett eget livsprojekt i relation och samhörighet med andra och utan att kränka andras rättigheter, är lika viktigt nu som någonsin tidigare. Det räcker med att se tillbaka i historien för att se vilken betydelse förebyggande insatser har haft – vaccinationsprogram som var följden av upptäckter inom medicinen, skolhälsovården där grupper som kämpade för barns rättigheter var viktiga för dess tillkomst och inte minst generella socialpolitiska förändringar så som föräldrapenning och sjukpenning samt det generella skolsystemet. Alla dessa spelar viktiga förebyggande roller och har starkt medverkat till det samhälle vi ser idag. En del av dessa sociala uppfinningar har varit följden av ideologisk och värderingsmässig kamp, medan andra har varit närmare associerat med ny kunskap och upptäckter.

Till handling

Låt oss gå vidare och ställa oss vid en punkt där vi ändå är övertygade om att det finns skäl att bygga upp ett förebyggande arbete. En etisk utgångspunkt för förebyggande arbete handlar om att ta ställning till om, och på vilket sätt, det aktuella förhållandet inskränker på människors möjlighet att påverka väsentliga delar av sin framtid. Ingen människa skapar sina egna villkor helt efter eget gottfinnande, utan sådant som samhällsstrukturen, kulturella mönster och mellanmänniskliga relationer ger både möjliggörande och begränsande ramar (Bronfenbrenner 1979). Beroende på bedömningen om vad som på olika nivåer medverkar till att skapa förhållandet, relate-

rat till vilka möjligheter som människor under liknande livsvillkor borde ha att påverka sin framtid, krävs också olika sorters interventioner, från politiska initiativ och lagstiftningsförändringar till samtal med enskilda ungdomsgrupper.

Ett socialt problem kan i vilket fall uppfattas inskränka möjligheten för individer att leva ett värdigt liv, förverkliga sina idéer, drömmar och planer på det sätt som i samhället uppfattas som viktigt. Det kan exempelvis gälla att förebygga missbruk där personer hamnar i ett beroende till en drog, eller om att arbeta mot barnmisshandel som tenderar att låsa fast barnet i ett starkt underläge. Stöd i bedömningen om vilka sådana rättigheter är i ett samhälle finns i lagstiftningen och i internationella konventioner om mänskliga rättigheter och i konventioner om barns och kvinnors rättigheter. Dessa konventioner ger dock sällan ledning för hur faktiska insatser kan genomföras. Det krävs därför att man översätter dem till de lokala förhållandena. Ett viktigt steg i detta är också att man måste sätta sig in i synsättet hos de grupper och personer som man vill nå, och eftersom olika grupper har lärt sig att uppfatta olika saker som riktiga, ligger det ett särskilt ansvar på dem som vill påverka andra att argumentera för och visa värdet av en förändring.

Hittills har jag fokuserat på det värderingsmässiga och etiska ansvar som man tar på sig som förebyggande aktör. Att utveckla ett effektivt förebyggande arbete handlar naturligtvis också om mycket mer påtagliga handlingar än om att reflektera över sina utgångspunkter. När det handlar om samhällsinsatser kan de heller inte reduceras till olika personliga insatser och ställningstaganden, utan de kräver ett helhetstänkande samt att olika aktörer agerar samfällt. I skriften *Från snack till verkstad. Förebyggande utvecklingsarbete med ungdomar* (Ungdomsstyrelsen 2010) beskrevs hur ett förebyggande arbete kan byggas

upp på lokalplanet. Vi argumenterade för att ett sådant kan bedrivas i en samtidigt kunskapsbildande och mobiliserande process genom vilken satsningen förbereds. Därefter övergår satsningen i konkreta verksamheter som sedan följs upp och återkommande görs till föremål för reflektion kring det egna arbetet. Här är syftet att på ett mer övergripande sätt diskutera hur olika nivåer bör samverka för att skapa ett mer effektivt arbete. Låt mig därför gå över till vad som kan krävas i form av strukturer för att få till stånd en sådan prevention. Det handlar alltså om att stimulera till att aktörer på olika nivåer samspelar någorlunda väl med varandra.

Att vilja, veta och kunna

Vissa forskare som studerat implementering talar om tre saker som bör samspela om man ska kunna lyckas omsätta beslut till handling. De som ska arbeta med programmet, metoden eller vad det kan vara måste faktiskt vara motiverade till det – de måste vilja. Därtill måste de också ha kunskap om hur de ska arbeta i enlighet med beslutet och slutligen måste de ha faktiska möjligheter och resurser att kunna omsätta sin vilja och sitt vetande i handling. Dessa tre storheter, att vilja, veta och kunna, är kanske lättast att se när det gäller praktiker som i sina organisationer ska omsätta ett beslut fattat i en politisk församling. Inte sällan har vällovliga ambitioner att genomdriva förändringar stupat på något av dessa tre områden, eller en kombination av dem (Pressman & Wildavsky 1983). De tilltänkta aktörerna kanske inte alls vill förändra sitt arbetssätt som de själva tycker fungerar alldeles utmärkt. En del kan också ha ett automatiskt motstånd mot beslut som kommer uppifrån. När de verkligen vill genomföra beslutet, kanske de inte vet hur det faktiskt ska gå till i praktiken. Inte alltför sällan saknar de möjlighet

då de kanske saknar tillräcklig utbildning eller information om andra delar av förändringsarbetet.

En orsak till att det kan vara svårt att genomföra ett initiativ kan vara en bristande analys av vad arbete på den operativa nivån innebär (Johansson 1992). De som arbetar med försörjningsstöd kan exempelvis vara motiverade till att arbeta djupare i ärendena, de vet också hur de skulle kunna göra, men på grund av den stora mängden ärenden saknar de praktiska möjligheter. För att kunna bygga upp ett fungerande förebyggande arbete krävs det därför att samtliga delar av genomförande-processen fungerar. Där inte bara aktörer på lokalplanet, utan även i politiska församlingar och i andra sammanhang såväl måste vilja, veta som kunna ta beslut och genomdriva förändringar.

Kunskap, beslut och handling

Vi fortsätter med trebegreppsrubriker och kommer då fram till nästa samspelande område. Att skapa ett förebyggande arbete utan att ha kunskap om det fenomen som ska förebyggas, verkar inte bara dumt, det är omöjligt. En annan sak är att kunskapen kan vara felaktig och behöver förbättras, även om det i grunden ändå finns någon form av kunskap. I ett lokalt sammanhang kan denna kunskap komma från praktiker som upptäckt ett nytt fenomen i sin verksamhet. En ny målgrupp som man tidigare inte har kommit i kontakt med kan ha uppmärksamats. Denna kunskap leder möjligen till att man börjar systematisera sina iakttagelser. Den systematiserade kunskapen kanske sedan presenteras i politiska församlingar som då får möjlighet att ta ställning till beslut i frågan. Kanske är det ett så påtagligt problem att man bör rikta särskilda projektmedel till området? Beslutet kan då medföra att särskilda resurser avsätts för att utveckla arbetet. När vi här talar om ett preventivt arbete i bredare bemärkelse än ett lo-

kalt sammanhang, blir det också fler nivåer och aktörer att ta hänsyn till. Det blir då också mer komplicerade utvecklingsprocesser för att få aktörer med skilda organisationskulturer och handlingsmönster att samspela.

Ett tydligt exempel är relationen mellan forskningen som viktig kunskapsbildande verksamhet och beslutande organ. De beslutande församlingarna har behov av underlag som forskare kan leverera. Samtidigt finansieras forskningen i Sverige till stor del genom statliga forskningsanslag som förmedlas genom forskningsråden och all forskning som beviljas medel genomgår en hård gallringsprocess och uppfattas hålla hög vetenskaplig klass. En del områden kan mycket väl vara intressanta att undersöka för att få ett underlag för prioriteringar, men har kanske på grund av att för få forskare intresserat sig för frågan och/eller har för dåligt underbyggda ansökningar, svårt att få medel. Att utveckla ett preventivt fält innebär alltså att man måste förhålla sig till system som följer sina egna logiker. Detta kan innebära att det tar lång tid att bygga upp en solid kunskapsgrund för ett nytt preventionsfält och att beslut kommer att behöva fattas mer utifrån värderingar än utifrån systematisk kunskapsuppbyggnad.

Man kan jämföra med alkoholprevention som är ett område med relativt lång historia (Leissner 1998, Andréasson & Statens folkhälsoinstitut 2002). Redan kring sekelskiftet 1900 drev folkhälsoinstituten ett aktivt arbete för att uppmärksamma frågan – och göra det till ett verkligt socialt problem, forskning har också bedrivits under många decennier. Men det är först på senare år som rekommendationer och riktlinjer tagits fram för vad som verkar vara lovande strategier, och då i första hand riktat mot behandlingsarbetet, inte till det förebyggande området (Socialstyrelsen 2007). Men, om man bortser från invändningar ifråga om svårigheter i implementering och tidsaspekter – vad är det då som skulle behövas?

Samspelande nivåer och aktörer

Det är sällan eller kanske aldrig en enskild enhet, eller metod som kan lösa ett socialt problem, utan det krävs en rad insatser och incitament för att stimulera samspel. Och sällan upphör problemet helt, men förhoppningsvis kan dess negativa verkningar lindras (Sahlin 1992). Nivåer och aktörer som tycks vara väsentliga i ett samspel synes vara nationella organ i form av politiska församlingar, departement, myndigheter och idéburna organisationer. Som nationella organ kan vi här också räkna kunskapsbildande verksamhet där forskning bedrivs inom universitet och högskola och vissa fall FoU¹-enheter och liknande. Vidare kan regionala enheter exempelvis i form av särskilda kunskapscentrum eller samordnande organ vara viktiga. Den förmodligen viktigaste delen i kedjan utgörs av hur lokala aktörer förmår att organisera och finna metoder för arbetet. För samtliga nivåer handlar det också om att förhålla sig till kunskap, beslut och handling.

Uppdelningen nedan mellan olika aktörer och nivåer görs främst av pedagogiska skäl, och ska inte uppfattas som att utvecklingen bör gå uppifrån och ner. I många fall sker det motsatta, att ett fenomen först uppfattas lokalt och att man där skapar kunskap kring det innan olika opinionsgrupper gör sig hörda och får större spridning. Oftast är det svårt att identifiera en tydlig aktör som initiativtagare, utan likartade idéer kommer ofta från lite olika håll och när de får fäste hos många olika parter, skapas beslut och handlingsvägar kan öppnas.

I denna framställning har vi begränsat oss inom nationsgränserna, men i praktiken sker en mängd kontakter och utbyten med andra länder på samtliga nivåer.

Nationell nivå

Vi börjar med den politiska nivån. Förebyggande insatser har ofta initierats från de högsta beslutande nivåerna som riksdag och regering. Det kan handla om att de politiska partierna uppmärksammar en fråga och därmed satsar på att förebygga. När det gäller sociala missförhållanden har idéburna organisationer kunnat spela en betydande roll i att lyfta fram missgynnade och utsatta gruppers villkor, bland annat genom att de fått gehör inom medierna och inom politiska organisationer för frågan. Exempelvis har Majblommans riksförbund sedan början av förra århundradet verkat för att stödja och lyfta utsatta och fattiga barns situation. Även organisationer som är engagerade i frågor som rör jämställdhet mellan könen har fått dessa frågor på dagordningen, likaväl som olika ungdomsförbund när det handlar om unga människors situation. Man kan nämna KFUM Söder som genom Fryshuset i Stockholm drivit på och skapat diskussion kring olika frågor rörande unga, inte minst när det handlar om utanförskap. På denna nivå förfogar man ju också över viktiga ramsättare för arbetet, så som lagstiftningsmakten som kan ange var gränsen för samhällets normativa gränser går. Inom andra områden kan beslut på denna nivå direkt påverka enskildas livsomständigheter, till exempel inom föräldra-försäkringen, eller förändringar inom asylpolitiken. Sådana beslut ses inte alltid som förebyggande, men kan ha avsevärda förebyggande konsekvenser.

Statliga organ kan utgöra en samlande kraft för att få till stånd ett arbete i frågan. Ofta sker detta genom kampanjer, stimulansmedel och i form av nätverksbyggande och kunskapsspridning samt i vissa fall genom medel till kunskapsbildning.

Ibland kan kampanjer som lanseras på denna nivå fungera som agendasättare för att uppmärksamma ett område och ge ett understöd till insatser på andra nivåer, exempelvis för att starta en diskussion om hur man inom ramen för skolans undervisning kan behandla frågor om mänskliga rättigheter och förhållandet mellan könen.

Förändringar av organisationer sker ofta också genom att de villkor och förväntningar som riktas mot det område där dessa verkar påverkas. När omvärldstrycket förändras kommer också många organisationer att anpassa sig efterhand, något som exempelvis visade sig i den snabba uppbyggnaden av öppenvårdsalternativ för ungdomar som skapades inom socialtjänsten under 1990-talet (Forkby 2005). Nationella myndigheter är särskilt viktiga aktörer när det gäller att ange angelägna områden. Dessa blir i sin tur viktiga för vad de lokala organisationerna bör satsa på för att uppfattas bedriva en modern verksamhet (Johansson 2002).

Kunskapsbildande insatser görs från många olika håll och aktörer, men låt oss här tala om angelägna forskningsuppgifter och lägga dem på en nationell nivå. Att agera från en gedigen kunskapsbas i ett förebyggande arbete kräver att en lång rad av områden behandlas. När det handlar om att utveckla kunskap för beslut och handling, eller med Molanders (1996) formulering kunskap i handling, krävs både studier som fokuserar på själva målgruppen och sådana som mer är orienterade mot olika aspekter av arbetet med den.

Exempel på frågeställningar: Kring målgruppen

A) Utbredning: Vilken omfattning har fenomenet i Sverige och internationellt?

B) Specificitet: Vilka grupper och sociala och kulturella förhållanden relaterar fenomenet till?

C) Livskvalitet: Hur uppfattas fenomenet av dem det primärt berör?

D) Livsvillkor: Hur ser levnadsförhållanden ut, exempelvis efter att ha tvingats in i en situation man inte kunnat besluta om själv?

Kring förebyggande och stödjande insatser

A) Villkor: Vilka omständigheter gäller och vilka hinder av organisatorisk och annan karaktär kan identifieras när det gäller samverkan och övrigt arbete för målgruppen?

B) Handlingsmönster: Hur bedrivs arbetet inom offentliga och idéburna organisationer?

C) Resultat och effekter: Vad är framgångsrikt i bemötande, stödjande och förebyggande arbete?

D) Generaliseringsmöjligheter: Vilken specifik karaktär bör de förebyggande insatserna ha och hur ser kopplingen ut till annat preventivt arbete?

E) Maktaspekter: Vilka etiska dilemman och maktförhållanden gestaltar sig i fenomenet och i det förebyggande arbetet?

Denna sammanställning av möjliga frågeställningar kan ge en indikation på vad som är viktigt att undersöka för att bygga upp kunskapsgrunden för ett mer djupgående och förhoppningsvis effektivt förebyggande arbete. Därtill behövs ofta ett flertal studier inom samma frågeställning för att man ska bli mer klar över hur det ser ut. Sammanställningar kan samtidigt ha karaktären av önskelista, och ofta är man tvingad att besluta och handla utan en riktigt gedigen kunskapsgrund. Detta förhållande förtar dock inte behovet av att sträva efter att kunskapsbildande ansatser inleds för att i någon mån täcka de luckor som finns.

Regional nivå

Nästa nivå är den regionala. Denna nivå har fått ökad popularitet under senare år, inte minst som en del av ett implementeringstänkande. Statliga myndigheter har svårt att nå ner till den lokala nivån på grund av den stora mängd aktörer som finns där, därför kan man se att regionala enheter kan utgöra ett mellanled. I detta led skulle såväl initiativ från centrala myndigheter kunna föras ut mer effektivt och lokal kunskap systematiseras för att bli mer generell (Jensen & Trägårdh 2010). Trots invändningar om hur det kan fungera i praktiken, exempelvis i vilken mån en regional enhet kan få legitimitet bland lokala aktörer som traditionellt åtnjuter relativ självständighet, kan den regionala nivån spela en viktig roll. På denna nivå verkar exempelvis länsstyrelserna, interkommunala organisationer, FoU-enheter och kunskapscentra för olika frågor.

Många kommuner i Sverige är för små för att ha resurser till egna utvecklingsresurser inom olika områden. Kunskapsmassan växer också ständigt närmast exponentiellt när det gäller samhällsliga problem. Det är därför svårt att tänka sig att ett effektivt förebyggande arbete enbart kan förlita sig på att lokala aktörer ska driva arbetet. En viktig del i strategin skulle därför kunna vara att få med sig olika regionala aktörer i ett gemensamt arbete. Det är dock inte självklart att dessa har just ett sådant uppdrag som går att förena med, som i det här fallet, ett förebyggande arbete mot äktenskap mot någons vilja. Här kan det dock finnas nätverk, kunskap och strukturer som är värda att ta tillvara. I vissa fall kan också nya strukturer skapas mellan kommuner som ser ett gemensamt område att verka inom.

Lokal nivå

Den viktigaste nivån för att få till stånd ett förebyggande arbete är i de flesta fall lokal. Här bedrivs ofta det arbete som kan göra en direkt skillnad i förhållande till målgruppen. Andra nivåer kan möjliggöra och skapa ramar för att på olika sätt underlätta och stödja målgruppen. Men kvaliteten i det förebyggande arbetet avgörs till stor del av hur de enskilda aktörerna i mötet med enskilda och grupper förmår att agera. Här iscensätts mycket av samhällets faktiska välfärdssystem. Det ligger därför ett stort ansvar på de anställda, att de har förmåga att bemöta olika grupper på ett såväl inkännande som rättssäkert sätt, och att de i organisationen kan skapa utrymme för reflektion kring praktiken (Morén & Larsson 1988). Forskare och andra har på liknande sätt ett ansvar för att göra resultat och reflektioner kända och tillgängliga och olika övergripande organ har ett ansvar för att informera sig om såväl praktikers erfarenheter och kunskaper samt om systematiserad kunskap från forskning. Ett sådant kunskapsgrundat arbete kan bland annat vara viktigt när specifika satsningar planeras, samt vara till hjälp för att besvara frågor om vilka grupper som man särskilt ska rikta sig till och vad som bör uppmärksammas, till exempel när det gäller vilka kulturella sedvänjor och bruk som är viktiga att ta hänsyn till.

Universell, selektiv och indikativ nivå

Ibland delas ett förebyggande arbete in i universell, selektiv och indikativ nivå. På den universella nivån riktar man sig till hela befolkningsgrupper bland annat för att sprida information och påverka attityder, på den selektiva nivån riktar man sig till olika riskgrupper och på den indikativa nivån till individer som redan utvecklat ett riskbeteende eller finns i en riskmiljö.

På den *universella* nivån kan man lägga insatser av informativ karaktär, exempelvis sådana som sker där idéburna organisationer kommer ut till skolor och informerar och på annat sätt skapar dialog kring angelägna teman, eller när fritidsledare och fältarbetare presenterar en mer sammanställd kunskap om ungas värderingar eller samsättning i den egna kommunen, inför politiska församlingar. Syftet med denna form av förebyggande arbete kan vara att inte enbart åstadkomma förändringar på individuell nivå, utan att påverka de mekanismer och strukturer som skapar eller vidmakthåller ett visst problem. Det kan exempelvis handla om att försöka påverka den lokala ungdomskulturen i ett område genom att erbjuda ungdomar möjligheten att ta ett positivt ansvar och utveckla sitt ledarskap i föreningsverksamheter.

Allt arbete måste förhålla sig till den målgrupp det relaterar till. En viktig del för att få stöd i en utsatt situation eller att få relatera olika värderingar är att skapa olika mötesformer för diskussion och rådgivning. Här finns en del insatser av *selektiv* karaktär som försöker nå dem som har en ökad risk för någon form av problematik. Det kan exempelvis vara hjälpande för en ung person med missbrukande föräldrar att få höra att han eller hon inte är ensam eller behöver vara ensam med att tackla ett problem, utan kan få ta del av hur andra har hanterat liknande situationer. Det kan i vissa frågor vara svårt att skapa direkta möten med berörda målgrupper genom traditionella metoder så som uppsökande arbete eller genom olika mottagningar. Här skulle nya metoder kunna övervägas, exempelvis genom att använda sig av de

möjligheter till kontakt som den nya IT-teknologin skapar genom sociala nätverk, chatt och frågemöjligheter på internet. Det kan också vara positivt att involvera ungdomar i olika frågor för att informera och påverka attityder, exempelvis kan det handla om att arbeta med ungdomsambassadörer. Då påverkar man inte enbart målgruppen, utan skapar också en delaktighet bland många unga. Likaså kan det vara intressant att pröva involveringsprocesser i ungdomsråd och rådslagsprocesser.

En tredje nivå av det förebyggande arbetet är den *indikativa*, där målgruppen är personer som själva befinner sig i riskzon för problemet. Det kan när det gäller äktenskap mot någons vilja handla om individuell rådgivning om vilka vägar till stöd och hjälp som finns, om vad lagstiftningen säger och om diskussioner om olika värderingar och levnadsmönster med enskilda. I bästa fall kan ett förebyggande arbete ge en så god grund att gränsen till ett stödjande eller behandlande arbete inte upplevs som oöverstiglig, om väl en sådan situation av mer omfattande hjälp skulle uppstå. För att minska denna gräns kan också ett strukturellt arbete riktat mot de befintliga stödorganisationerna behöva ske. Hur socialtjänst, polis och andra verksamheter agerar och bemöter personer har mycket att göra med vilken kunskap de anställda förfogar över kring fenomenet och hur det organisatoriska sammanhanget totalt sett fungerar. Det kan handla om allt från att diskutera var lämpliga mötesplatser med enskilda finns till att se vilka frågor som är viktiga att ställa och hur sådant som kan vara av känslig natur kan lyftas upp på ett tryggt sätt.

Sammanfattande kommentarer

I detta kapitel har jag kortfattat diskuterat hur ett förebyggande arbete inom ett nytt område kan byggas upp. Ambitionen har begränsats till att tentativt lyfta fram några punkter som en mer sammanhängande struktur bör innehålla. Det finns därför åtskilligt att lägga till, precisera och kommentera mer utförligt. Några exemplifieringar till konkret förebyggande arbete har gjorts, men den praktiska omsättningen får i huvudsak göras av läsaren.

En bärande del för diskussionen är att det handlar om att syna sin egen roll och sitt eget perspektiv. Extra tydligt blir detta när det handlar om arbete med värderingsmönster och kulturella sedvänjor och bruk. Utgångspunkten kan vara att andra grupper uppfattar sina tanke- och handlingsmönster som lika självklara som man vant sig vid att uppfatta sina egna. Dessa kunskapsbildningsprocesser börjar genom att lyfta fram vad man tar för självklart. Först i den stund man ser att de egna värderingarna är skapade i ett visst sammanhang av kulturella och sociala förhållanden, kan man se att den andres också är del av sådana förhållanden – bara att de är annorlunda. De förebyggande insatserna måste därför grundas på ett etiskt arbete där perspektivtagande utgör en väsentlig del. Som utgångspunkt i ett sådant arbete är också principer om mänskliga rättigheter, kvinnors och barns rättigheter viktiga måttstockar.

Därefter argumenterar jag för att ett effektivt förebyggande arbete kan ses som en följd av samspelande nivåer och aktörer på nationell, regional och lokal nivå, och visserligen också till de otal internationella kontaktytor som kan finnas på de olika nivåerna. Samspelet handlar om att de totala insatserna ska kunna bedrivas av aktörer som vill verka tillsammans för ett visst mål och som vet hur de kan gå tillväga och har den faktiska möjligheten att agera. Då handlar det om att knyta samman beslutande organ och processer till kunskapsbildningsprocesser och faktiska handlingar.

Den tankeram som presenterats ovan kan kännas omständlig och komplicerad – varför kan man inte nöja sig med att sätta av lite projektmedel, då har man i alla fall gjort något åt problemet. Mitt första svar är lugnande. Vare sig beslutsprocesser, kunskapsbildning eller praktiskt handlande startar från noll, utan det finns gott om kapacitet redan idag att utgå från och finna paralleller till. Mitt andra svar är måhända lite mer enerverande. Jag är av den övertygelsen att komplexa problem sällan går att lösa med hjälp av enkla lösningar, utan fodrar likaledes sammansatta lösningar och ett strävsamt arbete för att stimulera olika parter att verka tillsammans.

Referenser

Andréasson, Sven, & Statens folkhälsoinstitut (2002). *Den svenska supen i det nya Europa: nya villkor för alkoholprevention: en kunskapsöversikt*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut: Gothia.

Bronfenbrenner, Urie (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Fairclough, Norman (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity.

Forkby, Torbjörn (2005). *Ungdomsvård på hemmaplan: Idéerna, framväxten, praktiken*. Diss., University of Gothenburg, Gothenburg.

Hallerstedt, Gunilla (2006). *Diagnosens makt: om kunskap, pengar och lidande*. Göteborg: Daidalos.

Jensen, Christian, & Trägårdh, Björn (2010). *Ungdomspolitik – en regional angelägenhet*. Göteborg FoU i Väst/GR.

Johansson, Roine (1992). *Vid byråkratins gränser: Om handlingsfrihetens organisatoriska begränsningar i klientrelaterat arbete*. Akad. avh., Arkiv, Lund.

Johansson, Roine (2002). *Nyinstitutionalismen inom organisationsanalysen : en skolbildnings uppkomst, spridning och utveckling*. Lund: Studentlitteratur.

Leissner, Tom (1998). *Alkohol : ett psykosocialt, beteende- och samhällsvetenskapligt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

Molander, Bengt (1996). *Kunskap i handling* (2., omarb. uppl. ed.). Göteborg: Daidalos.

Morén, Stefan, & Larsson, Håkan (1988). *Organisationens mänskliga insida*. Akad avh. Umeå: Umeå Universitet.

Pressman, J, & Wildavsky, A (1983). *Implementation*. Berkley: Univ of California.

Sahlin, Ingrid (1992). *Ungdomsprojekt; Retorik och praktik*. Stockholm: Brå.

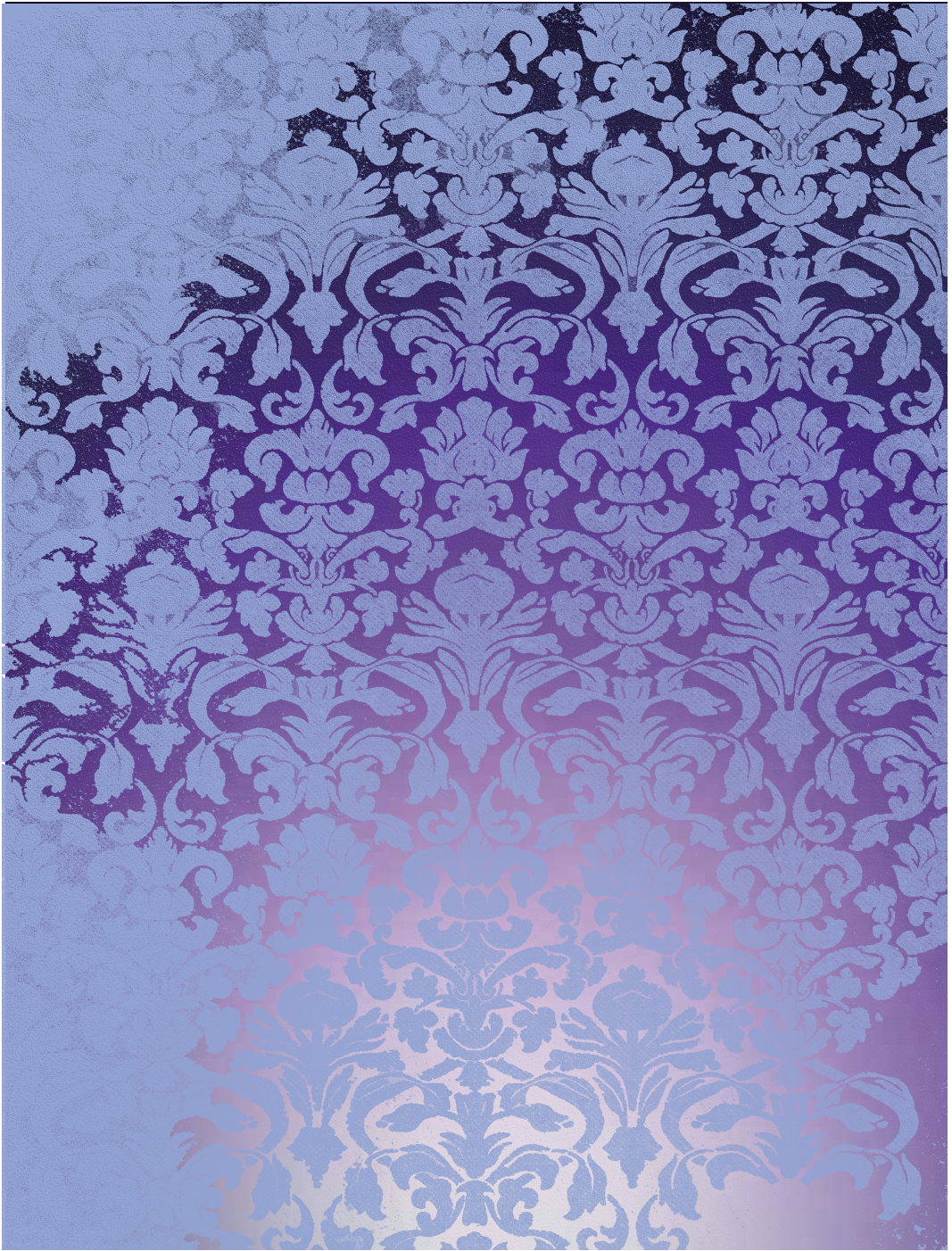
Socialstyrelsen (2007). *Nationella riktlinjer för missbruks- och beroendevård [Elektronisk resurs] : om samverkan mellan socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens verksamhet för personer med missbruks- och beroendeproblem : implementerings- och utbildningsstöd*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Spector, Malcolm, & Kitsuse, John I (1977). *Constructing Social Problems*. Menlo Park, Calif.

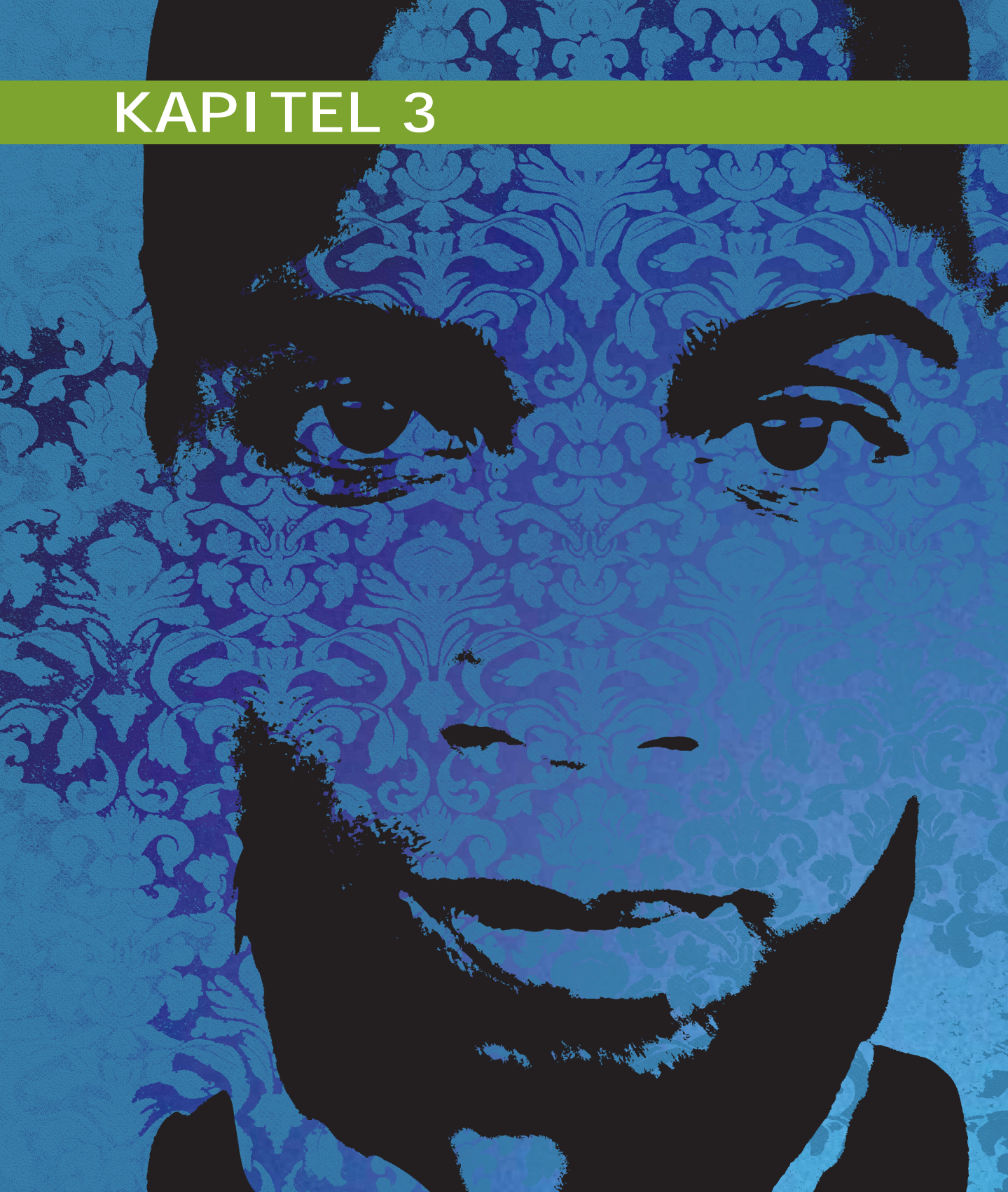
Ungdomsstyrelsen (2010). *Förebyggande utvecklingsarbete. Från snack till verkstad i ungdomsarbetet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Noter

¹ FoU står för forskning och utvecklingsarbete

KAPITEL 3

Kartläggning av förebyggande arbete

Den första delen i Ungdomsstyrelsens uppdrag har varit att kartlägga reella och potentiella aktörer som arbetar eller som kan arbeta med att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja. För att genomföra detta skickade Ungdomsstyrelsen ut en webbenkät (se bilaga 4) med frågor om förebyggande arbete och metoder mot att unga gifts mot sin vilja till knappt 230 kommunala, fristående och ideella verksamheter samt till trossamfund och myndigheter.

De myndigheter som kontaktades var landets länsstyrelser samt ett antal andra myndigheter (se bilaga 2). Förhoppningen med webbenkäten var dels att ta reda på hur myndigheterna arbetar med frågan om unga som gifts mot sin vilja, dels att få tips på verksamheter som arbetar med frågan. Av myndigheterna var det främst länsstyrelserna som besvarade enkäten.

När det gäller kommunurvalet så gick enkäten ut till 16 kommuner, av varierad storlek och geografiskt läge. Att göra detta i ett större antal kommuner har inte varit möjligt med tanke på den tidsram som fanns för uppdraget. För att få reda på var i kommunen ett eventuellt arbete med att hjälpa unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja sker, fick enheter som socialtjänst, skola, elevhälsa, fritidsverksamhet, sfi/invandrarservice, kvinnofridsenhet, ungdomsmottagning och vigselförrättare i varje kommun svara på enkäten. Alla kontaktade kommuner utom 3 har besvarat enkäten. Totalt 6 kommuner utöver de 16 tillkom då enkäten vidarebefordrades till dem från andra som fått enkäten ursprungligen.

Webbenkäten bestod av både öppna och fasta svarsalternativ och skickades ut till ungefär 500 adresser i de cirka 230 kommunala, fristående och ideella verksamheterna, trossamfundet och myndigheterna. När det gäller trossamfund, fristående och ideella verksamheter försökte vi nå ut så brett som möjligt. Då enkäten gick ut till flera personer inom samma verksamhet, tillsammans med det faktum att enkäten kan ha vidarebefordrats till fler personer än de som fick enkäten från Ungdomsstyrelsen, är det svårt att uttala sig om den exakta svarsfrekvensen. Sammanlagt inkom 195 svar på enkäten. Enkätsvaren ger inte en heltäckande bild av allt arbete som pågår i landet, men ger en bild av befintliga och potentiella aktörer samt typer av förebyggande arbete i Sverige i dag. Ambitionen har inte varit att kvantitativt kartlägga aktörer och metoder utan arbetet har snarare haft ett kvalitativt perspektiv där några exempel på hur det förebyggande arbetet kan se ut beskrivs mer ingående.

Bedriver ni något förebyggande arbete?

Huvudfrågan i enkäten handlar om huruvida verksamheter arbetar förebyggande med att förhindra att unga gifts mot sin vilja. Av de 195 verksamheter som besvarat enkäten anger 89 stycken att de arbetar förebyggande medan 103 verksamheter anger att de inte arbetar med frågan (tabell 3.1). Tre verksamheter har tidigare arbetat med frågan men gör det inte längre.

Av de 195 verksamheter som har svarat på frågan om de bedriver förebyggande arbete för att förhindra att unga gifts mot sin vilja har 183 verksamheter även svarat vilken typ av verksamhet de representerar. (tabell 3.2).

Hur bedrivs det förebyggande arbetet?

”De flesta skolkuratorer har utbildning i hur man arbetar med frågan via länsstyrelsen. Några har också gått spetskompetensutbildningen. Denna fråga ingår också i samlevnadsundervisningen på några skolor. En skola har haft och kommer att ha ett projekt mot hedersrelaterad problematik med pengar från länsstyrelsen. De har föredrag, film och diskussioner i klasser samt föredrag för personalen. Skolkuratorerna har ofta samtal med elever som söker kontakt för att prata om svåra beslut i livet.”

(Samordnande skolkurator)

Tabell 3.1 Bedriver ni något förebyggande arbete för att förhindra att unga gifts mot sin vilja?

	Antal verksamheter	Andel
Ja	89	45,6
Nej	103	52,8
Ja, tidigare men inte längre	3	1,5
Totalt	195	99,9

Källa: Ungdomsstyrelsens webbenkät, Unga som blir gifta mot sin vilja 2010. N = 195.

Tabell 3.2 Vilka verksamheter som bedriver/inte bedriver förebyggande arbete

	Ja	Nej	Ja, tidigare, men inte längre	Totalt
Kommunal	47	54	1	102
Ideell/fristående	29	24	1	54
Trossamfund	5	6	–	11
Länsstyrelse	5	7	–	12
Övriga	1	3	–	4
Ej svar	2	9	1	12
Samtliga	89	103	3	195

Källa: Ungdomsstyrelsens webbenkät, Unga som blir gifta mot sin vilja 2010. N = 195.

I enkäten ställs även frågan hur det förebyggande arbetet bedrivs inom de olika verksamheterna. Syftet med frågan är att visa på olika verksamheter och sammanhang där frågor om mänskliga rättigheter, hedersrelaterat våld och förtryck och giftermål mot ens vilja på olika sätt tas upp. På så sätt medvetandegör man problematiken och kunskapen om problematiken ökar.

I princip alla verksamheter som svarat att de arbetar förebyggande har också gett exempel på hur de arbetar. Följande avsnitt är uppdelat efter verksamheter. De kommunala verksamheter som, utifrån enkätsvaren, främst arbetar med frågan om unga som gifts mot sin vilja är socialtjänst, skola och ungdomsmottagningar.

Länsstyrelsen

I kartläggningen är det tolv länsstyrelser som har besvarat Ungdomsstyrelsens enkät. Av dessa är det fem länsstyrelser som uppger att de arbetar förebyggande mot att unga gifts mot sin vilja. I arbetet ingår att anordna konferenser och nätverksträffar för yrkesverksamma inom till exempel skola, ungdomsmottagningar och elevhälsa som träffar målgruppen. Andra exempel på förebyggande arbete som länsstyrelserna gör är:

- Stöd till organisationer i det civila samhället som arbetar för attitydpåverkan på lokal nivå: kill- och tjejgrupper, unga föräldrar, mamma- och pappa-grupper.
- Metod- och kompetensutveckling för myndighetsaktörer.
- Stöd till kvinnojourer och andra verksamheter som kan bygga upp och upprätthålla resurser för att ta emot ungdomar i risk, och ge dem stöd.

- Utbildning och metodutveckling till skolpersonal och elevhälsa.
- Uppbyggnad och stöd till olika nätverk för myndighetsaktörer och blandade nätverk av både ideella aktörer och myndigheter.

Kommunala verksamheter

På kommunal nivå nämns handlingsplaner, hedersnätverk och samverkan som exempel på förebyggande arbete. Nätverken och samverkansgrupperna består av representanter från flera olika verksamheter. Representanterna informerar och föreläser på sina arbetsplatser och diskuterar olika problem gällande hedersproblematik och tvångs-gifte på regelbundna nätverksträffar. Förutom att arbeta inom personalgruppen sker också samarbete med föreningar och ideella organisationer som kommer i kontakt med unga i målgruppen och deras familjer.

En viktig del av det förebyggande arbetet är att kontinuerligt öka kunskapen kring frågor som handlar om hedersproblematik och att bli gift mot sin vilja. Det kan till exempel handla om att personal utbildas så att de ska kunna reagera och agera när de möter unga som är utsatta.

I skolan har skolsköterskor och kuratorer viktiga funktioner i det förebyggande arbetet. Genom hälsosamtal kan skolsköterskan upptäcka barn och unga som riskerar att bli bortgifta. Skolsköterskan kan sedan slussa vidare frågan till skolkuratoren. I enkäten ges exempel på att skolkuratorer har fått utbildning i att arbeta med frågan via länsstyrelsen.

Lärare kan också skapa en tidig relation till familjer genom utvecklingssamtal på föräldrarnas hemspråk och få föräldrarna mer involverade i barnens skolarbete. Genom detta ökar möjligheten att få föräldrarna att förstå vikten av en fullgjord utbildning och på så sätt kan risken för att

den unge senare tas ur skolan för giftermål minskas.

En skola nämner att de har haft och kommer att ha ett projekt, som rör hedersrelaterad problematik, och som finansieras av länsstyrelsen. I projektet ingår föredrag och diskussioner i klasser i till exempel livskunskap, samt föredrag för personal. De informerar även om vilka rättigheter eleverna har när de besöker sitt hemland under sommaren. Eleverna får kontaktuppgifter till skolan samt en kontaktperson som de kan nå under sommarlovet. En annan skola nämner att de har haft föreläsningar om tvångsäktenskap för all personal på skolan, från kökspersonal till rektor.

När elever söker sig till ungdomsmottagningarna så förs det samtal om hur de tänker sig sin framtid och om det skiljer sig från vad deras familj förväntar sig av dem. Ungdomsmottagningarna informerar även om mänskliga rättigheter. Vid studiebesök från skolklasser tas hedersrelaterad problematik upp. Samarbetet med socialtjänsten är viktigt.

Ideella organisationer

De ideella organisationerna beskriver hur de samverkar med skola, ungdomsmottagning, polis, socialtjänst och andra viktiga aktörer som möter barn och unga. De beskriver också hur de i olika grupper har en dialog med unga tjejer i riskgruppen. Organisationerna arbetar ofta i nätverk med den personal som kommer i kontakt med unga i olika verksamheter och erbjuder dem information och utbildning. När det gäller utbildning så utbildar en del ideella organisationer unga som kan föra kunskapen vidare till andra unga och deras familjer. Flera av organisationerna nämner att det är viktigt att de finns både i skolan och utanför skolan. De använder sig av metoder som föreläsningar, teater och utbildning.

Trossamfund

Ett av de trossamfund som besvarat frågan säger att de har två till fem vigelsamtal innan en vigsel äger rum. Vid samtalen ställs frågor som syftar till att pröva om äktenskapet ingås av egen fri vilja. Ett annat trossamfund menar att det förebyggande arbetet bedrivs av deras medlemsorganisationer som har vigselrätt som bland annat anordnar utbildningar för imamer. Informationsverksamheten bedrivs på lokal nivå i lokala församlingar. Flera av församlingarna har familjerådgivare som allmänheten kan kontakta för frågor. Om problemen är allvarliga hänvisar de vidare till kvinnojourer eller lämplig myndighet.

Framgångsfaktorer

”Samverkan mellan lokala aktörer är en av grunderna för att lyckas. Problemet är så komplext att ingen myndighet eller frivillig organisation klarar det själv. Kunskap är en annan väsentlig del.”

(Kvinnofridsprogrammet Malmö)

Följande avsnitt är tänkt att visa på hur aktörer inom olika verksamheter, på olika nivåer, kan skapa förutsättningar för sig själva och för andra aktörer eller verksamheter att arbeta med problematiken. Länsstyrelsens arbete med utbildning kan leda till ökad kunskap hos de kommunala verksamheterna som i sin tur kan leda till att den kommunala verksamheten bjuder in en ideell organisation med specifik kunskap där familjens betydelse för förståelsen av frågan lyfts fram.

Länsstyrelsen

Länsstyrelserna skapar förutsättningar för samverkan mellan olika aktörer och bidrar till att höja kunskapsnivån om unga som gifts mot sin vilja. Länsstyrelserna kan också knyta kontakter så att de som kommer i kontakt med problematiken vet

vem de kan vända sig till med frågor. Som aktuellt exempel så håller Länsstyrelsen i Stockholms län på att arbeta fram en skrift som lyfter fram och beskriver tolv olika projekt i länet som lyckas bra med förebyggande insatser mot hedersrelaterat våld. I skriften kommer en enkel sammanställning av framgångsfaktorer och av faktorer som kan försvåra att projekt kan genomföras att ingå. Skriften beräknas vara klar vid årsskiftet 2010–2011.

Kommunala verksamheter

Genom att öka kunskapen hos dem som möter och arbetar med unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja får de en större trygghet och lyhördhet i frågor om äktenskap mot någons vilja. Därmed kan de lättare fånga upp om någon riskerar att bli gift mot sin vilja. Det är viktigt med återkommande uppföljningar och uppdateringar av kunskap och material för att hålla ämnet och kunskapen om unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja levande.

Att skapa kontaktnätverk och samverka med lokala aktörer nämns som en framgångsfaktor av flera i enkäten. Problemet är så komplext att ingen myndighet eller frivillig organisation klarar att hantera det själv. Flera nämner vikten av att tydliggöra lagstiftning och mänskliga rättigheter för föräldrar, men även att göra unga tjejer och killar medvetna om sina rättigheter. I kontakten med familjer nämns vikten av att skapa relationer både med den unga och med resten av familjen.

När det gäller skolan anser flera att frågan om tvångsäktenskap bör vara integrerad i skolans demokratiuppdrag och att frågan om unga som gifts mot sin vilja bör sättas i ett större sammanhang såsom mänskliga rättigheter och demokrati.

Ideella organisationer

”Vi tror att det är viktigt att det finns någon utanför familjen som tjejen känner att hon kan prata av sig med och som lyssnar på henne.”

(Modiga tjejer KFUM Göteborg)

Enligt flera ideella organisationer är det en viktig faktor att bygga relationer till tjejerna. De vill kunna skapa förtroende och förmedla kunskap om var de kan vända sig om de behöver stöd och hjälp. I sådana fall kan organisationen i fråga hjälpa tjejerna att ta de vidare kontakter som krävs.

Flera av de ideella organisationerna pekar på vikten av att tydliggöra lagstiftning. Det kan handla om att unga tjejer ska kunna få kunskap om sina rättigheter och att informera familjer om lagar, normer och värderingar.

En organisation lyfter upp två olika perspektiv som framgångsfaktorer, ett främjande och ett förebyggande. I det främjande perspektivet använder de av sig av mänskliga rättigheter och andra styrdokument relaterade till frågan. I det förebyggande perspektivet försöker de ha en god kontakt med föräldrarna där de talar öppet om frågor kring äktenskap så att de tidigt har en kunskap om vilka norm- och värdesystem som barnen kommer ifrån.

Trossamfund

Vigsselförrättare inom frikyrkliga samfund blir oftast tillfrågade om att vara vigsselförrättare på grund av att de ofta känner till personerna som ska gifta sig. Paren vet också att de får gå igenom förberedande samtal innan vigseln där frågor om relationen ställs. Det ger paret möjlighet att reflektera över sin relation tillsammans innan de ingår äktenskap. Många församlingar erbjuder också äktenskapskurser före eller efter ingånget äktenskap.

Sveriges muslimska råd lyfter fram att imamer med högt anseende kan avvärja att unga gifts mot sin vilja genom att påvisa att tvångsmetoder inte legitimeras inom islam. Unga kan ta kontakt med muslimska familjerådgivare som kan kommunicera med familjen på ett annat sätt än vad till exempel myndigheter kan. De kan därmed också arbeta både förebyggande och främjande när det gäller att unga blir gifta mot sin vilja.

Svårigheter och begränsningar

I följande avsnitt beskrivs några av de svårigheter och begränsningar som olika verksamheter upplevt i sitt arbete. Svårigheterna rör områden som utvärdering, tidsbrist och ekonomiska resurser.

Av de verksamheter som arbetar förebyggande och som besvarat frågan om de upplever några svårigheter eller begränsningar i det förebyggande arbetet har åtta av tio svarat att de gör det (tabell 3.3).

Länsstyrelsen

Länsstyrelserna uppger att en av svårigheterna ligger i bristande samordning mellan olika myndighetsaktörer som ibland riktar sina insatser mot samma målgrupp. Ett annat problem som nämns är att det är svårt att veta om budskapet

går fram då det inte finns möjlighet att utvärdera alla insatser. Det är även svårt att arbeta långsiktigt med problemen när uppdragen är tidsbegränsade.

Kommunala verksamheter

Ibland kan det vara svårt och tidskrävande att förmedla kunskap och kompetens. Även om intentionen att samla berörda parter och uppmärksamma att problematiken finns så handlar det om att prioritera i en redan fullbokad agenda. Det kan även vara svårt att frigöra ekonomiska resurser för att arbeta förebyggande. Projekt ger sällan kontinuitet och kunskap kan därmed försvinna.

Skolan, där många i målgruppen finns, har redan många angelägna frågor att ta upp och det krävs därför att någon på skolan engagerar sig i arbetet mot äktenskap mot den egna viljan. Frågor som personal ibland ställer sig är:

- Vem ska arbeta med frågan?
- Hur ska man arbeta?
- Vad är skolans uppdrag?
- Vilket utrymme ska frågan ta?

Det är viktigt att nå ut till tjejerna och killarna så att de har tillgång till bra information och vet vilka möjligheter, rättigheter och svårigheter som finns

Tabell 3.3 Upplever ni några svårigheter eller begränsningar i det förebyggande arbetet?

	Antal verksamheter	Andel
Ja	75	79,8
Nej	7	7,4
Ej svar	6	12,8
Totalt	88	100

Källa: Ungdomsstyrelsens webbenkät, Unga som blir gifta mot sin vilja 2010. N = 88.

när de söker hjälp. Det är även viktigt att involvera både föräldrar och killar i arbetet med problematiken. En annan svårighet är hur man ska kunna prata om känsliga ämnen med eleverna utan att föräldrarna hindrar dem från att delta i samtalet.

Ideella organisationer

En del av de ideella organisationerna tar upp att det kan vara svårt att veta vilka de faktiskt når. En annan svårighet som beskrivs är att de ekonomiska bidragen för verksamheten ofta är kortsiktiga. Det är även svårt att ha frivilliga tjejgrupper efter skoltid då alla tjejer inte får tillåtelse hemifrån att delta i sådana grupper och i aktiviteter som ligger efter ordinarie skoltid.

Trossamfund

En svårighet som trossamfunden tar upp är att de inte alltid når de par där någon av parterna riskerar att bli gift mot sin vilja. De samtal som sker med paren innan vigseln blir inte alltid så ingående som det kanske krävs för att se om det finns tvång med i bilden. Även trossamfunden pekar på att de inte alltid har de resurser som krävs för att fördjupa sig i problematiken.

Hur kan svårigheter undanröjas

I svaren på denna fråga förekommer både förslag på hur det går att åtgärda olika svårigheter och förslag på hur arbetet kan förbättras. Några svårigheter som nämns i avsnittet *Svårigheter och begränsningar* är brist på långsiktiga ekonomiska resurser och att det är svårt att veta om målgruppen nås och om budskapet går fram. I detta avsnitt tas det upp att långsiktig finansiering samt uppföljning och utvärdering av projekten skulle kunna minska svårigheterna.

Länsstyrelsen

En långsiktig finansiering bidrar till att olika aktörer har tid att tänka efter och bedöma förutsättningar och konsekvenser innan de startar sina projekt. Det bör även läggas mer tid på:

- Att diskutera vad som menas med förebyggande arbete.
- Att formulera gemensamma utgångspunkter.
- Mer fokus på bakomliggande orsaker och inte bara undanröja det konkreta och uppenbara.
- Att påverka strukturer och inte bara agera mot enskilda individer eller grupper.
- Uppföljning och utvärdering av projekt.

Kommunala verksamheter

De kommunala verksamheter som Ungdomsstyrelsen varit i kontakt med anser att är det viktigt att informera om mänskliga rättigheter och förekomsten av äktenskap mot den egna viljan på skolor, samt berätta om vad som kan göras om någon riskerar att bli bortgift. Informationen ska ges både till tjejer och killar. En idé är att även informera på gemensamma föräldramöten i sko-

lan. Det är viktigt att hänvisa till lagstiftning, barnkonventionen och mänskliga rättigheter för att visa var samhället står i frågan. Ett sådant arbete kräver mer utbildning och mer arbete med mänskliga rättigheter i all skolverksamhet. Att integrera dessa frågor i ett befintligt skolämne kan vara en väg att gå. En annan väg är att ge samhällsinformation och informera om dessa frågor till nyanlända.

Genom regelbunden information och möjlighet till möten mellan olika verksamheter kan det vara möjligt att hitta gemensamma regelsystem och riktlinjer för att underlätta samverkan.

Ideella organisationer

Flera ideella organisationer nämner att det är viktigt att det finns information om unga som gifts bort mot sin vilja för personal som berörs. Det är även viktigt att ha en dialog med familjerna, ett stort kontaktnät, både nationellt och internationellt, för att effektivt kunna sprida information och hålla en dialog med berörda parter.

Trossamfund

Trossamfundet efterfrågar mer resurser så att de får möjlighet att utbilda vigselförrättare i frågor om tvångsäktenskap samt för att anställa fler familjerådgivare. Trossamfundet efterfrågar även bättre möjligheter till kommunikation med myndigheter.

Om man skulle kunna arbeta förebyggande?

För att ta reda på om verksamheter som i dag inte arbetar förebyggande med unga som gifts bort mot sin vilja skulle kunna göra det, ställdes frågan i enkäten.

Av de 103 verksamheter som inte arbetar med frågan (tabell 3.1) anger 67 verksamheter (tabell 3.4) att de skulle kunna arbeta med frågan om de hade andra resurser.

De verksamheter som svarat att de skulle kunna arbeta förebyggande mot att unga gifts bort mot sin vilja är länsstyrelserna, nästan alla ideella organisationer och en majoritet av de kommunala verksamheterna. Av trossamfundet är det endast ett samfund som anser att de skulle kunna arbeta förebyggande med andra resurser (tabell 3.5).

De länsstyrelser som inte arbetar med frågan idag skulle behöva ett uppdrag från regeringen samt riktlinjer, öronmärkta pengar, ökad kunskap och personella resurser för att få till stånd ett sådant arbete. När det gäller kommunala verksamheter är det främst resurser i form av pengar, personal och ökad kunskap som skulle behövas. Ovanstående gäller också för de ideella organisationerna men där lyfts också frågan om långsiktighet.

Tabell 3.4 Om ni inte arbetar med detta i nuläget, upplever ni att ni skulle kunna arbeta förebyggande med detta?

	Antal verksamheter	Andel
Ja	67	62,6
Nej	34	31,8
Ej svar	6	5,6
Totalt	107	100

Källa: Ungdomsstyrelsens webbenkät, Unga som blir gifta mot sin vilja 2010. N = 107.

Tabell 3.5 Om ni inte arbetar med detta i nuläget, upplever ni att ni skulle kunna arbeta förebyggande med detta? Antal och fördelning på verksamheter

	Ja	Nej	Ja, tidigare, men inte längre	Totalt
Kommunal	34	19	3	56
Ideell/fristående	18	7	1	26
Trossamfund	1	4	1	6
Länsstyrelse	7	–	–	7
Övriga	2	1	–	3
Ej svar	5	3	1	9
Samtliga	67	34	6	107

Källa: Ungdomsstyrelsens webbenkät, Unga som blir gifta mot sin vilja 2010. N = 107.

Fungerande metoder

Att arbeta med barn och unga i skolor via föreläsningar och gruppdiskussioner samt att arbeta mer med familjerna är exempel på metoder som fungerar. När det gäller arbetet med föräldrar anser flera verksamheter att det är viktigt att arbeta kring lagar, skyldigheter, normer och värderingar. De ideella organisationerna arbetar även mycket med att stärka de ungas självförtroende samt med värderingsövningar och kunskapsspridning.

Utveckling av metoder

De allra flesta av verksamheterna i webbenkäten svarar att det finns ett behov av metodutveckling inom området (tabell 3.6).

I svaren om metodutvecklingen lyfts vikten av att hitta metoder för att arbeta med familjen. Det är även viktigt att komma ihåg att olika metoder kan krävas beroende på om målgruppen är föräldrar eller unga.

Tabell 3.6 Ser ni något behov av metodutveckling?

	Antal verksamheter	Andel
Ja	149	78
Nej	18	9,4
Ej svar	24	12,6
Totalt	191	100

Källa: Ungdomsstyrelsens webbenkät, Unga som blir gifta mot sin vilja 2010. N = 191.

Länsstyrelsen

I arbetet med att utveckla metoder är det viktigt att utveckla arbetet med familjen och dess relation till den utsatta, samt att utgå från ett barnperspektiv. Det krävs metoder för att lättare kunna möta familjer där problemet finns och en utmaning är att nå ut så att samtliga föräldrar kan vara delaktiga. När det gäller utbildning så nämns vikten av att utbilda andra som i sin tur också kan utbilda.

Kommunala verksamheter

Flera av de kommunala verksamheterna pekar på frågan om hur de ska nå ut till familjer där den unga riskerar att bli gifta mot sin vilja i ett senare skede, där det i dagsläget inte utgörs någon risk. Hur ska man hitta, och få med, dessa familjer i ett förebyggande förändringsarbete? Det lyfts även fram att det är viktigt att möta de unga och deras föräldrar utan att de ska tvingas att välja sida. Tyngdpunkten ska dock ligga på vad svensk lagstiftning säger om frågan. Mycket handlar om att arbeta med problematiken från tidig ålder genom att arbeta med bemötande, förhållningssätt och attitydförändringar. Det som efterlyses i ett fall är en enhetlig metod som är gemensam för alla stadsdelar, så att ingen trillar mellan stolarna. En kommun har tagit fram en policy mot hedersrelaterat våld och förtryck. Uppdraget är på två år och inom uppdraget kommer troligen även frågan om unga som blir gifta mot sin vilja att tas upp.

Ideella organisationer

Att få ökad kunskap är väldigt betydelsefullt för att kunna upptäcka, och förebygga att, någon riskerar att bli gift mot sin vilja. De ideella organisationerna lyfter fram att det bör finnas mer information på till exempel internet och i informationsbroschyrer att dela ut i skolorna. Flera organisationer tar upp att det är viktigt att nå alla berörda grupper. Två av verksamheterna pekar på att de har upplevt svårigheter i arbetet med attityder kring HBT-frågor.

Att arbeta förebyggande

Utifrån enkätsvaren framgår en önskan om att alla verksamheter som kommer i kontakt med unga bör ha kunskap inom området att bli gift mot sin vilja på ett eller annat sätt. Om någon själv inte har kunskapen bör man ändå veta vart man kan vända sig för att få information om ämnet. Att anordna föreläsningss dagar är ett exempel på vad myndigheter kan göra för att arbeta förebyggande.

”Jag tycker att föreläsningss dagar, som Ungdomsstyrelsen eller Länsstyrelsen bjuder in till är mycket bra. Det prioriterar man.”

(Hedersrelaterat våld-gruppen,
Marks kommun)

Det ges även ett exempel på att Länsstyrelsen i Västra Götaland genom utbildningsinsatser möjliggjorde att socialtjänst och kuratorer i Borås fick specifik kunskap i ämnet. En positiv bieffekt var att ett samarbete kom till stånd:

”Där lades grunden för ett väl fungerande samarbete mellan skola och socialtjänst i Borås.”

(Utbildningsförvaltningen,
Borås kommun)

Någon menar att myndigheterna självklart har ett stort ansvar som de inte ska lämna ifrån sig men när det till exempel gäller myndigheters möjligheter till attitydförändringar så kan de vara begränsade. Här lyfts istället civila och ideella organisationer fram som viktiga aktörer. En tanke som sammanfattar vad många i undersökningen svarat är att:

”Det är viktigt att nå ut till ungdomarna på alla de arenor där de kan tänkas finnas, då det inte går att se vilka ungdomar som kan riskera att bli utsatta.”

(Länsstyrelsen i Skåne län)

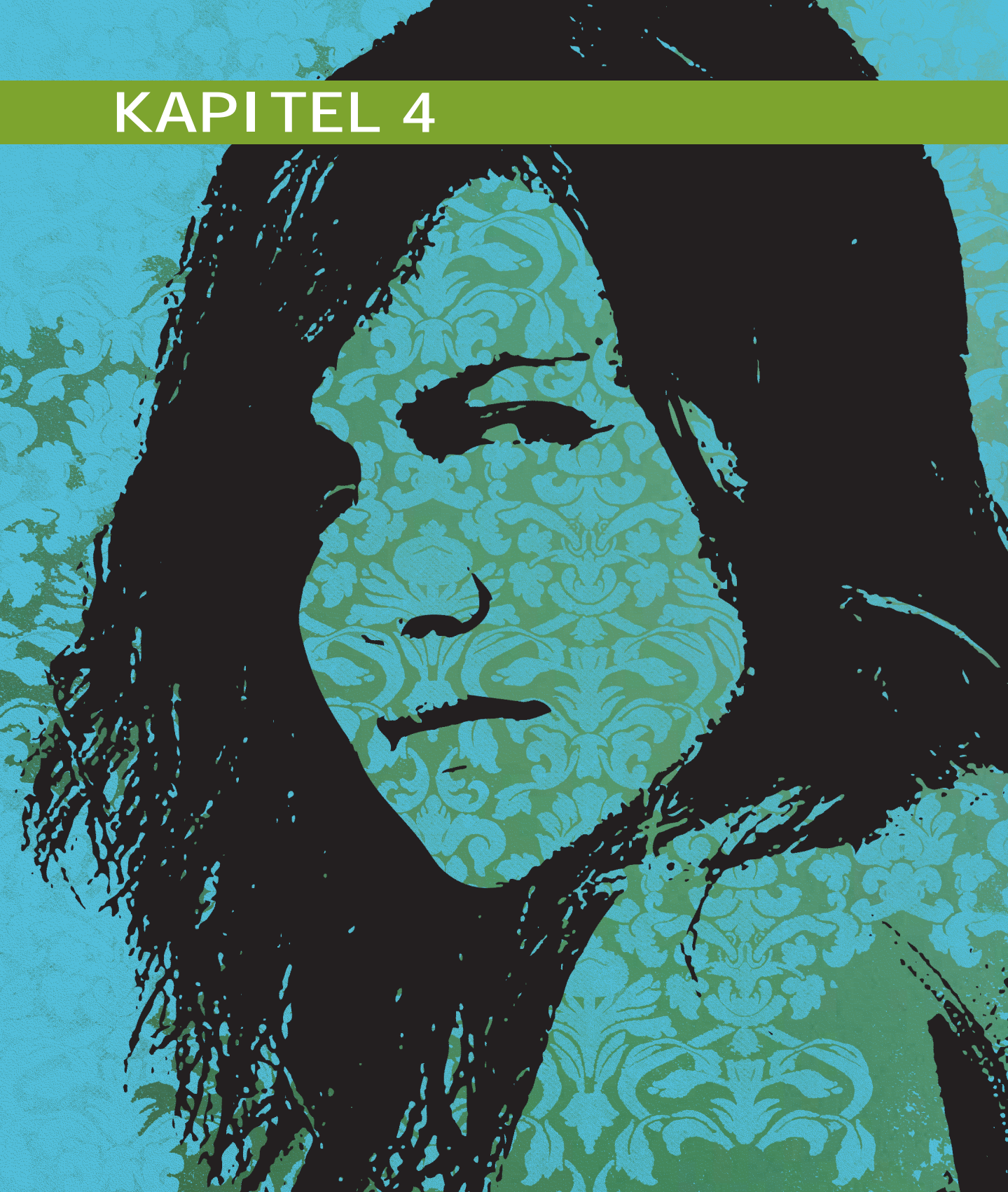
En viktig punkt är att arbeta med helheten och involvera både ungdomar, föräldrar, syskon och vänner. Hur arbetet läggs upp beror på vem det riktar sig till och då är det bra med kännedom om målgruppens aktuella situation, god lokal kännedom om förutsättningar, andra aktörer och andra pågående processer. Information, rådgivning, dialog med olika målgrupper på olika arenor är några metoder att arbeta med. Att uppmärksamma frågan så tidigt som möjligt och att försöka få familjen att hitta en lösning som passar hela familjen.

När det gäller trossamfund så råder det enighet bland de som svarat att man inte får glömma bort att de i många fall är en viktig aktör som har viktiga kunskaper och kan tala med familjer där unga riskerar att bli gifta mot sin vilja.

”Att våra erfarenheter hittills tyder på att det inte finns några universella metoder som kan tillämpas överallt och att man måste ha kunskap om dynamiken i mänskliga och sociala förändringsprocesser om man ska kunna åstadkomma förändringar som går på djupet och består.”

(Länsstyrelsen i Stockholms län)

KAPITEL 4

Exempel på förebyggande arbete

I kapitel 4 ger vi exempel på olika typer av arbete för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja. Vi beskriver insatser på länsnivå, på kommunal nivå och på stadsdelsnivå. De verksamheter som kontaktats på kommunal nivå och på stadsdelsnivå är i första hand verksamheter inom kultur och fritid, skola, elevhälsa, ungdomsmottagningar, svenska för invandrare, invandrar-service, socialtjänst, polis, kvinnofrid, ideella organisationer samt trossamfund. Ungdomsstyrelsen har även valt att titta närmare på ytterligare åtta verksamheter som arbetar förebyggande med att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja. Detta för att beskriva fler metoder och tillvägagångssätt som används för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja.

Länsstyrelsen i Värmland

Här beskrivs arbetet inom länsstyrelserna och specifikt Värmland. Beskrivningen bygger på en handlingsplan, *Rätten till eget liv – handlingsplan mot hedersrelaterat våld och förtryck* (2009), som Karlstad kommun tagit fram samt på Ungdomsstyrelsens enkät om förebyggande arbete som presenteras i kapitel 3. Avsnittet visar hur projekt som arbetar på en mer övergripande nivå med hedersrelaterat våld kan utvecklas och även innefatta unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja.

Uppsala kommun

Det förebyggande arbetet med att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja varierar från kommun till kommun. Här exemplifierar vi med Uppsala kommun som får illustrera hur arbetet kan se ut i en mellanstor kommun. Beskrivningen av Uppsala kommun bygger på kontakt med såväl verksamhetsansvariga som personal i den löpande verksamheten.

Rosengårds stadsdel

I *Gift mot sin vilja* (Ungdomsstyrelsen 2009) framkom det att unga som växer upp i socialt utsatta områden, som till exempel Rosengård, i högre grad än unga i övriga riket har begränsningar eller villkor i förhållande till äktenskap och val av partner. Därför har vi i här valt att beskriva hur man arbetar förebyggande för att förhindra att någon blir gift mot sin vilja i Rosengårds stadsdel. Beskrivningen av arbetet bygger på uppgifter från kontakter med såväl verksamhetsansvariga som personal inom de beskrivna verksamheterna.

Verksamheter

De åtta verksamheter som presenteras här representerar kommunal och ideell sektor. Mycket av arbetet med frågan om äktenskap mot någons vilja har skett inom fristående projekt som riktar sig till unga i hela landet. Några av verksamheterna är exempel på detta. I avsnittet finns även exempel på förebyggande arbete som sker inom befintliga

verksamheter. Verksamhetsbeskrivningarna bygger på information från verksamhetsansvariga och personal samt dokumentstudier.

Varje avsnitt avslutas med en sammanställning, i form av en tabell, av de beskrivna verksamheterna. Detta för att ge en sammanfattande överblick över verksamheter, metoder och arbetssätt, verksamheternas huvudfokus, organisation och ekonomiska förutsättningar.

Länsstyrelsen i Värmland

Länsstyrelserna har fått fortsatt uppdrag av regeringen att motverka hedersrelaterat våld och förtryck. Uppdraget består bland annat i att stödja regionala projekt. Detta gör att länsstyrelsen är en viktig aktör att titta närmare på. Följande avsnitt är tänkt att visa hur projekt som arbetat mot hedersrelaterat våld på en mer övergripande nivå kan leda vidare och även innefatta unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja. Beskrivningarna av de olika projekten är i stora delar hämtade från Karlstads kommuns handlingsplan *Rätten till eget liv – handlingsplan mot hedersrelaterat våld och förtryck* (Karlstad 2009).

I kapitel 3 där Ungdomsstyrelsens enkät redovisas svarar fem länsstyrelser att de arbetar förebyggande mot att unga gifts mot sin vilja, och lika många svarar att de inte gör det. Hälften av länsstyrelserna har inte besvarat enkäten. I enkäten beskriver Länsstyrelsen Västra Götaland förhållandet mellan hedersrelaterat våld och gift mot sin vilja som:

”Länsstyrelsen har inte uttalat arbetat med Gift mot sin vilja specifikt, däremot är det något vi stöter på i det övriga arbetet mot våld i nära relationer och hedersrelaterat våld. Gällande de verksamheter vi fördelar medel till och kommer i kontakt med i länet ser vi en liknande tendens, dvs. inte uteslutande med gift mot sin vilja men något de stöter på i sina verksamheter genom arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck.”

(Länsstyrelsen Västra Götaland)

En intressant iakttagelse är att två av de länsstyrelser (Länsstyrelsen Uppsala och Länsstyrelsen Värmland) som svarar att de inte arbetar med unga som gifts mot sin vilja, eller som riskerar att bli det, har deltagit i projekt som arbetar med problematiken kring hedersrelaterat våld och förtryck. Länsstyrelsen i Uppsala län har tillsammans med Uppsala kommun och resursteam Famnen¹ tagit fram handboken *När man krockar* (2007) som riktar sig till personal inom socialtjänsten som kommer i kontakt med hedersrelaterat våld. I boken tas även frågan om äktenskap mot någons vilja upp (se avsnittet Famnen). När det gäller Länsstyrelsen Värmland så anordnade de under 2006–2007 en spetskompetensutbildning om hedersrelaterat våld och förtryck som ledde till att Resursteam Heder² i Värmland bildades. I Resursteam Heders arbete ingår frågan om unga som gifts mot sin vilja.

Genom att barn- och ungdomsförvaltningen i Karlstads kommun hänvisade till *Rätten till eget liv – handlingsplan mot hedersrelaterat våld och förtryck* (Karlstad 2009) i flera av Ungdomsstyrelsens enkätfrågor (kapitel 3), fick vi upp ögonen för projektet Resursteam Heder.

I kommande avsnitt beskrivs Resursteam Heder, Rätten till eget liv och Rådgivningen Stella i Värmlands län närmare.

Resursteam Heder

Länsstyrelsen Värmland anordnade under 2006–2007 en spetskompetensutbildning i hedersrelaterat våld och förtryck. Genom utbildningen skapades en mötesplats för professionella som alla arbetar med hedersrelaterade frågor, i olika verksamheter. Resultatet blev att Resursteam Heder i Värmland bildades. Resursteam Heder består av kuratorer, socialsekreterare, poliser och barnmorskor. Syftet med resursteamet är de ska kunna ge råd och stöd till annan personal som kommer i kontakt med unga som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck. I resursteamet blev det alltmer tydligt att kunskaperna om hedersrelaterat våld och förtryck behöver spridas och att det krävs bättre samverkan mellan olika verksamheter.

Som en följd av projektet Resursteam Heder genomfördes 2009 en fortsättningsutbildning för län i Mellansverige, där yrkespersoner erbjöds ytterligare kunskaper om att arbeta mot hedersrelaterat våld. Genom projektet fick ett 10-tal personer från respektive län en spetskompetensutbildning om hedersproblematik. De personer som deltog i utbildningen kom från bland annat socialtjänst, skola, ungdomsmottagning, och fritidsgårdsverksamhet. Tanken med utbildningen var att de personer som deltog skulle bilda en länsgrupp för arbetet mot hedersrelaterat våld som i sin tur kunde samverka med de andra länsgrupperna i regionen. Personerna kunde sedan ge konsultation till kollegor i den dagliga verksamheten. Bakom projektet stod länsstyrelserna i Dalarna, Gävleborg, Värmland, Västmanland och Örebro län. Länsstyrelsen Värmland menar själva att den utbildningsinsats som länsstyrelsen gjort för att skapa Resursteam heder i Värmland inte hade kunnat genomföras utan ett samarbete mellan flera länsstyrelser.

Länsstyrelsen Värmland anser själva att de även fortsättningsvis bör ha en samordnande roll för

Resursteam Heder. I rollen som samordnare ingår att spetsutbilda nya team för att hålla kunskapen aktuell och sprida den till fler myndigheter och kompetenser. Genom sin spetskompetens inom hedersrelaterat våld har Resursteam Heder idag en handledande roll för länets olika myndigheter.

Rätten till eget liv

Under våren 2007 formulerades en projektansökan av en kurator i Resursteam Heder till myndigheten för skolutveckling (idag Skolverket), för att arbeta fram handlingsplaner och samverkansplaner för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck. Projektet Rätten till eget liv pågick mellan 2007 och 2009 och handlingsplanen *Rätten till eget liv – handlingsplan mot hedersrelaterat våld och förtryck* (Karlstad 2009) arbetades fram. Handlingsplanerna ska kunna användas i förebyggande, i ett akut skede och i ett uppföljnings- och utvärderingsarbete. Handlingsplanen innehåller information om hur olika offentliga instanser ska arbeta för att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck, hur de ska agera när de misstänker att någon är utsatt samt hur arbetet ska följas upp. Barn och ungdomsförvaltningen i Karlstads kommun har varit huvudman för projektet och svarar i Ungdomsstyrelsens enkät (kapitel 3) att de arbetar förebyggande mot att unga gifts mot sin vilja enligt handlingsplanen.

I projektet samarbetade både offentliga och ideella verksamheter som förskola, grundskola, gymnasieskola, socialtjänst, polismyndigheten Värmland, Åklagarkammaren i Karlstad, ungdomsmottagningarna i Värmland, Alla kvinnors hus/tjejjouren, Kronoparkskyrkan, regional kvinnofridssamordnare, brottsofferjouren, Rådgivningen Stella, Resursteam Heder, Länsstyrelsen Värmland och Länsstyrelsen Östergötland. De kommuner som samverkade i projektet var Arvika, Karlstad, Kil, Kristinehamn och Säffle. Projektet fick stöd i form av handledning, inspiration och metodstöd av Länsstyrelsen Östergötland.

Inom projektet bildades olika arbetsgrupper. Arbetsgrupperna med representanter från olika kommuner arbetade fram handlingsplaner för sina respektive verksamheter och därefter en gemensam samverkansplan. Samverkansplanerna beskriver vad man kan förvänta sig av respektive verksamhet i en samverkansprocess.

Rådgivningen Stella

Rådgivningen Stella som är en fristående verksamhet (finansieras bland annat av länsstyrelsen Värmland) riktar sig till hela länet och har ett samarbetsavtal med Karlstads kommun. I Ungdomsstyrelsens enkät (kapitel 3) beskriver Rådgivningen Stella att deras förebyggande arbete sker genom föreläsningar om hedersrelaterat våld och förtryck för kommuner, socialtjänst och skolor och

genom rådgivning och stöd till utsatta tjejer. Rådgivningen Stella, som även ingick i projektet Rätten till eget liv, skapades när Elektra under 2007 tillsammans med Sharafs hjältar³ besökte skolor i Värmland. Då uppmärksammades att det fanns ett behov av rådgivning för flickor som var utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck i Värmlands län.

Rådgivningen Stella har arbetat fram metoder för stöd och rådgivning riktad till flickor som lever i två kulturer och i och med detta upplever konflikter inom sig själva eller med familjen. De är särskilt inriktade på hedersrelaterat våld och förtryck. Inom projektet Rätten till eget liv – handlingsplan mot hedersrelaterat våld och förtryck tog Rådgivningen Stella både fram en handlingsplan och en samverkansplan.

Handlingsplan

Målet med Rådgivningen Stella

- Att arbeta mot förtryck och våld i hedersnamn som flickor utsätts för.
- Att synliggöra och arbeta mot det psykiska förtrycket och det fysiska våldet.
- Att arbeta mot förtryck på grund av sexuell läggning.
- Verka för flickor och kvinnors rätt till egen sexualitet.
- Att arbeta mot kontroll och disciplinering av flickors och kvinnors kroppar så som könsstympning.

Samverkansplan

Syftet med Rådgivningen Stella

- Att ge stöd och råd till flickor som lever i hedersstrukturer.
- Att stå på kvinnans sida och stödja hennes beslut.
- Att synliggöra ungdomar som lever i hedersstrukturernas situation och tydliggöra deras överlevnadsstrategier.
- Att arbeta förebyggande genom att utbilda personal på grundskolan.
- Att hjälpa flickan/kvinnan att fundera över olika handlingsalternativ, reflektera över olika aspekter av alternativen och ge stöd till valet och förmedla kontakter och inte ge råd/vägleda om hur stödsökande ska göra eller välja.

Rådgivningen Stella fungerar även som ombud och mellanhand för tjejer som är rädda att ta kontakt med till exempel socialtjänst. Till rådgivningen kan även professionella vända sig om de behöver råd och stöd i enskilda ärenden.

Sammanfattning

För att sammanfatta och förtydliga vilka arbetsmetoder de olika verksamheterna använder sig av presenteras verksamheterna i tabell 4.1. Tabellen är tänkt att ge en överblick över de verksamheter som presenterats här och vilka arbetsmetoder de använder. Tabellen redovisar verksamheternas arbete utifrån huvudsaklig arbetsmetod, huvudfokus för arbetet samt organi-

sationsform och ekonomiska förutsättningar. I tabellen ges en förenklad bild av arbetet och några kommentarer är därför viktiga.

Verksamheternas huvudsakliga arbetsmetoder

På en övergripande nivå består länsstyrelsernas förebyggande arbete med frågan om äktenskap mot någons vilja framförallt av beviljande av projektmedel och kompetensutveckling. I Värmlands län har ett resursteam byggts upp och samverkan liksom arbetet med handlingsplanen Rätten till eget liv – handlingsplan mot hedersrelaterat våld och förtryck är en viktig del av arbetet på länsnivå. Det huvudsakliga arbetet handlar om

Tabell 4.1 Översikt av arbetet på länsnivå

<p>Verksamhet: Huvudsakliga metoder/arbetsätt:</p> <p>Huvudfokus: Organisation: Ekonomiska förutsättningar:</p>	<p>Länsstyrelser Projektstöd, metod- och kompetensutveckling, uppbyggnad av resursteam/nätverk</p> <p>Heder Statliga myndigheter Offentligt finansierad</p>
<p>Verksamhet: Huvudsakliga metoder/arbetsätt: Huvudfokus: Organisation:</p> <p>Ekonomiska förutsättningar:</p>	<p>Resursteam Heder – Värmland Samverkan, utbildning av resursgruppen</p> <p>Heder Samarbetsprojekt mellan Värmlands kommuner och Länsstyrelsen Värmland Offentligt finansierad</p>
<p>Verksamhet: Huvudsakliga metoder/arbetsätt: Huvudfokus: Organisation:</p> <p>Ekonomiska förutsättningar:</p>	<p>Rätten till eget liv Samverkan, handlingsplan</p> <p>Heder Projekt 2007–2009, numera del i ordinarie verksamhet Offentligt finansierad</p>
<p>Verksamhet: Huvudsakliga metoder/arbetsätt: Huvudfokus: Organisation:</p> <p>Ekonomiska förutsättningar:</p>	<p>Rådgivningen Stella Samtal, utbildning</p> <p>Heder Fristående verksamhet Medel från Länsstyrelsen i Värmland, samverkansavtal med Karlstad kommun</p>

Källa: Ungdomsstyrelsen 2010.

kompetensutveckling av yrkesverksamma samt att bygga upp nätverk och rutiner för yrkesverksamma. I och med Rådgivningen Stella sker även ett arbete med enskilda unga som är utsatta eller oroliga för äktenskap mot någons vilja.

Verksamheternas huvudfokus

På länsnivå arbetar samtliga beskrivna verksamheter med frågan om äktenskap mot någons vilja inom ramen för hedersrelaterat våld och förtryck. Ingen av verksamheterna har haft just frågan om äktenskap mot någons vilja som sin huvudsakliga fokus. Kategoriseringen bygger på Ungdomsstyrelsens analys av informationen om verksamheterna.

Verksamheternas organisationsform och ekonomiska förutsättning

Länsstyrelserna är statliga myndigheter och deras arbete är därmed offentligt finansierat via statliga medel. Resursteam Heder är ett samarbetsprojekt mellan kommunerna i länet och länsstyrelsen, och finansieras av offentliga medel. Rätten till eget liv startade som projekt inom den offentliga verksamheten och var då finansierat via offentliga projektmedel. I dagsläget är arbetet med Rätten till eget liv integrerat i den ordinarie verksamheten. Rådgivningen Stella är en fristående verksamhet som dock finansieras med hjälp av offentliga medel.

Uppsala kommun

Uppsala kommun är landets fjärde största kommun med knappt 200 000 invånare.⁴ Studien av Uppsala kommun bygger på en mejlenkät (se bilaga 3) som i sin tur bygger på Ungdomsstyrelsens webbenkät (se bilaga 4), ett 30-tal telefonintervjuer samt två möten med verksamheter⁵. Detta har kompletterats med dokumentstudier.

Ungdomsstyrelsen har kontaktat samma enheter som fick webbenkäten skickad till sig.⁶ Ungdomsstyrelsen har även kontaktat polis, ideella organisationer, trossamfund och vissa kommunala verksamheter.⁷ Det ska påpekas att Ungdomsstyrelsen inte fick svar från alla kontaktade verksamheter. Det är alltså inte en heltäckande beskrivning av verksamheter. Vår bedömning är ändå att vi har kommit i kontakt med relevanta aktörer genom vilka verksamheten kan beskrivas.

Uppsala kommuns organisation

Uppsala kommun arbetar efter en så kallad beställar- utförarmodell där kommunens nämnder är uppdelade mellan uppdragsnämnder och produktionsnämnder. Uppdragsnämnderna ansvarar för att formulera och ge uppdrag till producenter av kommunala tjänster. Producenterna kan antingen finnas inom kommunen eller på den privata marknaden. Till uppdragsnämnderna finns tillhörande uppdragskontor och till produktionsnämnderna finns produktionsförvaltningar.

Frågan på politisk nivå

Det finns ingen nämnd som har ett tydligt övergripande ansvar för frågan om unga som blir gifta mot sin vilja. Socialnämnden för barn och unga ansvarar dock för sociala frågor som rör unga i åldern 0–20 år, och kan därför komma i kontakt med problematiken.

Till Socialnämnden för barn och unga hör uppdragskontoret för barn, ungdom och arbetsmarknad (UAK), som ansvarar för uppdragen som rör socialtjänst, utbildning, fritid och kultur. Socialnämnden för barn och unga är en så kallad uppdragsnämnd och ger via UAK uppdrag till verksamheter för barn och unga, till exempel fritidsverksamhet och utbildning. Inom dessa verksamheter finns det personal som kan komma i kontakt med unga som utsätts för giftermål mot sin vilja. I dagsläget finns inte äktenskap mot någons vilja uttryckligen med i Socialnämnden för barn och ungas uppdragsplaner, där uppdragen formuleras. Däremot har de tagit upp problematiken om hedersrelaterat våld där frågan kan innefattas.

I Socialnämnden för barn och ungas uppdragsplan för 2011–2014 finns heller inga uppdrag som rör äktenskap mot någons vilja. Det finns däremot formuleringar om att alla barn och unga ska känna sig trygga i kommunen och att de ska växa upp under likvärdiga villkor och i god fysisk och psykisk miljö. Här påpekas även att det krävs en fördjupad samverkan mellan verksamheter för barn och unga (Uppsala kommun 2010).⁸

Socialtjänst

I avsnittet om socialtjänsten beskrivs arbetet inom socialtjänstens familjeenheter och barn- och ungdomsenheter och kommunens resursteam för ungdomar i mångkulturella familjer, Famnen.

Socialtjänsten är indelad i två delar: den myndighetsutövande delen samt råd- och stöddelen. Socialtjänsten ligger under produktionsförvaltningen Vård och bildning och får sina uppdrag från Socialnämnden för barn och unga, via UAK.

I Uppsala finns fyra lokalt placerade familjeenheter som jobbar med råd och stödinsatser till barn och unga i åldern 0–20 år, samt till familjer med barn i samma ålder. Familjeenheterna tillhör

den icke-myndighetsutövande delen (råd och stöd) av socialtjänsten i Uppsala och fungerar i princip som föräldrarådgivningar. Familjeenheterna arbetar med relationsproblematik mellan föräldrar och barn. Det kan bland annat handla om barn och ungdomar som behöver stöd i egna upplevelser av svårigheter eller föräldrar som söker stöd i sin föräldraroll. Stöd kan även ges till andra viktiga och närstående personer i barnets, den unges eller familjens nätverk. Man kan vända sig till vilken familjeenhet som helst, oavsett var i kommunen man bor. Besöken är kostnadsfria och man får vara anonym.

Inom Uppsala kommuns socialtjänst finns även fyra barn- och ungdomsenheter som tillhör den myndighetsutövande delen av socialtjänsten. De tar emot anmälningar om någon misstänker att ett barn far illa och gör sedan utredningar kring detta.

Både de myndighetsutövande enheterna och råd- och stödenheterna uppger att de möter unga som uppger oro över att bli gifta mot sin vilja, dock i varierande stor utsträckning. Arbetet med denna fråga handlar mer om att förebygga och förhindra i akuta lägen än om att arbeta långsiktigt och förebyggande.

Både barn- och ungdomsenheterna och familjeenheterna försöker samtala med familjer om frågor som rör äktenskap mot någons vilja dyker upp. I de allra flesta fall slussas sådana frågor dock vidare till Famnen, Uppsala kommuns resursteam för ungdomar i mångkulturella familjer. Representanter från både barn- och ungdomsenheterna och familjeenheterna använder sig av materialet *När man krockar* (2007), som Uppsala kommun och Länsstyrelsen i Uppsala län, tagit fram (läs mer i avsnittet Arbetsmetoder och material).

En råd- och stödenhet uppger att de även är ute på skolor och föreläser, där ämnen som äktenskap mot någons vilja kan tas upp. Det finns också vissa skillnader när det gäller hur man samverkar

mellan råd- och stödenheterna och de myndighetsutövande enheterna. På vissa håll tycks samverkan mellan myndighetssidan och råd- och stödenheterna fungera bra. På andra håll tycks dock arbetet försvåras av att de tillhör olika nämnder och därmed måste ta hänsyn till vissa sekretessregler. En del enheter verkar också ha bra samarbete med till exempel skola, fritidsgård och ungdomsmottagningar.

Ungdomsstyrelsen har också varit i kontakt med projektledaren för ett projekt inom kommunen som ska se över hur kvinnofridsarbetet kan samordas på ett bättre sätt. Projektledaren har tidigare arbetat på Famnen och förstärker bilden av att det är dit alla vänder sig med frågor som rör äktenskap mot någons vilja. Det tycks generellt inom socialtjänsten finnas god kunskap om Famnen och deras arbete.⁹

Famnen

Famnen tillhör också produktionsförvaltningen Vård och bildning och får sina uppdrag från Socialnämnden för barn och unga via UAK. Famnen är Uppsala kommuns resursteam för ungdomar i mångkulturella familjer. Verksamheten har en bredare ingång än endast frågor som rör giftermål mot någons vilja, men det är en av de frågor som de möter. Famnen vänder sig främst till ungdomar som själva känner att de behöver stöd när det gäller till exempel relationer till familj och släkt eller vänner. Det kan också handla om personlig frihet, pojkvän, flickvän, sexualitet, äktenskap eller behov av skydd. Om det är lämpligt har de ibland också kontakt med föräldrar. Famnens personal arbetar inom socialtjänstens råd- och stödverksamhet och sysslar alltså inte med myndighetsutövning. Verksamheten tillhör en av familjenheterna i kommunen och servar hela kommunen när det gäller frågor som rör unga i mångkulturella familjer. Målgruppen för Famnens verk-

samhet är ungdomar i åldern 13–21 år. Famnen är en ordinarie verksamhet i kommunen och drivs inte med projektmedel.

Till Famnen finns även ett nätverk kopplat. De är ett antal personer, med olika kulturella bakgrunder, som inte arbetar på Famnen utan som på sin fritid hjälper till med att stödja ungdomar och föräldrar med bekymmer som till exempel relationer till familj och släkt eller vänner. De kan också vara till hjälp i möten mellan exempelvis socialtjänst eller skolan och föräldrar om vederbörande upplever att de har svårt att prata med, och förstå, varandra.¹⁰

Arbetsmetoder och material

Famnen möter unga som uttrycker oro över att bli gifta mot sin vilja. Ungdomarna kommer ofta till Famnen via kontakter på skolorna eller på eget initiativ. Verksamheten arbetar framförallt med samtal med unga och deras familjer för att förhindra till exempel äktenskap mot någons vilja. Det innebär enskilda jagstärkande samtal med ungdomarna samt samtal med familjer. Antingen träffar Famnen ungdomarna ensamma eller tillsammans med deras föräldrar. I samtalen med ungdomarna informerar Famnen om ungdomarnas rättigheter samt ger konkreta tips på vad den enskilde kan göra i olika situationer. Familjearbete anses viktigt för att nå en förändring för den enskilde och Famnen arbetar med familjen i den mån det är möjligt. Att arbeta med familjer är dock inte helt okomplicerat och det är viktigt att det sker på den unges villkor och med hans eller hennes medgivande.

Famnen har, tillsammans med Uppsala kommun och Länsstyrelsen i Uppsala län, tagit fram materialet När man krockar som är ett handlägningsstöd för socialtjänsten om hedersrelaterat våld och generationskonflikter. I materialet ges konkreta tips på hur man kan samtala med unga och

föräldrar, hur man kan göra riskbedömningar och kartläggningar av ungas nätverk samt varnings-signaler för ökat våld. Här finns även information om anmälningsplikt, SoL¹¹ och LVU,¹² placering i familjehem med mera. I materialet presenteras även Famnens metod om samtal med den unge, med föräldrar och med syskon. Den bygger både på enskilda samtal med de som är inblandade i konflikten, och på samtal där alla parter träffas och pratar. Allt sker dock på den unga personens villkor. Materialet tar även upp frågan om äktenskap mot någons vilja och den oro som en del unga kan känna inför att åka utomlands över sommaren samt rädsla för att då bli bortgifta. I materialet finns det tips på hur man kan jobba med dessa frågor samt strategier som den unge kan använda sig av innan avfärd och när hon eller han befinner sig utomlands (Uppsala kommun & Länsstyrelsen i Uppsala län 2007).¹³

Svårigheter, framgångsfaktorer och utvecklingsmöjligheter

Det är svårt för Famnens personal att arbeta med unga som är över 18 år då Famnens personal inte kan anmäla fall till socialtjänsten på samma sätt som de kan med minderåriga. För de över 18 år återstår biståndsmöjlighet från socialtjänstens försörjningsstöd och det är inte alltid socialtjänsten kan hjälpa till på ett sätt som är önskvärt. Svårigheter handlar vidare om att få andra aktörer att förstå problematiken och handla därefter. Famnen samverkar med socialtjänstens myndighets-sida, skolor, skyddsboendet Siri, ungdomsmot-tagningar med flera. Famnens personal träffar till exempel alla skolkuratorer och skolsköterskor i kommunen och informerar dem om sitt arbete. Famnen håller i nuläget på att utarbeta en affisch-kampanj riktad till unga som ska sitta på bussar i kommunen, med kontaktuppgifter till och information om Famnen.

När det gäller framgångsfaktorer anser Famnen att vikten av att tro på vad ungdomarna berättar och ta deras oro på största allvar är av stor betydelse. Famnens personal upplever även att respekt, flexibilitet och kunskap är viktig i själva mötet med ungdomarna, samt möjligheten att kunna erbjuda råd och stöd. En annan framgångsfaktor är att arbeta med ungdomarnas familjer, då familjen ofta är det viktigaste i en ungdoms liv. Det är viktigt att få familjens förtroende för att få till en förändring.

Personalen på Famnen efterlyser mer utbildning om hedersrelaterat våld och förtryck samt om äktenskap mot någons vilja till de professionella som möter ungdomarna. De efterfrågar även fler forum där professionella som arbetar med samma frågor och målgrupper kan mötas, samt bättre information på internet om hur man kan komma i kontakt med varandra.

Famnen är den verksamhet som de flesta, som Ungdomsstyrelsen kommit i kontakt med i Uppsala, har hänvisat till när man frågat om de känner till något förebyggande arbete för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja.

Skola och utbildning

När det gäller skola och utbildning har Ungdomsstyrelsen tittat på en öppen förskola, ett projekt inom undervisningen Svenska för invandrare, elevhälsan vid en grundskola och ett projekt inom gymnasieskolan. Fokus ligger framförallt på gymnasieskolan, där ett särskilt projekt drivs kring hedersrelaterat våld och förtryck.

Öppna förskolan Kristallen

Öppen förskolas verksamhet ligger under produktionsförvaltningen Vård och bildning som utför arbete på uppdrag från UAK. Genom olika telefonintervjuer har Ungdomsstyrelsen blivit uppmärksam på den öppna förskolan Kristal-

len som finns i stadsdelen Gottsunda. Verksamheten riktar sig framförallt till föräldrar med barn i åldern 0-5 år, men till Kristallen kommer även föräldrar med äldre barn, i vissa fall även tonårsföräldrar. Kristallen är endast öppen för kvinnor och erbjuder föräldrastöd, kurser och aktiviteter för barn. Föräldrastödet består av bland annat COPE föräldrautbildning¹⁴ och en kvinnogrupp som träffas varje vecka. Kristallen samarbetar i stor utsträckning med socialtjänstens Råd- och stödenhet, familjeenheten, i Gottsunda och barn- och mödravården. Det är till exempel personal från familjeenheten som håller i kvinnogruppen.¹⁵

Kristallen arbetar förebyggande, men inte uttalat med äktenskap mot någons vilja. Däremot diskuteras vilka rättigheter alla har och om pojkar och flickors situation, och i dessa diskussioner kommer frågor om äktenskap upp. Det faktum att det även kommer föräldrar med tonårsbarn till Kristallen gör att de har en bra möjlighet att arbeta förebyggande kring frågan om äktenskap mot den egna viljan med dessa föräldrar. En person i Kristallens personal jobbar även i Famnens (kommunens resursteam för ungdomar i mångkulturella familjer) nätverk. Kristallen samarbetar också med skyddsboendet Siri.

På frågan om framgångsfaktorer för att arbeta förebyggande med denna fråga lyfts frågan om kunskapshöjande insatser för föräldrar, det är föräldrarna som anses vara nyckeln. Det kan dock vara svårt att komma i kontakt med föräldrar och bristande språkkunskaper kan ibland vara ett hinder. En annan svårighet är att det finns en risk att många anställda inom kommunala verksamheter skjuter problemen ifrån sig då de anser att det inte ligger på deras bord.¹⁶

Grundskolans elevhälsa

Elevhälsan tillhör produktionsförvaltningen Vård och bildning. Ungdomsstyrelsen har pratat med en skolsköterska och en skolkurator på en högstadieskola i kommunen. De uppger att skolan har mött, om än inte i någon större utsträckning, unga som uppgett oro för giftermål mot sin vilja. Ofta är det lärare eller kuratorn som kommer i kontakt med de oroliga ungdomarna först. På skolan är man medveten om problemen och har vid misstanke om att en elev ska giftas bort kontaktat socialtjänsten. Det förebyggande arbetet har främst bestått i att olika organisationer, som till exempel United sisters¹⁷, kommit och föreläst.¹⁸ När det gäller förebyggande arbete på skolan berättar kuratorn att det pågår ett värdegrundsarbete och att de samarbetar med socialtjänstens råd- och stödenhet samt att de arbetar med tjej- och killgrupper. Dessutom är lärarna på skolan uppmärksamma på elevernas situation och kopplar ofta in kurator och skolsköterska vid behov. I förekommande fall kopplas Famnen in.¹⁹

Gymnasieprojektet

Start, bakgrund och syfte

Gymnasieverksamheten i kommunen ligger även den under produktionsförvaltningen Vård och bildning. Gymnasieförvaltningen sökte 2005 bidrag om att starta ett projekt kring hedersrelaterad problematik på kommunens elva gymnasieskolor. Innan ansökan skickades in till Länsstyrelsen förankrades idén hos gymnasiektorerna och ansökan omfattade samtliga skolor. Projektets utgångspunkt var att arbetet skulle utgå från de mänskliga rättigheterna och barnkonventionen och att arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck ska vara en kontinuerlig del i skolornas arbete med likabehandling och de mänskliga rättigheterna.

Det bakomliggande syftet med projektet har varit att minska de problem som finns med unga som utsätts för hot och förtryck. Rent konkret har det handlat om att öka medvetenheten om frågorna bland elever och personal. Under projektets första år skapades stödgrupper som skulle stödja personal att nå ut till eleverna. Det genomfördes även en utbildning som syftade till att öka kunskapen om hedersrelaterat våld hos personalen, samt att varje skola skulle utarbeta en handlingsplan mot hedersrelaterat våld och förtryck. Handlingsplanen skulle även innehålla metoder på hur skolans personal ska agera om de misstänker att någon är utsatt. Under de resterande åren har verksamheten handlat om att implementera handlingsplanerna och att vidareutveckla kompetensen hos personal, elever och stödgrupper. Nya projektmedel har sökts och beviljats, för ett år i taget, sedan 2005.

Tanken med att utbilda stödgrupper var att arbetet på så sätt skulle kunna leva kvar även efter ett eventuellt projektavslut. Personerna i grupperna skulle fungera som ett stöd för övrig personal på skolan och sprida kunskap vidare till personal och elever även efter att gymnasieprojektet avslutats. När det gäller utbildningen som genomfördes fick skolorna själva välja vilka som skulle delta. Ett krav var dock att någon från skolans ledning och någon från elevhälsan skulle delta. Utöver det fanns även lärare, fritidspersonal och administrativ personal representerade. Dessutom gick även representanter från Språkskolan, som organiserar modersmålslära, utbildningen. Utvärderingen av kursen visade att deltagarna varit mycket nöjda med kursinnehåll och litteratur. Efter kursens slut bildades stödgrupper på samtliga deltagande skolor. De tänkta handlingsplanerna diskuterades och sedan dess har arbetet med handlingsplaner gått vidare på skolorna. I dagsläget har vissa skolor specifika handlingsplaner

medan andra till exempel har bakat in det i sina likabehandlingsplaner. Aktiviteten och engagemanget från de olika skolorna har varierat under projektets fem år.

Exempel på arbetsmetoder

Arbetet med stödgrupperna anses ha fungerat mycket bra. Att flera olika yrkeskategorier har varit med var lyckosamt. Stödgrupperna har fungerat som stöd för övrig personal och de har anordnat utbildningar på sina skolor för personal och elever. Det är inte nödvändigt eller praktiskt genomförbart att all personal ska ha en fördjupad kunskap i frågorna, men alla ska ha grundläggande kunskap och veta vart de ska vända sig om de behöver stöd och råd. Vid akuta situationer har stödgrupperna samarbetat med kommunens resursteam för ungdomar i mångkulturella familjer, Famen. Det finns stora skillnader i skolornas arbete, där skolor med skolledare som aktivt deltagit i projektet och utbildningarna har kommit längre i sitt arbete än andra skolor. Stödgrupperna fungerar olika bra på olika skolor beroende på vilket mandat de har och vilket engagemang som finns från skolledningen.

På Lundellska skolan har eleverna arbetat med så kallade etiska dilemman. De består av problemuppgifter som stödgruppen utarbetat med utgångspunkt i de mänskliga rättigheterna. Eleverna får diskutera och arbeta med ett par etiska dilemman per termin. Alla lärare har också varit involverade i arbetet och lett diskussionerna med eleverna. Ett av de etiska dilemmorna rörde valet av partner, där eleverna utifrån ett exempel fick diskutera sin egen möjlighet att välja vem man vill leva med. Eleverna fick fundera över vilka faktorer som kan avgöra ens möjligheter att välja själv och även fundera över råd till personer som inte är fria att själva välja partner. Sedan vårterminen 2010 har man dessutom börjat arbeta med en mer

riktad verksamhet i form av en killgrupp i samarbete med Famnens nätverk. I gruppen diskuteras demokratifrågor och mänskliga rättigheter. Skolan håller nu på att arbeta fram en metod för hur man ska kunna jobba vidare med en grupp på skoltid och vill även starta grupper för tjejer. På skolan jobbar lärare och kuratorer tillsammans när de märker att en elev har olika begränsningar i sin tillvaro. En del lärare kontaktar stödgruppen då de misstänker att någon riskerar att bli gift mot sin vilja eller är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck, och stödgruppen slussar då ofta vidare ärendet till Famnen. Möjligheten att kunna vända sig till Famnen uppskattas av personalen, särskilt då sådan kompetens som Famnen besitter saknas av andra i kommunen. Skolan har även visst samarbete med den ideella organisationen TRIS (Tjejers rätt i samhället) och Nationellt Centrum för Kvinnofrid. Personalen på skolan möter varje år unga som är oroliga för att bli gifta mot sin vilja, eller som har blivit bortgifta och arbetet med projektet har ökat medvetenheten om detta problem. Lundellska skolan har fullt stöd från skolledningen i arbetet med frågorna.²⁰

På IVIK, introduktionsutbildning för nyanlända elever inom ramen för gymnasieskolans individuella program, har programmets kuratorer i samarbete med Famnen arbetat fram en kurs för eleverna. Kursen har ett brett jämställdhetsperspektiv och behandlar relationer i hemmet, mellan kompisar, i samhället och mellan män och kvinnor. Inom ramen för IVIK har även samtalsgrupper med eleverna arrangerats där man diskuterat dessa ämnen. Arbetet med samtalsgrupperna skedde i samarbete med Famnen och fler skolor har tagit efter metoden. Inom Uppsala kommun har ett metodmaterial för att arbeta med medborgarkunskap, samhällsorientering och värdegrundsfrågor inom SFI²¹ och introduktion för nyanlända tagits fram. Detta material ska även prövas i IVIK-klasserna framöver.²²

Utöver dessa exempel är det åtminstone en skola till som arbetar med etiska dilemman, och många skolor har haft samtalsgrupper och ordnat temadagar och studiebesök med mänskliga rättigheter som utgångspunkt.

Diskussionerna med ungdomarna rör snarare mänskliga rättigheter än heder. Inom ämnet mänskliga rättigheter lyfts frågan om äktenskap mot någons vilja genom att till exempel prata om rätten att få välja sin egen partner. Om någon elev söker stöd angående frågan om att få välja sin egen partner handlar det oftast om att de upplever begränsningar i vem de ska gifta sig med och när de ska gifta sig.

Effekter, framgångsfaktorer och svårigheter

Via projektet och stödgrupperna har elever och personal fått en ökad medvetenhet om frågor som rör hedersrelaterat våld och förtryck. Det finns inget specifikt metodmaterial som används i samtalsgrupper och klassdiskussioner. Eleverna har ofta uttryckt uppskattning över de aktiviteter som riktat sig till dem, men det har också visat sig svårt att locka elever om verksamheten är utanför skoltid. Det anses positivt bland personalen att även unga som inte själva är drabbade av hot och tvång från familjen inkluderats i projektet.

Projektets framtid är osvis. På vissa skolor har arbetet integrerats i den ordinarie undervisningen, men på andra skolor finns det en risk att arbetet upphör om projektmedlen försvinner. En skola uppger att det redan nu är svårt att arbeta med frågorna då skolledningen, med motiveringen att det inte finns tid och pengar, väljer att inte prioritera dem. När det gäller samverkan med andra myndigheter är det framförallt resursteamet Famnen som skolorna arbetat med, både i enskilda ärenden, vid föreläsningar och i samtalsgrupper.

I övrigt uppger gymnasieprojektets planeringsgrupp att samverkan mellan offentliga instanser inte sker i någon större utsträckning. Även i kontakten med socialtjänst om enskilda ärenden uppger planeringsgruppen att de stött på problem. Antingen händer ingenting eller så dras en stor process igång utan att den berörda ungdomen hunnit reflektera över vad hon eller han vill. Ungdomsmottagningarna har de också kontakt med i enskilda ärenden och den ideella föreningen TRIS har arbetat med några av skolorna.

Det har inte gjorts någon ordentlig utvärdering av gymnasieprojektet. Varje år sammanställer dock projektledarna skolornas rapporter om det arbete som utförts under verksamhetsåret.

Projektledarna har under 2010 skrivit ett inspirationshäfte om arbetet med projektet, som finansierats av Länsstyrelsen Östergötland. I häftet beskrivs den metod som projektet arbetat fram och projektledarna lyfter upp några av de framgångsfaktorer som identifierats, till exempel bildandet av stödgrupperna, att stödgrupperna består av olika yrkesgrupper, att skolledningen backat upp projektet och att man pratar om frågorna med en bred ingång, som till exempel mänskliga rättigheter (Ededahl och Lindquist, 2010).²³

Va Med! – ett projekt inom Svenska för invandrare

SFI-verksamheten i Uppsala ligger under området Vuxenutbildning inom Vård och bildning. Det finns i nuläget två privata och en kommunal SFI-verksamhet i Uppsala. Sedan november 2008 drivs projektet Va Med!²⁴ inom ramen för kommunens SFI-undervisning. Va med! får medel från kommunen och Europeiska flyktingfonden. Projektet skulle ursprungligen sträckt sig till december 2010, men har förlängts till oktober 2011. Detta gjordes för att kunna anpassa materialet utifrån direktiven för den nya obligatoriska samhällsorient-

eringen för nyanlända (SOU 2010:16). Syftet med projektet är:

”att öka förståelsen för den gemensamma värdegrunden och genom interkulturell dialog bidra till minskat utanförskap och ökad delaktighet i samhället. Att bidra till en snabbare integration och att underlätta inträdet på den svenska arbetsmarknaden och i samhället.”²⁵

Målen med projektet är att utveckla nya metoder, arbetssätt, läromedel och informationsmaterial inom SFI-undervisningen. Man vill även utveckla en interaktiv mötesplats över internet för de som arbetar med SFI och introduktion av nyanlända, samt utveckla en verksamhetsmodell med tillhörande kompetensutbildning som underlättar för ett hälsofrämjande och hållbart förhållningssätt inom SFI-undervisningen.²⁶

Materialet

Inom projektet Va Med! har det tagits fram ett metodmaterial som kan användas i arbetet med medborgarkunskapsfrågor, värdegrundsfrågor och samhällsorientering inom SFI och introduktion av nyanlända. Materialet består av texter, bilder och film. Text- och bildmaterialet har testats i SFI-undervisningen i Uppsala och Gävle under 2009–2010 och filmmaterialet testas under hösten 2010. Arbetet med materialet i Uppsala och Gävle och utvärderingen av material och metod har visat att det finns ett stort intresse och behov hos SFI-eleverna att prata om frågor som rör det svenska samhället och värdegrundsfrågor för att lära sig mer om landet de lever i. I materialet finns utöver diskussionsfrågor även faktarutor om till exempel Sveriges lagar och demokrati. Materialet utgår från Regeringsformen och Sveriges Grundlag samt FN:s deklaration om de mänskliga rät-

tigheterna. Inom projektet finns i nuläget funderingar på att komplettera diskussionsfilmerna med en särskild film om unga rätt att välja partner.²⁷

Även andra verksamheter, som Centrum för introduktion i skolan, har visat intresse för att använda materialet. Hittills har materialet varit framgångsrikt. Det har lett till att många diskussioner startats och många har uttryckt att de känner igen sig i flera av de dilemman som kommer upp. Bland annat tas frågan om unga människors rätt att göra sina egna val upp, det vill säga val av utbildning, val i fråga om religion samt val av partner. Materialet ger alltså möjlighet att diskutera giftermål mot någons vilja i grupp. Tanken är att materialet framöver ska spridas till andra kommuner. Projekt Va Med! kommer under 2011 att arbeta aktivt för att sprida materialet lokalt, regionalt och nationellt. I projektets styrgrupp finns också Länsstyrelsen representerade och de arbetar också för att sprida materialet vidare i länet.

Fritidsgårdar

I detta avsnitt beskrivs hur fritidsgårdar i kommunen arbetar med frågan om äktenskap mot någons vilja. Inom fritidsområdet har kommunen arbetat förebyggande med frågan om äktenskap mot någons vilja genom att ordna föreläsningar och studiecirklar om hedersrelaterat våld och förtryck för fritidspersonal (tillsammans med stödpersoner på Brottsofferjouren). Föreläsningarna och cirkelarna hölls under hösten 2009 och finansierades med medel från Länsstyrelsen och Uppsala kommun. Syftet var att öka kunskapen om hedersrelaterade problem bland deltagarna och att ideella och kommunala aktörer skulle få bättre kunskap om varandras verksamheter och kunna knyta kontakter med varandra.

Den kunskap om hedersrelaterade problem som deltagarna fick ta del av har lett till att personalen har förbättrat sin förmåga att se ungdomars si-

tuation och även börjat uppmärksamma att en del unga riskerar att giftas bort mot sin vilja. På flera fritidsgårdar i kommunen driver personalen tjejkvällar och tjejgrupper. Det övergripande syftet är att arbeta självstärkande men även att ta upp frågan om rätten att själv få välja sin partner. Flera fritidsgårdar lyfter upp att det går att arbeta med frågan preventivt om gruppen är trygg och stabil. En fritidsgård uppger att de har ett bra samarbete med närpolisens, familjeenheten, ungdomsmottagningen, skola och Svenska kyrkan i stadsdelen. De har gemensamma möten varje månad. Även Famnen ingår i samarbetet.

I de flesta stadsdelarna ingår fritidsgårdarna i områdesgrupper med andra verksamheter i stadsdelen, som till exempel socialtjänst och skola. Syftet med områdesgrupperna är att förbättra samarbetet. I områdesgrupperna kan man även lyfta enskilda frågor som till exempel hur man kan samarbeta kring problematiken om äktenskap mot den egna viljan.²⁸

Ideella verksamheter

I Uppsala finns ett flertal ideella verksamheter som på olika sätt skulle kunna vara berörda av frågan om äktenskap mot den egna viljan. Ungdomsstyrelsen har dock valt att här endast beskriva en verksamhet som specifikt arbetar med frågan om unga som blir gifta mot sin vilja.

Tris – Tjejers rätt i samhället

Avsnittet om Tris bygger på telefonintervju med en anställd samt svar på Ungdomsstyrelsens mejlenkät (bilaga 3) och information från Tris webbplats. Tris är en ideell förening som verkat i Uppsala sedan 2002. De arbetar i första hand med ett brett förebyggande arbete för att öka kunskapen om unga kvinnor som utsätts, eller som riskerar att utsättas, för hedersrelaterat hot och våld.

De lyfter även upp frågan om unga män som i heders namn tvingas till att utöva hot och våld mot familjens eller släktens kvinnliga medlemmar. Det är många som tar kontakt med Tris via telefon, och de har även haft grupper i såväl skola som särskola där de stött på problemet med unga som är oroliga för att bli gifta mot sin vilja. Då frågan om äktenskap mot någons vilja kommer upp arbetar Tris i samtal med ungdomen för att hitta en utväg. En utväg kan till exempel vara att den unge får komma iväg och studera på en annan ort än sin hemort.

Tris arbetar med bred informationsspridning och opinionsbildning, kartläggningsarbete, olika typer av gruppverksamheter samt akut hjälp, stöd och råd. Samtliga verksamheter berör i olika grad frågan om unga som blir gifta mot sin vilja. När det kommer till opinionsbildning handlar det om information om hedersproblematik samt frågor om könsförtryck, normkonflikter och rasism. Tris arbetar utifrån idén att dessa frågor angår alla oavsett etnisk bakgrund. Organisationen arbetar även med ett arvsfondsstött projekt som handlar om att kartlägga hur många flickor i särskolan som lever i hedersstrukturer. De driver även två gruppverksamheter, Lilla rummet för tjejer som lever i hederskontexter samt mammagrupper.

Verksamheter för unga och mammor

Lilla Rummet är ett projekt som riktar sig till tjejer som lever i hederskontexter och finansieras via Uppsala kommun och Länsstyrelsen. Inom projektet anordnas aktiviteter utanför skoltid för flickor. Målgruppen är flickor som annars ofta inte får tillåtelse att göra olika saker utanför skolan på grund av begränsningar i sitt livsutrymme. Inom projektet arbetar man med att tydligt informera föräldrarna om aktiviteterna och att det endast är kvinnor som arbetar med tjejerna, vilket har lett

till att många flickor har fått tillåtelse att delta. Det kan handla om allt från fika, gå på bio till att åka på läger. I tjejgrupperna tar man upp frågan om äktenskap och kopplar det till vikten av att få välja partner själv, samt andra rättigheter som unga har. Dessutom ges det möjlighet till diskussion och reflektion kring andra ämnen. Den förebyggande metod som används handlar om att bygga upp tjejernas självkänsla. Vad gäller metodmaterial använder man olika metodböcker som är utformade för tjejgruppsverksamhet. För att flickorna ska få vara med på dessa aktiviteter skickas informationsbrev ut till föräldrarna och vid behov kan Tris personal göra hembesök för att berätta mer ingående för föräldrarna om aktiviteterna, något som brukar ge positiv effekt.

Inom de mammagrupper som Tris startat är syftet att stärka kvinnors identitet. Här diskuteras bland annat frågor om systerskap och att våga stå upp för sina åsikter. Då dessa kvinnor har barn är verksamheten förebyggande om man ser till barnens framtid. För att komma i kontakt med både mammor, och tjejer i yngre åldrar, har man kontakt med öppna förskolor och skolor. I den akuta delen av verksamheten hjälper Tris personer som söker sig till dem att komma i kontakt med samhällsinstanser som kan erbjuda adekvat stöd. De erbjuder även stödsamtal och kontaktpersoner.²⁹ Det finns inget formaliserat samarbete mellan Tris och socialtjänsten även om de har en dialog. Tris uppger att de unga som söker sig till dem ofta varit i kontakt med socialtjänsten tidigare men att de inte fått tillräcklig hjälp där.³⁰

Övriga verksamheter

I studien av Uppsala kommun har Ungdomsstyrelsen även stött på vissa verksamheter som i nuläget inte konkret arbetar med frågan om äktenskap mot den egna viljan, men som skulle kunna göra det, eller vars arbete skulle behöva

utvecklas ytterligare. Ungdomsstyrelsen har till exempel varit i kontakt med några av kommunens ungdomsmottagningar som uttrycker att de kommer i kontakt med unga som uppger oro för äktenskap mot den egna viljan. Personalen på de ungdomsmottagningar Ungdomsstyrelsen varit i kontakt med menar dock att den tid som de har med alla elever i årskurs 8, genom klassbesöken, inte räcker till att gå djupare in på detta område. Med mer resurser och ökad kunskap är ungdomsmottagningarna dock potentiella aktörer inom frågan.

Även polismyndigheten ser ett behov av att arbeta mer med frågan om äktenskap mot den egna viljan och menar att det behövs mer resurser för att kunna vara ute i skolor och informera samt för att ta fram bättre utbildning inom ämnet. I Uppsala finns också ett så kallat barnahus där polis, socialtjänst, åklagare med flera arbetar med barn som utsatts för våld. Barnhuset skulle också kunna vara en verksamhet där unga som utsatts för äktenskap mot sin vilja skulle kunna få hjälp.

Av de trossamfund i kommunen som fick Ungdomsstyrelsens mejlenkät (se bilaga 2 och 3) var det endast ett trossamfund som svarade, vilket var Svenska kyrkan. En diakon inom Svenska kyrkan svarade att hon mött problematiken med äktenskap mot den egna viljan men att det inte pågår något förebyggande arbete kring det. Hon såg dock möjligheten att utveckla ett sådant, i samarbete med andra diakoner.

Det finns även andra ideella verksamheter i Uppsala som tjejjour och barnombudsman som, med mer utbildning, skulle kunna arbeta med frågan om äktenskap mot den egna viljan i större utsträckning än vad de gör i dagsläget.

Sammanfattning

Tabell 4.2 redovisar verksamheternas arbete utifrån huvudsaklig arbetsmetod, huvudfokus för arbetet samt organisationsform och ekonomiska förutsättningar. Tabellen är tänkt att ge en överblick över vilka typer av verksamheter som presenterats och vilka arbetsmetoder de använder. Tabellen ger en förenklad bild av verksamheternas arbete och kommentarer är därför viktiga.

Verksamheternas huvudsakliga arbetsmetoder

De arbetsmetoder som verksamheterna använder sig av på kommunnivå varierar. I arbetet direkt med unga handlar det i stor utsträckning om att ha enskilda samtal eller gruppsamtal där frågor om äktenskap mot någons vilja kan lyftas. Exempel på det finns inom elevhälsovården, hos TRIS, på fritidsgårdar och inom socialtjänsten. När det gäller arbetet med föräldrar finns det även där exempel på hur framförallt Famnen använder sig av dialog med familjen som en viktig arbetsmetod. Öppna förskolan Kristallen har också arbetat med föräldrar inom ramen för sina föräldragrupper. Det är få verksamheter som använder sig av konkreta metodmaterial, men projektet Va Med! har tagit fram ett metodmaterial som används med föräldrar och där frågan om val av partner finns med.

Arbetet som riktar sig mot yrkesverksamma handlar framförallt om att utbilda och informera personal i frågor som rör äktenskap mot någons vilja och att möjliggöra samverkan mellan olika instanser. Ett exempel på detta är arbetet inom gymnasieprojektet. Inom ramen för gymnasieprojektet har vissa skolor även tagit fram handlingsplaner för arbetet med hedersrelaterat våld, där frågan om äktenskap mot någons vilja inkluderas.

Tabell 4.2 Översikt av arbetet på kommunnivå

<p>Verksamhet: Huvudsakliga metoder/arbetsätt: Huvudfokus: Organisation: Ekonomiska förutsättningar:</p>	<p>Socialtjänst Stöd till unga och familjer i samtal m.m. Utredning av, och stöd till, unga och familjer Ordinarie verksamhet inom offentlig sektor Offentligt finansierad</p>
<p>Verksamhet: Huvudsakliga metoder/arbetsätt: Huvudfokus: Organisation: Ekonomiska förutsättningar:</p>	<p>Famnen Grupper på skolor, enskilda samtal med utsatta och familjer, stöd till yrkesverksamma Ungdomar i mångkulturella familjer (Heder) Ordinarie verksamhet inom offentlig sektor Offentligt finansierad</p>
<p>Verksamhet: Huvudsakliga metoder/arbetsätt: Huvudfokus: Organisation: Ekonomiska förutsättningar:</p>	<p>Öppna förskolan Kristallen Cope-utbildning, mammagrupper Föräldrastöd Ordinarie verksamhet inom offentlig sektor Offentligt finansierad</p>
<p>Verksamhet: Huvudsakliga metoder/arbetsätt: Huvudfokus: Organisation: Ekonomiska förutsättningar:</p>	<p>Grundskola elevhälsa Kuratorsamtal/tjej- killgrupper Ungas hälsa Ordinarie verksamhet inom offentlig sektor Offentligt finansierad</p>
<p>Verksamhet: Huvudsakliga metoder/arbetsätt: Huvudfokus: Organisation: Ekonomiska förutsättningar:</p>	<p>Gymnasieprojektet Kuratorsamtal/Stödgrupper/Information till alla elever Mänskliga rättigheter Projekt i offentlig verksamhet Offentligt finansierad</p>
<p>Verksamhet: Huvudsakliga metoder/arbetsätt: Huvudfokus: Organisation: Ekonomiska förutsättningar:</p>	<p>Va med! (SFI) Utbildningsmaterial Värdegrunds- och medborgarskapsfrågor Projekt inom offentlig verksamhet Offentligt finansierad och medel från Europeiska flyktingfonden</p>
<p>Verksamhet: Huvudsakliga metoder/arbetsätt: Huvudfokus: Organisation: Ekonomiska förutsättningar:</p>	<p>Fritidsgårdar Tjejgrupper Självstärkande/Självutvecklande Ordinarie verksamhet inom offentlig sektor Offentligt finansierad</p>
<p>Verksamhet: Huvudsakliga metoder/arbetsätt: Huvudfokus: Organisation: Ekonomiska förutsättningar:</p>	<p>Tris Samtal – enskilda och i grupper, skolinformation Heder Ideell verksamhet Projektmedel från bland annat kommun, länsstyrelse och Allmänna arvsfonden</p>

Källa: Ungdomsstyrelsen 2010.

Verksamheternas huvudfokus

Verksamheterna har inte uttryckligen fått frågan om vilket huvudfokus de arbetar utifrån, utan Ungdomsstyrelsen har utifrån den information som kommit fram i intervjuer, mejl och dokumentstudier kategoriserat verksamheterna. Syftet med gymnasieprojektet har varit att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck, i sitt arbete har de dock haft mänskliga rättigheter som sin ingång i frågan. Kategoriseringarna bygger på det fokus som Ungdomsstyrelsen identifierat i deras arbete.

Ingen av verksamheterna har haft just frågan om äktenskap mot någons vilja som sitt huvudsakliga fokus. Ett par av verksamheterna arbetar med hedersrelaterat våld och förtryck som ingång i frågan. Flertalet av de beskrivna verksamheterna arbetar dock med frågan inom ännu bredare tematiseringar, som till exempel ungas hälsa, värdegrundsfrågor och mänskliga rättigheter.

Organisationsform och ekonomiska förutsättningar

De flesta av verksamheterna som beskrivs på kommunnivå återfinns inom den offentliga förvaltningen. I ett par fall rör det sig om projekt inom offentlig verksamhet. Dessa verksamheters framtid är därmed mer osäker än det arbete som sker inom kommunens ordinarie arbete, då projektmedel endast beviljas för korta tidsperioder. Att resursteamet Famnen, som många verksamheter uttryckt att de använder sig av när de stöter på frågor som rör äktenskap mot någons vilja, ingår i den ordinarie verksamheten är positivt då det ger en möjlighet till mer långsiktigt arbete. Den ideella organisationen TRIS (Tjejers rätt i samhället) finansieras av projektmedel, vilket gör deras framtid osäker och möjligheten att arbeta långsiktigt liten.

Beroendet av projektmedel, inom så väl offentlig som ideell verksamhet, försvårar det långsiktiga arbetet då medel ofta beviljas från år till år vilket gör det svårt att planera längre än för ett år i taget.

Rosengårds stadsdel

I beskrivningen av det förebyggande arbete som sker inom stadsdelen har verksamheter inom kommunal och frivillig regi kontaktats.³¹ Följande text bygger på telefon- och mejlintervjuer med personal inom de olika verksamheterna. I enstaka fall har intervjuerna kompletterats med dokumentstudier.

Precis som i avsnittet om Uppsala kommun beskriver vi här de verksamheter som uppgett att de arbetar med frågan om äktenskap mot den egna viljan. Beskrivningarna ska ses som exempel på förebyggande arbete.

Skolan

Avsnittet om skolan beskriver elevhälsans arbete, den samtalsmodell (livssamtal) som stadsdelens högstadieskolor arbetar med och samtalsgrupper för mammor och döttrar samt familjesamtal som initierats av en kurator på en grundskola. I Rosengårds stadsdel finns fem kommunala grundskolor, varav en är F-6³² och de andra fyra är F-9.³³ Utöver de kommunala grundskolorna har även Ögårdsskolan,³⁴ som drivs av Islamic center Malmö, kontaktats då de ligger i nära anslutning till Rosengård och tar emot många elever från stadsdelen.

Elevhälsans arbete

Inom grundskolorna har elevhälsan en verksamhet som består av grupper för tjej- och killsnack i 5:e eller 6:e klass. I dessa grupper pratar elevhälsan med barnen om puberteten och även om hur den unga har det hemma. I högstadiet har

samtliga skolor livskunskap³⁵ där aktuella ämnen tas upp. De ämnen som tas upp berör ofta frågor om självbestämmande och jämställdhet. Lärarna som undervisar i livskunskap använder sig av olika metoder som värderingsövningar, rollspel och individuellt skrivande. Syftet är att väcka tankar och ta upp ämnen som hedersproblematik och jämställdhet. Utöver livskunskapen har skolorna i varierande grad kill- och tjejgrupper och eleverna har möjlighet till enskilda samtal med kurator och skolsköterska. De ämnen som tas upp i kontakten med kurator eller skolsköterska i stadsdelens skolor rör i de flesta fall känslor och mående kopplat till att ha en begränsad och kontrollerad livstillvaro samt oro inför de egna möjligheterna att påverka framtiden.

Många elever har ett begränsat livsutrymme. Det gör att de sällan möter personer med andra åsikter och värderingar än vad de själva känner till, till exempel när det gäller hur man väljer sin partner. Dessa elever söker inte samtal kring sin livssituation på samma sätt som de som själva ifrågasätter den. Löpande verksamhet i form av kill- och tjejgrupper samt livskunskap har här en viktig funktion. Komplementet med livssamtal (se beskrivning i kommande avsnitt) och enskilda samtal är också mycket viktigt. I grupp-samtal och vid individuella samtal arbetar elevhälsans personal med att tydliggöra andra perspektiv än de som eleverna har med sig

”Den största utmaningen är att motivera till förändring av just de allra djupaste värderingarna och den kulturella betingning som ligger till grund för att ungdomar gifter sig redan i tidiga tonåren.”³⁶

Att hitta en nivå, både språkligt och värderingsmässigt, så att tankarna kan bidra till en utveckling av elevens egna värderingar är en utmaning. En viktig faktor för att utmana befästa mönster är

att redan från förskoleklass börja arbeta med värderingsövningar och forumspel³⁷ kring frågor om individens rättigheter generellt, men även med mer specifika frågor som exempelvis val av partner.³⁸

Samtalsmodell i skolan

I de fyra högstadieskolorna i stadsdelen arbetar elevhälsan med en modell som kallas livssamtal. År 2008 införlivades livssamtal som en kompletterande del till den ordinarie verksamheten på skolorna. Livssamtal består av tre olika delar: enkät, grupp-samtal och individuella samtal. Initialt får alla elever fylla i en enkät med så väl faktafrågor som attitydfrågor. Faktafrågorna berör bland annat kroppens anatomi och puberteten. Attitydfrågorna berör ämnen som sex- och samlevnad, familj, relationer, heder och sexualitet.

Enkäten följs upp genom att livssamtalaren³⁹ går igenom enkäten i grupper om 4–8 elever. Grupp-samtalen följs sedan upp av enskilda samtal med alla elever där fakta blandas med samtal kring livssituationen i stort. Dessa samtal kommer ofta in på val av partner och rätten att få välja själv samt sex och hur kroppen fungerar. Under de enskilda samtal som följer tar livssamtalaren upp dilemman i form av en påhittad historia där eleven får resonera kring hur han eller hon tänker i en viss situation. Dilemman som tas upp berör bland annat synen på förlovnings och äktenskap, homosexualitet, rätten att kontrollera sina syskon och kusiner, chattande och sex på internet.

Syftet med de enskilda samtalarna är att få eleven att reflektera och utmana sina tankesätt. Livssamtalaren ger även eleven möjlighet att tala om sin egen livssituation, ifall han eller hon vill. En annan viktig punkt i livssamtalen är att informera om vart eleven kan vända sig vid problem med familjen. Under de enskilda samtalarna tas även frågan om önskan av förändring av livssituationen upp, samt hur detta i så fall skulle kunna genom-

föras. Vid läsårets avslut får eleverna återigen fylla i samma enkät. Under de år som livssamtalen har pågått har de ansvariga kunnat se en utveckling genom att eleverna i ökad utsträckning har tagit till sig de fakta som de fått. Livssamtalarna har även kunnat se en förändring gällande elevernas öppenhet att diskutera frågor om sin livssituation och att befästa föreställningar har börjat luckras upp.

Personalen menar att arbetet gör skillnad. De yngre hör av de äldre vilket ger ökad kunskap och även större öppenhet till andra sätt att tänka, exempelvis kring hur man väljer sin partner. En förändring gällande attityder har dock varit svårare att utläsa genom enkäten. Framgångsfaktorer har även att göra med formen på insatsen. Att ha ett särskilt rum för det enskilda samtalet samt särskild tid avsatt utöver ordinarie verksamhet har varit mycket bra. Att ha obligatoriska enskilda samtal har också varit bra då det möjliggjort kontakt för de elever som på grund av kontroll av syskon och släktingar på skolan annars inte skulle ha vågat gå till kuratorn. De svårigheter som livssamtalarna mött har inte legat på elevfronten utan inom det organisatoriska arbetet, det vill säga att få resurser så att verksamheten kan bli ett ordinarie inslag i elevhälsans arbete. När det gäller kommunikation till föräldrar har inte skolorna gått ut och särskilt informerat om livssamtalen. Livssamtalarna frågar dock eleverna om de berättar om samtalen hemma och får både jakande och nekande svar. Deras slutsats är att de elever som misstänker att livssamtalen inte skulle mottas väl hemma inte heller berättar om dem. Livssamtal som företeelse har etablerat sig i Rosengård och även spritt sig utanför stadsdelens gränser.

När livssamtalarna har tagit upp frågan om hur man kan förändra exempelvis attityden kring äktenskap har flickorna lyft fram sina mammor. Detta

har lett livssamtalarna till att söka samarbete med SFI. Två livssamtalare har kommit in i SFI-undervisningen och pratat med kvinnorna. Ingången har varit att de vill berätta om vad de pratar om med deras barn i skolan. Till en början brukar mammorna vara skeptiska till samtalen men samtalen blir alltid öppenhjärtliga där egna erfarenheter och information från livssamtalarna blandas.⁴⁰

Samtalsgrupper i Rosengård

I följande stycke beskrivs två olika verksamheter: samtalsgrupper för döttrar och mammor, samt familjesamtal. Samtalsgruppen för mammor och döttrar är en avslutad verksamhet som fanns på en av grundskolorna i stadsdelen. Familjesamtalen är en verksamhet som bedrivs på samma skola. Ingen av verksamheterna har någonsin erbjudits som ordinarie verksamhet utan har bedrivits på initiativ av skolans kurator samt skolans dåvarande kultursekreterare, vars uppgift var att vara en länk mellan skolan och hemmet. Kultursekreteraren är även imam. Tanken var att föra samtal i gruppen med mammor och döttrar utifrån två perspektiv: skolans och religionens. Kuratorn utgick från skolans roll och riktlinjer medan imamen kunde bemöta föräldrarnas frågor utifrån koranen och den islamska tron.

Samtalsgrupper för döttrar och mammor

Samtalsgruppen för döttrar och mammor innebar ett begränsat antal träffar och drevs ideellt på lördagar och söndagar. Ursprunget till verksamheten var att en friskola i närområdet nyligen stängt vilket ledde till att den aktuella skolan fick mycket nya elever som var ovana vid skolans arbetssätt. På friskolan hade eleverna inte suttit bredvid, inte talat med och därmed inte heller samarbetat med någon av det andra könet, inom ramen för sko-

lans verksamhet. Dessutom framkom det att en del av flickorna snart skulle gifta sig. Imamen, som stod bakom inbjudan till samtalsgruppen för döttrar och mammor, var en person som många av familjerna känner till. Flera hade vänt sig till honom för privat rådgivning, vilket gjorde det lättare att både nå och engagera mammorna i verksamheten. Syftet med gruppen var att öppna upp en dialog utifrån olika teman som till exempel skolan och föräldrarnas roll, jämställdhet och vad koranen säger om olika skolaktiviteter, kopplat till skolans verksamhet. Frågan om vad koranen säger om flickors deltagande i olika aktiviteter initierades av mammorna och kunde hanteras av imamen utifrån hans kompetens på området. I samtalen kunde han även lyfta det faktum att koranen inte någonstans tar upp att flickor inte får delta i viss skolundervisning. Då gruppverksamheten var ett ideellt arbete från kuratorn och kultursekreterarens sida är det inget som har fortsatt, då kultursekreteraren inte längre arbetar på skolan.⁴¹

Familjesamtal på den unges villkor

Familjesamtal utifrån enskilda elevers situation sker på samma skola som även hade gruppen för mammor och döttrar. Det är kuratorn på skolan som håller i familjesamtalen och en förutsättning för samtalen är att ungdomen själv vill att kuratorn ska prata med familjen. Initialt har kuratorn kartläggande samtal med eleven för att ringa in vad problemet består av. Handlar det om hedersrelaterad problematik eller är det andra problem? Ofta har samtalen rört sig kring ett stundande äktenskap eller förlovning.

Förutom att ringa in problematiken har de kartläggande samtalen även varit ett sätt för kuratorn att hitta någon i familjen att samtala med om elev-

ens problem. Ofta har det varit en syster eller en moster som kuratorn har kunnat föra enskilda samtal med. I vissa fall har kuratorn haft familjesamtal tillsammans med skolans dåvarande kultursekreterare, tillika imam, som även arrangerade samtalsgruppen för mammor och döttrar. Att ha samtalen tillsammans gjorde att de kunde nå familjen utifrån olika perspektiv, vilket många gånger var framgångsrikt.

En stor utmaning som funnits i familjesamtalen har varit att ha en dialog trots befästa traditions-mönster som skiljer många familjers värderingar från majoritetssamhällets. Många familjer tycker också att utomstående inte ska lägga sig i deras enskilda angelägenheter, som till exempel giftermål. I vissa fall har familjer dock kunnat ta till sig argument om att barnet ska få avsluta grundskolan innan de tar upp frågan om giftermål. Det har ibland även gått att resonera kring svenska lagar samt kring de värden som tas upp i de mänskliga rättigheterna och i barnkonventionen.

Om den initiala kartläggningen som kuratorn gör inte leder till att någon ingång i familjen hittas, och eleven inte vill att kuratorn ska prata med familjen, gör kuratorn en bedömning om hon ska göra en anmälan till socialtjänsten eller om det räcker med att ha fortsatt självstärkande samtal med eleven. Majoriteten av de elever där familjesamtal kan vara aktuellt vill dock inte att kuratorn ska ta någon kontakt med familjen. Om det visar sig vara aktuellt med en anmälan har kuratorn ofta först bjudit in socialtjänsten till ett anonymt möte och sedan fortsatt med enskilda samtal med eleven och socialtjänsten där de tillsammans har kunnat göra en planering för att ungdomen inte ska behöva utstå den press som uppstår i familjen då föräldrarna dras in i dylika samtal.⁴²

Förebyggande och fritidsverksamheten

I detta avsnitt presenteras fritidsverksamheten i Rosengård och de så kallade föräldrakommunikatörerna som arbetar med råd och stöd till föräldrar.

Fritidsverksamheten

Fritidsverksamheten ligger organisatoriskt under förvaltningen förebyggande och fritidsverksamhet. När det gäller förebyggande arbete med att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja hänvisar verksamhetschefen för förebyggande och fritidsverksamheten till socialtjänsten.⁴³ Fritidsverksamheten visar sig dock vara i startgroparna med en satsning mer specifikt kring frågan att unga blir gifta mot sin vilja. En arbetsgrupp har bildats av personal som deltagit i Ungdomsstyrelsens nationella utbildning Hur kan vi förebygga våld mot unga kvinnor? Arbetsgruppen ska i sin tur initiera ett samarbete med socialtjänstens enhet Individ och familj, lokala föreningar samt en folkhögskola. Målet är att skapa olika typer av forum för att mer direkt ta upp frågorna om rätten att själv få välja partner och att bli gift mot sin vilja. Ett första steg har varit att initiera en gruppverksamhet där kvinnor ska träffas en kväll i veckan för att ha samtal om livet och om rätten att själv välja partner. Fritidsgårdarna ska även arrangera tjejkvällar där de tar upp frågan. En svårighet i arbetet är att genomföra det på ett sätt som undviker stigmatisering och utpekande av en viss grupp. Ett mer konstruktivt sätt att angripa frågan om äktenskap mot den egna viljan är att närma sig den utifrån ett bredare perspektiv.⁴⁴

Föräldrakommunikatörer

Föräldrakommunikatörerna ligger organisatoriskt under förebyggande och fritidsverksamheten. Föräldrakommunikatörerna arbetar med att ge stöd till föräldrar som söker råd och hjälp i sin föräldraroll. De arbetar både med samtal och med COPE föräldrautbildningar.⁴⁵ Dessutom arbetar föräldrakommunikatörerna för föräldrars ökade delaktighet och inflytande i förskola och skola.

Många av de mammor som deltar i föräldrautbildningarna är öppna i sitt synsätt på äktenskap, och rätten till att välja partner. De orsaker till varför föräldrar gifter bort sina barn i unga år uppges vara både kulturella och religiösa, men framförallt är arrangerade äktenskap vid en tidig ålder en självklarhet inom den egna gruppen. Att det går till på ett annat sätt i majoritetssamhället påverkar inte dessa mammors synsätt nämnvärt.

I föräldrautbildningarna kommer ofta frågan upp om hur man väljer sin partner. Barns rättigheter utifrån barnkonventionen diskuteras också och föräldrakommunikatörerna efterlyser bland annat material och metoder för att bättre kunna diskutera hur man väljer sin partner utifrån barnets perspektiv. De efterlyser även ett samlat grepp för stadsdelen i hur problematiken ska hanteras där kommunala aktörer måste samarbeta med ideella aktörer och trossamfund som har andra möjligheter att skapa dialog och förändring.⁴⁶

Socialtjänsten

Socialtjänstens arbete är uppdelat i Arbete och utbildning samt Individ och familj. Inom de verksamheter som finns under arbete och utbildning bedrivs inget förebyggande arbete för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja.⁴⁷ Socialtjänstens enhet Individ och familj (IoF) är indelad i utredning och insatser. Varken inom socialtjänstens utredningsenhet eller inom insatserna bedrivs något strukturerat långsiktigt förebyggande ar-

bete för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja. De arbetar mer med akuta insatser än att på längre sikt förebygga att unga blir gifta mot sin vilja. Äktenskap i tidig ålder är dock en verklighet som finns med i många av de ärenden som blir aktuella hos socialtjänstens IoF. Det viktigaste uppges vara att skaffa en varaktig kontakt med så väl den unge som med familjen. Både den unge och föräldrarna behöver hjälp och stöd. Socialtjänsten har ofta svårt att hantera den unges behov på ett bra sätt.⁴⁸ Många ungdomar agerar ut väldigt starkt när familjens situation kommer under utredning av socialtjänsten. Den unges agerande har en tendens att gå för långt så att hans eller hennes egen hälsa och välbefinnande riskeras på grund av de egna handlingarna. Risken är att socialtjänstens fokus då flyttas från grundproblematiken, exempelvis hotet om äktenskap mot den egna viljan, till den unges agerande. Socialtjänsten upplever att det svåraste är att hantera denna revolt som den unge gör. Socialtjänsten efterlyser metodutveckling angående hur man kan arbeta med unga som lever i en kontext där hon eller han riskerar att tvingas till äktenskap mot sin vilja och samtidigt har ett eget destruktivt beteende.⁴⁹

I utredningar där frågan om hedersrelaterad problematik är aktuell och där även hot om äktenskap mot den egna viljan kan förekomma håller socialtjänsten ofta i familjesamtal. Samtalen utgår från den unges situation och behov av förändringar på hemmafronten. Socialtjänsten har ingen speciell struktur eller metod för dessa samtal men framhåller att tålmod och att stå ut med föräldrarnas frustration är otroligt viktigt för att kunna få till en bättre situation för den unge. Socialtjänsten gör flera placeringar, enligt LVU⁵⁰ och SoL⁵¹, av ungdomar med hedersrelaterad problematik där giftermål finns med, med mer eller mindre uttalat tvång. Deras erfarenhet är dock att de

flesta ungdomar återvänder till familjen vilket gör det oerhört viktigt att jobba för en förändring inom familjen under tiden ungdomen är placerad i ett skyddat boende eller ett familjehem. I utredningsarbetet med familjer är det avgörande att bygga upp ett bra förtroende både till den unge och till dennes föräldrar så att ett samtal kring situationen kan komma tills stånd.⁵²

Socialtjänsten i Rosengård har sedan maj 2009 drivit ett projekt om jämställdhetsintegration inom den egna organisationen i syfte ta fram ett gemensamt förhållningssätt i mötet med medborgare. Arbetet har utgått från medarbetarnas egna värderingar, attityder och föreställningar om kvinnor och män samt utifrån gällande lagstiftning. Målet är att förtydliga jämställdhetsperspektivet i arbetet samt minska risken för att behandla män och kvinnor olika med hänvisning till kultur och religion.⁵³

Barn- och ungdomspsykiatri

BUP ligger i startgroparna till ett förebyggande samverkansarbete mellan socialtjänsten, skolorna i stadsdelen, polis i stadsdelen samt åklagarmyndigheten angående hedersproblematik och risken att unga blir gifta mot sin vilja. Tillsammans ska de utarbeta ett handlingsprogram för hur de kan samverka kring enskilda personers situation. Arbetet initierades utifrån en dilemmadiskussion inom samverkansgruppen för kvinnofrid där samtliga representanter fanns med. Resultatet blev att samtliga yrkeskategorier upplevde att de behöver mer kompetens kring problematiken samt bättre samverkansformer. Upplevelsen inom BUP är att de i dagsläget kommer in allt för sent när ungdomen redan har blivit omhändertagen och då det finns kraftiga suicidhot och depressioner med i bilden. BUP anser att de borde kopplas in tidigare för att kunna göra mer i ett tidigare skede.

Det finns redan idag ett samarbete mellan socialtjänsten och BUP i enskilda ärenden där BUP har den behandlande kontakten med ungdomen, och socialtjänsten håller i kontakten med familjen. I vissa fall håller personal från BUP och personal från socialtjänsten även familjesamtal tillsammans.⁵⁴

Trossamfund

Samtliga tre trossamfund som finns representerade i Rosengård har kontaktats per mejl och telefon. Enbart ett, Islamic center Malmö, uppgav att de arbetade med frågan om unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja.

Islamic center Malmö

Islamic Center är en religiös organisation som förvaltar centrala moskén i Malmö samt Ögårdsskolan. De informerar om islamiskt levnadssätt och bistår med service till församlingsmedlemmarna. De har även intern och internationell hjälpverksamhet, ungdomsverksamhet och de arbetar för fred, integration, förståelse och mångfald genom olika ideella projekt.⁵⁵

Vd:n för organisationen uppger att både ungdomar och föräldrar vänder sig till moskén för att få hjälp och stöd i frågan om äktenskap. För ungdomar kan det handla om att de vill få hjälp att övertyga föräldrarna om att de ska få gifta sig med den de själva valt. För föräldrarnas del kan det handla om att de vill övertyga ungdomarna om att det är dags att gifta sig eller att de ska acceptera äktenskap med en viss person. Moskéns roll är i dessa fall är dels att informera om regler kring äktenskap utifrån islams perspektiv, svensk lagstiftning (till exempel att man ska vara 18 år för att gifta sig och att giftermålet måste bygga på frivillighet), dels att medla mellan föräldrarna och den unge. En sådan medling kan handla om att få föräldrar att acceptera att ungdomar som är för-

älskade ska få umgås för att undvika att de går bakom föräldrarnas ryggar i stället.

Moskén arbetar även förebyggande genom att i predikoform tala om tankar kring äktenskap utifrån islams perspektiv. Vd:n för Islamic center menar att predikoinnehållet är ett förebyggande arbete för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja genom att imamen lägger stor vikt på behovet av den enskildes mognad innan han eller hon ingår äktenskap. Utöver att moskén tar upp frågan inom ramen för predikan har de även samtal med föräldrar som säger sig vilja gifta bort sitt barn i unga år. I dessa samtal lyfter de samma frågor som inom ramen för predikan och menar att det ofta leder till att äktenskapen skjuts upp.

Det har även hänt att moskén har gått in i akuta situationer då en flicka inte har velat följa med sin familj till hemlandet då hon har varit rädd för att bli bortgift. Vd:n uppger då att moskén i enskilda fall har placerat flickan hos en annan familj medan de har haft samtal med flickans familj i syfte att få dem att tänka om.⁵⁶

Ideella föreningar i samarbete med Rosengårds stadsdel

I Rosengård finns flera aktiva ideella föreningar. I detta avsnitt beskrivs en förening vars arbete tydligt går att koppla till arbetet med att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja.

Elektra Malmö

Elektra Malmö är en del av Fryshuset⁵⁷ verksamhet Elektra som arbetar mot hedersrelaterat våld och förtryck. Elektra Malmö har hela Malmöområdet som sitt upptagningsområde och de har både avslutade och pågående samarbeten med grundskolorna i Rosengård. Därför har Ungdomsstyrelsen valt att beskriva verksamheten närmare i detta sammanhang. Elektra Malmö arbetar för

jämställdhet och utgår från de mänskliga rättigheterna samt en gemensam värdegrund. Elektra Malmö arbetar med verksamheter som information, utbildning, skolverksamhet, opinionsbildning, teater, Sharafs hjältar, Sharafs hjältinnor⁵⁸ samt stödverksamhet.⁵⁹

I skolverksamheten riktar sig Elektra Malmö främst till högstadieskolor. I detta arbete utgår verksamheten från fyra mål: Alla ska ha rätt till fritid. Alla ska själva få välja sin utbildning. Alla ska själv få välja sin partner. Det ska råda samma villkor för barnuppfostran av killar och tjejer. Dessa mål har formulerats av Elektra Malmö för att förtydliga och förenkla de värden som Elektras verksamhet vilar på, nämligen den gemensamma värdegrunden och de mänskliga rättigheterna.

Inom skolverksamheten fokuserar Elektra Malmö på de livsvillkor som styr ungas liv om de växer upp i en hederskontext. Frågan om äktenskap mot den egna viljan är en av de frågor som tas upp inom ramen för arbetet. I samarbetet med skolorna erbjuder Elektra ett utbildningspaket som bland annat innehåller föreläsningar till skolpersonal där hedersrelaterad problematik, äktenskap mot någons vilja och vardagliga förutsättningar som dessa ungdomar lever med, behandlas. Föreläsningen för personalen följs upp av en föreläsning för elevernas föräldrar som skolan får bjuda in till. Inbjudan informerar om vad Elektra Malmö kommer att ta upp med deras barn samt hur de som föräldrar kan stötta sina barn så att det ska gå bra för dem här i Sverige.

Efter föreläsningen för föräldrarna följer en föreläsning för eleverna. Detta sker i storgrupp som följs upp av diskussioner i mindre grupper, efter en till två veckor vid ett par tillfällen. I de mindre grupperna arbetar eleverna med värdegrundsfrågor utifrån värderingsövningar för att på så sätt lyfta olika ämnen till diskussion. Syftet är att vidga elevernas vyer samt utmana deras tänkande utan att säga vad som är rätt och vad som är fel. I

de fall de möter starka konservativa idéer försöker Elektra Malmös personal hitta andra sätt att se på saken i klassen. Samarbetet med skolorna avslutas genom en uppföljning med lärare och rektorer kring huruvida de har märkt några effekter av Elektra Malmös arbete på skolorna. Målet är att lärarna ska ta över där Elektra slutar i arbetet.⁶⁰

Elektra Malmös personal menar att de inte mött något reellt motstånd bland eleverna kring att prata om dessa frågor. Ofta blir de i stället bemötta med nyfikenhet. En svårighet i att arbeta med hedersrelaterade problem är, som Elektra Malmö ser det, okunskap och fördomar i samhället generellt. Elektra menar att det kan finnas en utpräglad ”vi och dem”-syn där hedersrelaterade problem och tvång till äktenskap är frågor som enbart berör ”de andra” och inte majoritetssamhället. Personalen på Elektra Malmö berättar även om en uppgivenhet där lärare har uttryckt att det inte är någon idé att satsa på äldre elever utan enbart de yngre. Personalen inom Elektra Malmö menar dock att de ser en skillnad av sitt arbete med såväl yngre som äldre elever.⁶¹

Övriga verksamheter

I studien av Rosengårds stadsdel har Ungdomsstyrelsen även stött på vissa verksamheter som i nuläget inte konkret arbetar med frågan om äktenskap mot den egna viljan, men som skulle kunna göra det, eller vars arbete skulle behöva utvecklas ytterligare för att även innefatta ett förebyggande arbete med frågan.

Ungdomsmottagningar

I Malmö stad finns tre ungdomsmottagningar. Ungdomsmottagningen möter unga dels genom klassbesök dels genom enskilda samtal med kuratorer.

Samtalen under klassbesöken formas utifrån var eleverna befinner sig kunskapsmässigt när det

handlar om fakta kring hur kroppen fungerar, vilket kan vara väldigt varierande. Slidkransen och oskuldsprat är ämnen som alltid berörs men även ämnen som porr och äktenskap kan komma upp. I de enskilda samtalen möter kuratorn i stor utsträckning oro om äktenskap mot den egna viljan. Inom ramen för klassbesöken och de enskilda samtalen skulle Ungdomsmottagningarna kunna arbeta med att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja.⁶²

SåSant

En annan verksamhet som skulle kunna arbeta mer direkt förebyggande med frågan om äktenskap mot någons vilja är projektet SåSant. Det är ett fristående projekt som innebär en genomförandeplan för sex- och samlevnadsundervisningen på skolan. Projektet har idag varit verksamt på 14 grundskolor och 2 gymnasium. Projektet utgör ett alternativt arbetssätt för att strukturera det preventiva arbetet med sex och samlevnadsfrågor inom den ordinarie undervisningen. Metoden inkluderar frågan om äktenskap mot den egna viljan och lyfter in den i ett sammanhang där den kan tas upp utifrån olika perspektiv som makt och jämställdhet.⁶³

Kvinnofridsprogrammet

Malmös kvinnofrisprogram är ytterligare en verksamhet som skulle kunna arbeta för att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja. Kvinnofridsprogrammet och kvinnofridsverksamheterna ligger under sociala resursförvaltningen och är en kommunövergripande verksamhet i Malmö stad. De har förebyggande, akut och efterbehandlande verksamheter. I den yrkesgemensamma handboken som tagits fram inom ramen för kvinnofridsprogrammet⁶⁴ står det uttalat att förebygga våld mot kvinnor och unga flickor är en målsättning.

Polis

Polisen bedriver i dagsläget inte något förebyggande kring frågan om äktenskap mot någons vilja. De kan genom brottsutredningar fånga upp signaler på att en ung person riskerar att bli gift mot sin vilja och efterfrågar tydligare rutiner kring hur de ska agera i dessa fall.

Sammanfattning

Tabell 4.3 redovisar verksamheternas arbete utifrån huvudsaklig arbetsmetod, huvudfokus för arbetet samt organisationsform och ekonomiska förutsättningar. De verksamheter som nämnts som potentiella aktörer finns inte med i tabellen. Tabellen är tänkt att ge en överblick över vilka typer av verksamheter som presenterats och vilka arbetsmetoder de använder. Tabellen ger en förenklad bild av verksamheternas arbete och några kommentarer är därför värda att tillägga.

Verksamheternas huvudsakliga arbetsmetoder

Precis som på kommunnivå skiljer sig arbetsmetoderna åt mellan de olika verksamheterna i Rosengård. I arbetet direkt med unga handlar det, även på stadsdelsnivå, i stor utsträckning om att ha enskilda samtal eller gruppsamtal där frågor om äktenskap mot någons vilja kan lyftas. När det gäller arbetet med föräldrar är dialog en återkommande metod som används av så väl föräldrakommunikatörer som Islamic center. På en skola har en kurator och en imam anordnat samtal med tjejer och mammor, där de möts och kan diskutera frågor som till exempel val av partner. Islamic center arbetar även med föräldrar i form av de predikningar som imamerna håller, där frågan om äktenskap mot någons vilja kan tas upp. Verksamheterna som beskrivs i avsnittet om Rosengård arbetar framförallt med unga och föräldrar. Det

Tabell 4.3 Översikt av arbetet på stadsdelsnivå

<p>Huvudsakliga metoder/arbetsätt: Verksamhet: Huvudfokus: Organisation: Ekonomiska förutsättningar:</p>	<p>Grundskola elevhälsa Kuratorsamtal/tjej- killgrupper Ungas hälsa Ordinarie verksamhet inom offentlig sektor Offentligt finansierad</p>
<p>Huvudsakliga metoder/arbetsätt: Verksamhet: Huvudfokus: Organisation: Ekonomiska förutsättningar:</p>	<p>Livssamtal Samtal- enskilda och i grupp, enkät Sex och samlevnad, relationer, heder, sexualitet Ordinarie verksamhet inom offentlig sektor Offentligt finansierad</p>
<p>Huvudsakliga metoder/arbetsätt: Verksamhet: Huvudfokus: Organisation: Ekonomiska förutsättningar:</p>	<p>Grupp för mammor och döttrar Gruppsamtal Religion och skola Offentlig verksamhet men ideell satsning Ideell satsning</p>
<p>Huvudsakliga metoder/arbetsätt: Verksamhet: Huvudfokus: Organisation: Ekonomiska förutsättningar:</p>	<p>Familjesamtal Samtal Heder Ordinarie verksamhet inom offentlig sektor Offentligt finansierad</p>
<p>Huvudsakliga metoder/arbetsätt: Verksamhet: Huvudfokus: Organisation: Ekonomiska förutsättningar:</p>	<p>Fritidsgårdar Tjejgrupper Stötta tjejer Ordinarie verksamhet inom offentlig sektor Offentligt finansierad</p>
<p>Huvudsakliga metoder/arbetsätt: Verksamhet: Huvudfokus: Organisation: Ekonomiska förutsättningar:</p>	<p>Föräldrakommunikatör COPE-utbildningar, stödsamtal till föräldrar, samverkan föräldrar och skola Föräldrastöd Ordinarie verksamhet inom offentlig sektor Offentligt finansierad</p>
<p>Huvudsakliga metoder/arbetsätt: Verksamhet: Huvudfokus: Organisation: Ekonomiska förutsättningar:</p>	<p>Socialtjänst Stöd till unga och familjer i samtal m.m. Utredning av och stöd till unga och familjer Ordinarie verksamhet inom offentlig sektor Offentligt finansierad</p>
<p>Huvudsakliga metoder/arbetsätt: Verksamhet: Huvudfokus: Organisation: Ekonomiska förutsättningar:</p>	<p>Barn- och Ungdomspsykiatri Enskilda samtal Generell psykisk hälsa Ordinarie verksamhet inom offentlig sektor Offentligt finansierad</p>
<p>Huvudsakliga metoder/arbetsätt: Verksamhet: Huvudfokus: Organisation: Ekonomiska förutsättningar:</p>	<p>Islamic center Enskilda samtal/Predikan Religiös tro Trossamfund Egenfinansierad genom medlemmar och gåvor</p>
<p>Huvudsakliga metoder/arbetsätt: Verksamhet: Huvudfokus: Organisation: Ekonomiska förutsättningar:</p>	<p>Elektra Föreläsningar och gruppsamtal Jämställdhet, mänskliga rättigheter, Elektras värdegrund Verksamhet inom stiftelsen Fryshuset Finansieras av BRÅ och Länsstyrelsen Skåne</p>

Källa: Ungdomsstyrelsen 2010.

pågår däremot inte något utbrett arbete med att utbilda yrkesverksamma om frågan om äktenskap mot någons vilja.

Verksamheternas huvudfokus

Verksamheterna har inte uttryckligen fått frågan om vilket huvudfokus de arbetar utifrån, utan Ungdomsstyrelsen har utifrån den information som kommit fram i intervjuer, mejl och dokumentstudier kategoriserat verksamheterna. Ingen av verksamheterna har haft just frågan om äktenskap mot någons vilja som sin huvudsakliga fokus. Ett par av verksamheterna arbetar med hedersrelaterat våld och förtryck som ingång i frågan. Flertalet av de beskrivna verksamheterna arbetar dock med frågan inom ännu bredare tematiseringar, som till exempel ungas hälsa, värdegrundsfrågor och mänskliga rättigheter.

Organisationsform och ekonomiska förutsättningar

Även på stadsdelsnivå är de flesta verksamheter offentligt drivna och finansierade. Det finns även exempel på ideella verksamheter, som Elektra Malmö och samtalsgrupperna med mammor och döttrar. Flertalet verksamheter är en del av den offentliga sektorns ordinarie verksamhet, vilket gör det lättare att planera för ett långsiktigt arbete än om verksamheterna bedrevs i projektform. För de verksamheter som inte bedrivs i den offentliga sektorns ordinarie verksamhet är det svårare att planera långsiktigt då finansieringen inte är lika långsiktig.

Verksamheter

Utöver verksamheter på läns-, kommun- och stadsdelsnivå har Ungdomsstyrelsen valt att beskriva arbetet inom ytterligare åtta verksamheter. Detta för att visa på den bredd som finns vad gäller olika typer av verksamheter som på något sätt arbetar med frågan om unga som blir, eller riskerar att bli, gifta mot sin vilja.

Arosdöttrarna är en verksamhet inom ABF i Västerås som inom sitt arbete med stöd till tjejer och kvinnor som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck även arbetar med att förebygga äktenskap mot någons vilja. De arbetar även med nätverksbyggande samt med information och utbildning av skolpersonal. Hedersnätverket i Järfälla består av representanter från flera olika kommunala verksamheter som tillsammans arbetar med att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck. De har bland annat arbetat fram en kommunal handlingsplan för arbetet och finns som en resursenhet för kommunal personal som till exempel möter unga som riskerar äktenskap mot sin vilja. Projektet Det handlar om kärlek är ett samverkansprojekt mellan ideella och offentliga verksamheter som inom ramen för ungas rättigheter besöker skolor och pratar om frågor som bland annat rör rätten att själv få välja sin partner. Trossamfundet Sveriges muslimska råd tar i sina imamutbildningar upp frågan om äktenskap mot någons vilja. I de lokala samfunden finns imamer som i sin predikan tar upp frågan och familjerådgivare som kan medla i konflikter som till exempel rör val av partner.

Heder.nu är ett projekt som drivs av RFSL Rådgivningen Skåne och som stöttar unga hbt-personer som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck. Det kan i vissa fall handla om unga som inte själva får välja sin partner. De arbetar utifrån ett normkritiskt perspektiv och föreläser för till exempel lärare om unga hbt-personers utsatthet

för hedersrelaterat våld och förtryck. Linnamot-tagningen drivs av den ideella föreningen Kvinnors nätverk och arbetar med stöd till unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck. De arbetar med den unga direkt, men i vissa fall även med familjen, och har dessutom ett skyddat boende. Föreningen Tänk om! arbetar med upplysning, information och behandling av personer som drabbats av hedersrelaterat våld. Framförallt fokuserar Tänk om! på frågorna hedersvåld, missbruk, kriminalitet och självdestruktivitet och lyfter fram dess möjliga kopplingar. Strength of the future är en processinriktad gruppverksamhet för tjejer som lever i en hederskultur, och drivs av en fritidsgård i Mölndal. Verksamheten är ett exempel på ett processinriktat grupparbete som syftar till att stärka tjejerna under en längre tid, vilket på lång sikt kan förebygga att de till exempel blir gifta mot sin vilja.

Verksamheterna har valts ut för att representera olika former av preventivt arbete och olika typer av verksamheter: ideella, offentliga och trossamfund. De är exempel på hur arbetet inom olika verksamheter kan se ut.

Arosdöttrarna

Bakgrund och syfte

Arosdöttrarna är en verksamhet inom ABF Västerås. Arosdöttrarna startade sin verksamhet 2003 och är ett samarbete mellan föreningen Internationell kamp för kvinnors rättigheter, Länsstyrelsen i Västmanlands län, Västerås kommun och ABF Västerås. Arosdöttrarnas projekt Tjej- och kvinnobeskydd har bedrivit jourverksamhet sedan 2006, med stöd från Länsstyrelsen. Inom Arosdöttrarna finns anställd personal som tillsammans med ett kvinnonätverk ansvarar för en telefonjour och personligt stöd till unga tjejer och kvinnor som utsatts för hedersrelaterat våld. Sedan 2007 finns verksamheten med i den lokala

samverkansgruppen för mäns våld mot kvinnor som samordnas av kommunens kvinnocentrum.

Syftet med Arosdöttrarnas arbete är att hjälpa kvinnor som blir utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. En sekundär målgrupp är personal som kommer i kontakt med utsatta kvinnor och tjejer, då de är en viktig del i det förebyggande arbetet.

För tillfället har verksamheten två anställda som arbetar med stöd och råd i enskilda fall samt med information och nätverksarbete. En av de anställda arbetar på heltid mot skolorna (både högstudier och gymnasier) och föreläser för elever och skolpersonal om hedersrelaterat våld och förtryck samt frågor som rör unga som blir gifta mot sin vilja. Arosdöttrarna har även en informationsbroschyr om sitt arbete som de delar ut på skolor. Arbetet med skolpersonalen är av yttersta vikt menar de, då det är i skolan som det finns störst möjlighet att upptäcka om någon elev riskerar att bli gift mot sin vilja. Arosdöttrarna har mest kommit i kontakt med tjejer som varit oroliga att bli gifta mot sin vilja, men vid ett tillfälle har de kommit i kontakt med en kille som skulle tvingas gifta sig mot sin vilja.

Arosdöttrarna arbetar med olika nätverk, på såväl lokal som regional, nationell och internationell nivå. På lokal nivå samarbetar de med polis, socialtjänst och kvinnocenter. De har också bra kontakt med Migrationsverket. Ofta går arbetet till så att skolan hör av sig till Arosdöttrarna när de misstänker att en elev riskerar att giftas bort mot sin vilja. Arosdöttrarna kan då koppla in polis och socialtjänst för att tillsammans arbeta med den aktuella situationen. I vissa fall har Arosdöttrarna kontaktat familjerna, vilket ibland, men inte alltid, har fungerat bra. Verksamheten jobbar även med SFI-undervisningen och integrationsenheten i kommunen, där de föreläser och informerar om sin verksamhet.

På regional nivå finns ett nätverk genom Länsstyrelsen i Västmanlands län där socialtjänst, polis med flera från hela länet träffas, och där ärenden som rör giftermål mot någons vilja kan tas upp. På nationell nivå handlar det om nätverk med andra ideella organisationer i Stockholmsområdet och i Västra Götaland. Det internationella nätverket består av organisationer i Irak, Storbritannien och Lettland som arbetar med kvinnors rättigheter och frågor som rör hedersrelaterat våld och förtryck samt äktenskap mot någons vilja. Det internationella arbetet startade 2004 då tre tjejer försvann utomlands för att bli gifta mot sin vilja och Arosdöttrarna insåg hur svårt det var att hjälpa en person att komma hem till Sverige om man inte har kontakter i utlandet.

Arosdöttrarnas tjej- och kvinnobeskydd finansieras i dagsläget av Länsstyrelsen i form av projektstöd från år till år. Under hösten 2010 ska verksamhetens arbete utvärderas av en extern utvärderare, med finansiering från Länsstyrelsen.⁶⁵

Arosdöttrarna har även besvarat den webbenkät som Ungdomsstyrelsen skickat ut (se bilaga 4). Här lyfter de nätverksarbetet som en framgångsfaktor i det förebyggande arbetet. När det gäller svårigheter och begränsningar påpekas att arbetet utomlands, om man måste hjälpa någon att ta sig hem till Sverige, är svårt och att internationell samverkan är nödvändig.

Hedersnätverket i Järfälla

Järfälla kommun har under flera år arbetat med ett så kallat hedersnätverk som består av representanter från Järfällas skolor (kuratorer), ungdomsmottagning, socialtjänst och flyktingenheten. Nätverkets representanter har utbildats i frågor som rör hedersrelaterat våld och förtryck och de arbetar med att informera och föreläsa på sina arbetsplatser för att öka kunskapen om heders-

relaterat våld och förtryck och äktenskap mot någons vilja. Även konkreta ärenden, till exempel misstanke om att någon riskerar bli gift mot sin vilja, tas upp vid nätverksträffarna. Nätverket samarbetar även med polisen och frivilligorganisationer som arbetar med attitydförändringar i familjer.

Arbetet med hedersnätverket är numera en del i den ordinarie verksamheten i kommunen och det finansieras inom befintliga ramar i de olika förvaltningarna. Arbetet initierades i samråd med Länsstyrelsen. Beställare av arbetet är samarbete barn och unga, SAMBU, som är ett samarbete mellan socialförvaltningen, kultur- och fritidsförvaltningen, barn- och ungdomsförvaltningen samt utbildningsförvaltningen. Det är medlemmar från dessa förvaltningar som sitter i nätverkets styrgrupp och ansvarar för nätverkets arbete.

Järfälla kommuns handlingsplan mot hedersrelaterat förtryck

I kommunen arbetar man utifrån en handlingsplan mot hedersrelaterat förtryck. Handlingsplanen riktar sig till personal som arbetar med barn och unga upp till 24 år och ansvariga nämnder är barn- och ungdomsnämnden, socialnämnden och utbildningsnämnden. Syftet med handlingsplanen är att öka medvetenheten om hedersrelaterat förtryck hos personalen och därmed öka möjligheten att upptäcka det, samt ge personalen stöd i hur de kan hjälpa utsatta ungdomar. Samordning anses avgörande för arbetet med handlingsplanen och förvaltningarna har därför en gemensam styrgrupp som fungerar som ledning och ser till att handlingsplanen följs. Förebyggande arbete lyfts som en viktig del i handlingsplanen och är avgörande för att kunna förändra värderingar och attityder (Järfälla kommun 2009).

Under hösten 2010 pågår en omarbetning av den praktiska handlingsplan som också finns. I den praktiska handlingsplanen finns konkreta tips hur man kan arbeta med frågorna i de olika kommunala verksamheterna. Personalen uppmanas även att samverka med varandra. För socialtjänstens del finns specifik information om hur de ska gå till väga vid akuta lägen och hur de ska samtala med den unge samt föräldrar och eventuella andra personer. När det gäller ungdomsmottagningarnas arbete finns instruktioner med olika metoder för samtal med den stödsökande (Järfälla kommun 2007). Flyktingenheten arbetar med kurser för föräldrar, på arabiska och somaliska, som alla nyanlända föräldrar erbjuds. Kursen är på åtta tillfällen och ämnen som till exempel migrationens effekt på vuxna, barn och unga, barnuppfostran och även äktenskap mot någons vilja tas upp. Flyktingenhetens metod bygger på dialog med föräldrarna. Arbetet började som ett projekt 2008 men är sedan 2009 ordinarie verksamhet. Framgångsfaktorer har varit att jobba i grupp, så att ingen känner sig utpekad. Svårigheter handlar framförallt om brist på resurser. När kommunen måste dra ner är det ofta det förebyggande arbetet som drabbas först. Hittills har arbetet med kurserna fått positiv respons från deltagarna.⁶⁶

Målgrupper och framgångsfaktorer

Hedersnätverkets målgrupp är bland annat personal inom skola, socialtjänst, polis, sjukvård, tingsrätt, flyktingmottagning och unga tjejer och killar som utsätts för hedersrelaterat förtryck. Syftet har i första hand varit att nå ut till berörd personal och informera om hedersrelaterat våld och förtryck, men nätverket riktar sig även till unga direkt. De har bland annat tagit fram en informationsbroschyr om vart unga kan vända sig om de behöver hjälp och stöd (Järfälla kommun 2010).

En av framgångsfaktorerna är att arbetet ingår i den ordinarie verksamheten så att de kan arbeta långsiktigt och inte behöver oro sig för hur framtiden ska bli. En annan framgångsfaktor som lyfts är att beslutet om arbetet med hedersnätverket har tagits i tre olika nämnder och att det därmed är väl förankrat i verksamheten. Verksamheten har så vitt samordnaren vet inte utvärderats.⁶⁷

Det handlar om kärlek

Bakgrund och syfte

Det handlar om kärlek är ett samverkansprojekt kring barns rättigheter mellan frivilligorganisationer och myndigheter. Projektet föddes under hösten 2008 då Rädda Barnen, Länsstyrelsen Östergötland, Socialtjänsten och Närpolisen i Norrköpings kommun samlades för att diskutera hur de gemensamt skulle kunna arbeta förebyggande mot hedersrelaterat våld och förtryck. Tanken var att hitta en gemensam strategi och metod, där de olika verksamheterna kunde ha varsin nyckelroll. Utifrån detta växte samverkansprojektet *Det handlar om kärlek* fram. Projektet har finansierats med projektmedel från Länsstyrelsen Östergötland samt av Rikspolisstyrelsen och Rädda Barnen (Rädda Barnen 2010). I projektet ingår Rädda Barnen, Tjejjouren, Kvinnojouren, Ung-domshälsan, Närpolisen, Socialtjänsten i Norrköping samt Länsstyrelsen Östergötland.

Syftet är att arbeta förebyggande mot hedersrelaterat våld och förtryck genom att informera barn och unga om deras rättigheter utifrån Barnkonventionen, samt genom att synliggöra sådant som ibland utgör ett hinder för att barn och unga ska få ta del av sina rättigheter. En viktig del av arbetet är också att aktörerna i projektet informerar de berörda elevgrupperna om sina ansvarsområden som ett led i att öka förtroendet för myndigheter och frivilligorganisationer bland barn och unga. Samverkan är en av de avgörande framgångs-

faktorerna i projektet, dels på plats i skolan men även att det finns en samverkan i arbetet efter att projektet besökt en skola.

Kärleken är fri

Samverkansgruppen inom *Det handlar om kärlek* har arbetat fram ett gemensamt koncept som kallas ”Kärleken är fri”. Det handlar bland annat om rätten att få älska den man vill och att få bestämma sin framtida livspartner, och har sin grund i Barnkonventionens artiklar.⁶⁸ I arbetet med konceptet ingår att de aktörer som medverkar i projektet besöker högstadie- och gymnasieskolor en vecka per skola. Besöken fylls med olika aktiviteter som:

- Presentation av gruppens aktörer och vad som menas med ”Kärleken är fri”.
- Visning av pjäs eller film på temat hedersrelaterat våld och förtryck med efterföljande diskussion.
- Presentation av rättigheter, våld, kränkningar, värderingsövningar och diskussioner i klassrummen.
- Utställning med fokus på olika former av våld, lagar och rättigheter.
- Informationsbord med kontaktinformation och kontaktkort ”Bra-att-ha kortet”.

Då projektgruppen varit en hel vecka på varje skola har de kunnat fånga upp tankar och funderingar som väckts. Projektet har även anordnat aktiviteter för eleverna efter besöksveckan. Till exempel har projektet en webbplats, www.dinarrattigheter.se med information om olika typer av våld och var man kan få stöd, och en chatt-jour

där tjejjouren, polisen och socialtjänsten turas om att chatta med elever som vill vara anonyma. På varje skola har även kontaktkort med telefonnummer till relevanta instanser som socialtjänst, polis och tjejjouren delats ut.

Projektgruppen i *Det handlar om kärlek* har tagit fram en handbok och en film som beskriver arbetet, för att fler ska kunna ta del av det och kunna arbeta efter samma modell. Här finns detaljerad information om till exempel förberedelser inför projektstart, hur upplägget ska se ut, exempel på olika värderingsövningar och hur efterarbetet bör gå till.

När arbetet med konceptet ”Kärleken är fri” ska startas upp handlar det först och främst om att förankra arbetet hos verksamheternas chefer. De involverade verksamheterna behöver även ha beredskap för hur man agerar i en akut situation när någon till exempel riskerar att bli gift mot sin vilja, i form av till exempel handlings- och samverkansplaner.

Erfarenheter – framgångsfaktorer och svårigheter

Erfarenheterna från arbetet i Norrköpings kommun har visat att projektet varit mycket uppskattat på de sex skolor som besökts, både bland elever och bland personal. De som arbetat med projektet *Det handlar om kärlek* upplever att projektet fyllt en viktig funktion. Många unga har tagit kontakt med dem och pratat om saker som de, eller kompisar till dem, varit utsatta för. Flera personer har uttryckt att de inte haft någon att prata med om dessa saker tidigare och att de inte känt till vilka rättigheter de har. Från projektets håll påpekas också vikten av att engagera elevhälsan i arbetet med hedersrelaterade frågor och att det kan vara bra att följa upp hur arbetet fortsatt efter skolbesöken (Rädda Barnen 2010). Projektet har spridits till fler kommuner i landet och en person

är numera anställd som nationell samordnare för projektet. I nuläget ser det ut som 15 olika orter kommer att driva projektet under hösten 2010 och våren 2011, men förmodligen kommer det tillkomma ännu fler orter under 2011. Projektet har alltså spridits och Länsstyrelsen Östergötlands län har fått ett nationellt uppdrag från regeringen att ytterligare sprida metoden (rskr 2009/10:229).

En svårighet har varit att det ibland kan vara svårt för myndigheter att gå utanför sina ramar. Till exempel för att lämna sina arbetsplatser för att gå in i skolans värld och prata i klassrummen, men också att arbeta nära frivilligorganisationer. I vissa fall har det även varit svårt att komma in i skolorna och få personalen att förstå vikten av att prata om rätten att välja partner i skolan. En annan svårighet är att vissa unga visat ett visst motstånd till att ta kontakt med socialtjänst och polis, därför har projektet haft som målsättning att avdramatisera dessa yrkesroller.

Framgångsfaktorer i arbetet med *Det handlar om kärlek* har varit att olika myndigheter och frivilligorganisationer arbetat tillsammans och att arbetet varit förankrat hos respektive aktörs ledning. Ett av syftena med projektet var att föra unga och myndigheter närmare varandra, vilket också tycks ha fungerat. En annan stor fördel med projektet har varit att skolbesöken har varit helt gratis för skolorna, och att man inte behövt ta så mycket av det schemalagda skolarbetet. Genom projektet har unga nåtts med information om deras rättigheter men också med information om hur de kan få hjälp om rättigheterna kränks. Projektets metod har i nuläget inte utvärderats av någon extern instans men projektets nationella samordnare håller för tillfället på med en nationell sammanställning och utvärdering av de lokala projekten. Utvärderingen ska vara klar i februari 2011.⁶⁹

Sveriges muslimska råd Arbetet på en övergripande nivå

Sveriges muslimska råd (SMR) består av nio rikstäckande muslimska organisationer.⁷⁰ I sitt enkät-svar till Ungdomsstyrelsen uppger SMR att det förebyggande arbetet för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja framförallt sker i lokalför-eningarnas arbete, där till exempel familjerådgivare medlar i konflikter som kan röra äktenskapsfrågor. SMR ordnar även utbildningar och möten för imamer med vigselrätt. De bedriver informations-verksamhet på lokal nivå och flera församlingar har familjerådgivare.

När det gäller framgångsfaktorer menar SMR att det gäller att ha ett fungerande arbete på lokal nivå. Imamer med högt anseende kan avvärja tvång från föräldrar. I en telefonintervju berättar till exempel SMR:s ordförande hur en imam stop-pade ett äktenskap, där han misstänkte att flickan inte ville gifta sig, genom att prata med familjen. SMR vill också poängtera vikten av att ha muslim-ska familjerådgivare. De kan bland annat hjälpa unga som är oroliga för giftermål mot sin egen vilja genom att kommunicera med föräldrarna på ett annat sätt än vad myndigheterna kan. De kan förklara att det enligt islam inte är tillåtet att tvinga någon in i äktenskap. För att nå framgång behö-ver imamer vidareutbildas så att kunskapsnivån höjs vad gäller svenska lagar och om hur det svenska samhället fungerar.

Svårigheten med SMR:s arbete, enligt dem själva, är bristen på resurser. Dessutom anser SMR att myndigheterna inte tar vara på deras kunskap och kompetens om äktenskap mot någons vilja. De efterfrågar fler möten och samarbeten med andra organisationer och myndigheter för att kunna jobba vidare och utveckla arbetet inom området. Ett annat problem är de imamer som står utanför Sveriges muslimska råd och som viger utan att ha vigselrätt. Dessa har ingen utbildning

och det finns ingen insyn i hur de jobbar med äktenskap som är mot någons vilja. Det är dessutom ett problem om en person som vigts av en icke-registrerad imam vill skiljas då det inte finns några formella papper på giftermålet.

SMR uppger att de samarbetar med andra trosamfund i många frågor, dock inte i denna fråga.⁷¹

Familjerådgivare

Ungdomsstyrelsen har varit i kontakt med en av SMR:s familjerådgivare. Familjerådgivaren träffar framförallt personer som redan är gifta och medlar i eventuella konflikter. Rådgivarna jobbar för att nå försoning, men om det inte är möjligt hjälper de till med att ansöka om skilsmässa. Dessutom arbetar rådgivarna med att samtala med par innan äktenskap ingås, och om hur man ska leva i Sverige. Familjerådgivarna arbetar även med att försöka få unga att komma och diskutera äktenskapsfrågor med dem. Unga ska kunna få ett så kallat ”äktenskapskörkort” efter att ha tagit del av viss information som är en blandning av samhällskunskap och religion. I ”körkortet” ska diskussioner om hur man väljer sin partner vara obligatoriska.⁷²

Förenade islamiska föreningar i Sverige

SMR:s ordförande tar upp Förenade islamiska föreningar i Sverige (FIFS) som ett gott exempel på förebyggande arbete avseende äktenskap mot någons vilja. Det förebyggande arbetet med äktenskap mot någons vilja sker framförallt genom att imamer pratar med församlingen om äktenskap och berättar att det är förbjudet inom islam att tvinga någon att ingå äktenskap. Många imamer uppges vara mycket positiva till att arbeta förebyggande mot äktenskap mot någons vilja. Framförallt gäller det att prata med föräldrarna, då det är hos dem som attitydförändringen måste ske.⁷³

Heder.nu

Bakgrund

Webbplatsen Heder.nu är en del av ett nationellt projekt om hedersrelaterat våld mot hbt-ungdomar.⁷⁴ Projektet drivs av RFSL Rådgivningen Skåne och finansieras av Länsstyrelsen i Östergötland och Länsstyrelsen i Skåne. Syftet med projektet är att ge information, kunskap och stöd till unga hbt-personer som är utsatta för hedersrelaterat våld. På webbplatsen kan unga till exempel hitta information om sina rättigheter och vart de kan vända sig om dessa kränks. Projektet syftar även till att ge kunskap och information till yrkesverksamma som arbetar med ungdomar genom utbildningar och konsultationer, samt till att arbeta opinionsbildande. Unga som utsatts för hedersrelaterat våld kan vända sig till Heder.nu via mejl, telefon eller på sociala webbplatser som Facebook och Quiser.se.⁷⁵ Bakgrunden till projektet var rapporten *Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning* som RFSL Rådgivning Skåne tog fram på Länsstyrelsen i Skånes uppdrag (Länsstyrelsen i Skåne län 2004). I rapporten synliggjordes problematiken med unga som utsätts för hedersrelaterat våld på grund av sin sexuella läggning och sedan dess har projektet Heder.nu drivits av RFSL Rådgivning Skåne.

Arbetsmetoder

Heder.nu uppger att de kommer i kontakt med unga hbt-personer som berättar att de är oroliga för eller riskerar att utsättas för äktenskap mot den egna viljan. Deras arbete består nästan uteslutande i att stötta, informera och hjälpa dessa unga genom enskilda samtal. De kan även hjälpa till att slussa personen vidare i de fall då det behövs. Heder.nu:s samarbetspartners består framförallt av RFSL:s lokalavdelningar och förbund samt handläggare på Länsstyrelserna i landet.

Heder.nu möter både killar och tjejer och menar att deras erfarenhet är att ett äktenskap mot någons vilja oftast är mot båda parter vilja.

Utöver kontakten med unga är verksamma inom projektet även ute och föreläser på skolor och för polis och socialtjänst. I föreläsningarna nämns äktenskap mot någons vilja som en aspekt av livet i en hedersstruktur. De har en bred ingång till ämnet och är måna om att poängtera att hedersstruktur inte är kopplade till viss etnisk eller religiös tillhörighet utan att detta är ämnen som berör oss alla. I sina föreläsningar har Heder.nu även ett normkritiskt perspektiv och påpekar vikten av att yrkesverksamma som möter unga också ska ha det.

Framgångsfaktorer och utvecklingsbehov

På Heder.nu menar de att några av framgångsfaktorerna i arbetet med unga som blir gifta mot sin vilja är att de har ett förtroende hos målgruppen och att de anställda har relevanta yrken och kompetens på området. De som arbetar med Heder.nu är en socionom respektive en psykolog som båda har arbetat länge med hbt-frågor. När det gäller svårigheter påpekas det heteronormativa synsätt som genomsyrar samhället och att tjejer nästan alltid ses som offer och killar som föröware. Att många yrkesverksamma ser på problemet som ett "invandrarproblem" eller något som bara finns i vissa kulturer, ses också som en försvårande omständighet. På Heder.nu menar de att det finns ett behov av metodutveckling kring frågor som rör unga hbt-personer och äktenskap mot någons vilja och att personer som jobbar med unga behöver kompetens och utbildning. Vidare bör det finnas en grundkunskap om att unga hbt-personer kan drabbas av äktenskap mot sin vilja och hedersrelaterat våld och förtryck, och att de kan använda sig av Heder.nu som ett stöd.

På Heder.nu ser de också ett behov av bättre samarbete mellan olika instanser och förespråkar att alla verksamheter som möter unga arbetar med att sätta sig in i olika individers förutsättningar och situation baserat på till exempel ålder, kön, sexuell läggning, kulturell och religiös tillhörighet.⁷⁶

Linnamottagningen

Linnamottagningen startades 2004 av föreningen Kvinnors Nätverk.⁷⁷ Projektet drogs igång som en konsekvens av att många yngre tjejer tog kontakt med Kvinnors Nätverk på grund av att de upplevde hedersrelaterat förtryck inom familjen. Organisationen gav råd, stöd och hjälp i myndighetskontakter. I dag har Linnamottagningens arbete växt till att inkludera både tjejer och killar och innefatta råd och stöd, behandlingskontakter, skyddade boenden, eftervård och familjearbete. Merparten av de kontakter som verksamheten har är dock med tjejer.

Linnamottagningen arbetar både förebyggande och förhindrande när det kommer till frågan om ungdomar som lever med risken att bli gifta mot sin egen vilja. Arbetet kan ses som en trappa i tre steg där varje trappsteg lägger en grund för nästa. Det första steget utgörs av den öppna mottagningen. Där dominerar ett rent förebyggande arbete. Det finns ett kostnadsfritt jourtelefonnummer till mottagningen vilket gör att verksamheten når ungdomar över hela landet. Genom samarbete med skolor, socialtjänst, andra organisationer samt genom de ungdomar som de stöttat genom åren kommer nya personer i kontakt med verksamheten. De allra flesta av de ungdomar som personalen möter har mer eller mindre uttalade krav på en viss typ av äktenskap framför sig oavsett vad de själva tycker om saken. Att möta unga som lever med risken att bli gifta mot sin vilja, är en vardag som personalen på Linnamottagningen

ständigt kommer i kontakt med. De arbetar dock med en bredare problemformulering som handlar om den unges självständighetsprocess, självläkande och frigörelse.

På den öppna mottagningen kan unga få någon att prata med om sin situation, de kan få stöd, råd, samhällsinformation och vid behov även hjälp i att komma i kontakt med socialtjänsten. Mottagningen har kontakter med ungdomar både på telefon och på själva mottagningen. I kontakterna är det viktigt att den unge kan känna igen sig och möta förståelse för att tillit och förtroende ska kunna växa fram. Utan tillit och förtroende är det enligt personalen omöjligt att arbeta med denna problematik. Personalen arbetar med att hjälpa unga att se de strukturer som omger henne eller honom samt få dem att själva fundera kring vilka konsekvenser det ena eller andra ger. Tanken är att stötta dem i att komma närmare vad de själva vill i förhållande till de konsekvenser som det önskemålet ger. I detta medvetandegörande arbete är det samtidigt viktigt att tillsammans reda ut hur familjen ser ut, vilken makt och rollfördelning som råder för att på det sättet koppla ihop familjestrukturen med eventuella konsekvenser av regelbrott.

Det andra trappsteget utgörs av skyddade boenden och familjehem där socialtjänsten kan placera ungdomar under en tid. Verksamheten har byggt upp ett eget sätt att arbeta på där familjehemmet och Linnamottagningen arbetar som ett team kring den placerade. Den placerade får även behandlande samtal av personalen på Linnamottagningen och ibland även annan kris- och traumabehandling. Många ungdomar som placeras i skyddade boenden på grund av hedersrelaterad problematik och en risk för att bli bortgift mot sin vilja har ofta även andra typer av pro-

blem. Det kan handla om självskadebeteenden, ätstörningar, upplevelser av krig och flykt. Detta gör att behandlingsarbetet och det stöd de behöver för att kunna starta ett nytt liv ofta behöver vara väldigt omfattande. Många ungdomar behöver behandling och stöd under lång tid för att orka bygga upp ett nytt liv och ett nytt nätverk. Gör de inte det är risken stor att de inte orkar leva utan sina familjer utan flyttar tillbaka hem. Om de flyttar tillbaka hem är risken stor att de gifts bort. Personalen menar därmed att det förhindrande akuta arbetet under tiden i ett skyddat boende även innebär ett förebyggande arbete för att långsiktigt förhindra att en ungdom blir gift mot sin vilja.

Det tredje trappsteget utgörs av ett förändringssinriktat familjearbete. Enligt personalens erfarenhet uppstår det efter en tid ofta en önskan om att närma sig varandra från båda håll. Om ungdomen själv vill försöker personalen på Linnamottagningen nå deras familj för att genom samtal och dialog komma fram till en förändring. För att ett familjearbete ska bli så bra som möjligt krävs, utöver det att ungdomen vill, att den unge har fått stöd under den akuta fasen så att hon eller han klarar av att hantera det tryck, om att komma hem eller att gifta sig, som det finns risk att familjen under processen utsätter henne eller honom för.⁷⁸

Tänk om!

Tänk om! är en ideell förening som bildades 2009 i Malmö. Tänk om! arbetar med upplysning och information om hedersrelaterat våld och förtryck samt med behandling av personer som drabbats. Föreningen är partipolitiskt och religiöst obunden och arbetar utifrån de mänskliga rättigheterna. Framförallt fokuserar Tänk om! på frågorna hedersvåld, missbruk, kriminalitet och självdestruktivitet och lyfter fram dess möjliga kopplingar. Grupper och påverkansprogram inom Tänk om! riktar sig till människor som kommer från en hedersideologi och som har ett mer eller mindre utvecklat missbruk av alkohol eller droger. Tanken är att gruppverksamheten och programmet ska hjälpa personer att få insikt i sitt beteende och att få styrka att välja en väg fri från droger och förtryck. Organisationen vill dock poängtera vikten av långsiktigt stöd till utsatta även efter genomfört program för att de ska orka stå fast vid att ha brutit med sin familj, vilket det oftast innebär. I nuläget arbetar Tänk om! med att sprida sin metod i form av påverkansprogram genom utbildningar till professionella.

Verksamheten vilar till stor del på grundtanken om system- och brödraskap och är öppen för alla som är nyktra och har bakgrund inom en hedersideologi. Tänk om! menar att traditionell missbruksbehandling missar hela hederskulturfrågan och lämnar de hjälpsökande ensamma utan överlappning till ett vanligt liv.⁷⁹ Föreningen arbetar preventivt mot att unga ska bli gifta mot sin vilja genom att de ger stöd till enskilda för att klara av ett liv skilt från familjen. Att inte få stöd och en ny gemenskap leder till ökad risk för att gå tillbaka till sin familj och därmed på nytt riskera att bli gift mot sin vilja, som ett steg för familjen att återställa sin heder.

Verksamheten består av tre delar. En del består av den gemenskap som självhjälpsgrupperna och den öppna mötesplatsen utgör. En annan del av gruppverksamhet och de påverkansprogram som organisationen har utvecklat. Den tredje delen består av informationsspridning. Under hösten 2010 har Tänk om! utvecklat något som de kallar AH-grupper (Anonyma hedersvåldsdrabbade). AH-grupperna är uppbyggda precis som AA⁸⁰ och NA⁸¹. Målet är att AH-grupper ska kunna sprida sig över hela landet och de har fått flera förfrågningar redan. De försöker dock skynda långsamt för att etablera verksamheten så att den kommer att finnas kvar långsiktigt. Många som vänder sig till Tänk om! behöver kompletterande behandling. Den erfarenhet som finns inom organisationen är att det händer något drastiskt när personer kommer till verksamheten. Gemenskapen och det samarbete som finns inom organisationen föder en lust att jobba med sig själv. Ett viktigt mål är att kunna lära sig att vara en ”hel” människa i stället för att vara en människa i det ena sammanhanget och en annan i det andra sammanhanget.

Det som lyfts fram som den största utmaningen i arbetet är de komplexa problem som deras målgrupp⁸² bär på. Kvinnorna står ofta långt från arbetsmarknaden och behöver ofta ett väldigt mångsidigt stöd. Dessutom saknar de ofta de verktyg som de behöver för att förändra sina liv. Många behöver även stöd genom hela livet för att klara av att leva skilda och skyddade från sin familj och det sammanhang som de växt upp i.⁸³

Strenght of the future

Strenght of the future är en tjejgrupp som bildades 2007 på en fritidsgård i Mölndal. Gruppen initierades av en fritidsledare som ett sätt att engagera tjejer från hederskulturer som i många fall levde med krav om tidiga äktenskap. Syftet med gruppen är att tjejerna ska känna sig som en del av det svenska samhället, att de ska kunna påverka både samhället och sina liv, att de ska kunna bryta mot förtryckande tankesätt och bli starkare individer. Gruppen träffas tre timmar varannan vecka. De fikar och pratar om olika ämnen som de vill ta upp. Gruppen består än idag⁸⁴ av samma tjejer som vid starten 2007. Strenght of the futures är en plattform för tjejerna att förändra och påverka. Verksamheten har hela tiden utgått från tjejernas egna idéer och förslag. Återkommande teman för gruppen har varit: Att leva i två kulturer, en i hemmet en i skolan. Vad tillhör jag? Vem är jag? Självkänsla och självförtroende. Hedersnormer, integration och jämställdhet.

Förutom att hålla ihop gruppen är fritidsledarens roll att ständigt fylla på med information om samhället, om vilka rättigheter tjejerna har samt bekräfta och stötta tjejerna. Fritidsledarens uppfattning är att tjejerna behöver stöttning genom alla faser i livet och att de har ett enormt behov av uppmuntran och bekräftelse. Många av tjejerna får långt ifrån samma stöttning hemifrån som sina bröder. Därmed anser fritidsledaren att det är otroligt viktigt att de har någon utanför hemmet som kan ge dem bekräftelse på att de duger och är bra, utmana deras tankemönster och visa på alternativ till att acceptera familjens krav om ett tidigt äktenskap enligt traditionella mönster.

Framgångsfaktorer som fritidsledaren lyft fram är förtroendet inom gruppen samt att utgå från tjejernas egna idéer och låta dem utvecklas i sin egen takt. Dessutom är en god föräldrakontakt avgörande. Fritidsledaren menar att det är viktigt att få föräldrarna att förstå att syftet inte är att uppvigla deras döttrar mot dem. Hon försöker i stället få dem att godkänna tjejernas delaktighet i gruppen och att vara stolta över vad de åstadkommer. Det är, enligt fritidsledaren, de kulturella värderingarna som föräldrarna har som håller döttrarna tillbaka. Den största svårigheten för tjejerna är att vara en del av det svenska samhället utan att få problem hemma.⁸⁵ Strength of the futures arbete är ett exempel på ett processinriktat grupparbete som syftar till att stärka tjejerna under en längre tid, vilket på lång sikt kan förebygga att de till exempel blir gifta mot sin vilja.

Sammanfattning

Tabell 4.4 redovisar verksamheternas arbete utifrån huvudsaklig arbetsmetod, huvudfokus för arbetet samt organisationsform och ekonomiska förutsättningar. Tabellen är tänkt att ge en överblick över vilka typer av verksamheter som presenterats och vilka arbetsmetoder de använder. Tabellen ger en förenklad bild av verksamheternas arbete och kommentarer är därför viktiga.

Verksamheternas huvudsakliga arbetsmetoder

De arbetsmetoder som verksamheterna använder sig av spänner över ett brett spektrum. De flesta verksamheter arbetar på ett eller annat sätt direkt med unga. Detta arbete innefattar till exempel skolinformation, stödsamtal och självhjälpsgrupper. Ett par verksamheter har även arbete riktat till föräldrar. Till exempel har Sveriges muslimska råd familjerådgivare som kan diskutera frågor om äktenskap med unga och föräldrar. I Järfälla kommun anordnar flyktingenheten, som finns representerade i kommunens hedersnätverk, kurser för nyanlända föräldrar där frågan om val av partner tas upp.

Flera verksamheter arbetar också med handlings- och samverkansplaner för yrkesverksamma som möter unga om hur de ska arbeta med frågor som rör hedersrelaterat våld och förtryck. Verksamheter som Heder.nu, hedersnätverket i Järfälla, Tänk om! och Arosdötrarna arbetar även med utbildning och information till personal som möter unga.

Verksamheternas huvudfokus

Kategoriseringen av verksamheternas huvudsakliga fokus bygger på den information som kommit fram i intervjuer, mejl och dokumentstudier. De flesta av verksamheterna arbetar med frågan om äktenskap mot någons vilja inom ramen för hedersrelaterat våld och förtryck. I flera fall har en ännu bredare tematisering, som ungas rättigheter och välmående, varit ingången i frågan. Ingen av verksamheterna har haft just frågan om äktenskap mot någons vilja som sin huvudsakliga fokus.

Det kan finnas skillnader mellan syftet med arbetet och det fokus som arbetet har utåt sett. Till exempel är Det handlar om kärleks huvudfokus ungas rättigheter och inte hedersrelaterat våld och förtryck, även om syftet med projektet varit att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck. I sammanställningen har vi framförallt tittat på det fokus som verksamheterna uttrycker i och med sitt arbete, snarare än det bakomliggande syftet.

Organisation och ekonomiska förutsättningar

I avsnittet har så väl ideella organisationer som exempel på offentlig verksamhet och ett trosamfunds arbete beskrivits. De flesta verksamheter bedrivs av ideella verksamheter med hjälp av olika projektmedel. Det finns även exempel på ett samverkansprojekt där både ideella och offentliga verksamheter deltagit. Att mycket av arbetet bedrivs via projektmedel gör det svårt att planera för ett långsiktigt arbete, då projektmedel ofta beviljas för relativt korta perioder i taget. Exemplet från offentlig verksamhet, hedersnätverket i Järfälla, bedrivs som ordinarie verksamhet och har därmed möjlighet att arbeta med ett mer långsiktigt perspektiv än de verksamheter som finansieras av kortsiktiga projektbidrag.

Tabell 4.4 Översikt av övriga verksamheters arbete

<p>Verksamhet: Arosdöttrarna Huvudsakliga metoder/arbetssätt: Enskilda ärenden/Föreläser/Nätverksarbete Huvudfokus: Heder Organisation: Fristående/Ideell verksamhet Ekonomiska förutsättningar: Projektfinansiering från länsstyrelsen</p>
<p>Verksamhet: Hedersnätverket i Järfälla kommun Huvudsakliga metoder/arbetssätt: Information/råd och stöd till professionella/samverkan- handlingsplan Huvudfokus: Heder Organisation: Ordinarie verksamhet inom offentlig sektor Ekonomiska förutsättningar: Offentligt finansierad</p>
<p>Verksamhet: Det handlar om kärlek Huvudsakliga metoder/arbetssätt: Samverkan, information i skolor, stödsamtal via chatt Huvudfokus: Ungas rättigheter Organisation: Samverkansprojekt mellan idella och offentliga verksamheter Ekonomiska förutsättningar: Offentlig och ideell projektfinansiering</p>
<p>Verksamhet: Sveriges muslimska råd och deras församlingar Huvudsakliga metoder/arbetssätt: Familjerådgivare, utbildning av imamer och imamer som predikar Huvudfokus: Religiös tro Organisation: Trossamfund Ekonomiska förutsättningar: Egen finansiering samt bidrag till medlemssamfund via Nämnden för statligt stöd till trossamfund (SST)</p>
<p>Verksamhet: Heder.nu Huvudsakliga metoder/arbetssätt: Utbildning/information, stöd till enskilda Huvudfokus: Heder och hbt-frågor Organisation: Projekt inom ideell verksamhet Ekonomiska förutsättningar: Projektmedel från Länsstyrelsen Skåne</p>
<p>Verksamhet: Linnamottagningen Huvudsakliga metoder/arbetssätt: Samtal/familjehem/familjesamtal Huvudfokus: Heder Organisation: Ideell verksamhet Ekonomiska förutsättningar: Projektmedel från bland annat Länsstyrelsen i Stockholm, Allmänna arvsfonden</p>
<p>Verksamhet: Tänk om! Huvudsakliga metoder/arbetssätt: Självhjälpsgrupper/utbildning/påverkansprogram Huvudfokus: Heder och missbruk Organisation: Ideell verksamhet Ekonomiska förutsättningar: Projektmedel från bland annat Länsstyrelsen Skåne, Socialstyrelsen</p>
<p>Verksamhet: Strenght of the future Huvudsakliga metoder/arbetssätt: Processinriktad tjejgrupp Huvudfokus: Självstärkande och heder Organisation: Ideell verksamhet Ekonomiska förutsättningar: Offentligt finansierad</p>

Källa: Ungdomsstyrelsen 2010.

Referenser

Ededahl och Lindquist (2010). *Relationer och kulturmöten. Jämställdhet och likvärdighet. Ett inspirationshäfte som beskriver hur Uppsalas kommunala gymnasieskolor har arbetat mot hederskultur*. Uppsala kommun.

Järfälla kommun (2007). *Förslag Handlingsplan mot hedersrelaterat våld – Praktik*.

Järfälla kommun (2009). *Handlingsplan mot hedersrelaterat förtryck*.

Järfälla kommun (2010). Informationsbroschyr *Järfällas nätverk mot hedersrelaterat förtryck*.

Karlstad kommun (2009). ”*Rätten till eget liv – handlingsplan mot hedersrelaterat våld och förtryck*”. Tillgänglig på: [http://www.karlstad.se/apps/symfoni/karlstad/karlstad_mm.nsf/lupgraphics/Handlingsplanen_ratten_till_eg_et_liv.pdf/\\$file/Handlingsplan_en_ratten_till_eget_liv.pdf](http://www.karlstad.se/apps/symfoni/karlstad/karlstad_mm.nsf/lupgraphics/Handlingsplanen_ratten_till_eg_et_liv.pdf/$file/Handlingsplan_en_ratten_till_eget_liv.pdf)

Länsstyrelsen i Skåne län (2004). *Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning 2004:24*, Länsstyrelsen i Skåne län: Malmö.

Regeringens skrivelse (2009/10:229). *Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja*.

Rädda barnen (2010) *Det handlar om kärlek – ett projekt om barns och ungas rättigheter. Ett arbets-sätt i att driva ett samverkansprojekt med fokus på hedersrelaterat våld och förtryck*.

SOU (2010:16). *Sverige för nyanlända – värden, välfärdsstat, vardagsliv*, Delbetänkandet av Utredningen om samhällsorientering för nyanlända invandrare.

Uppsala kommun och Länsstyrelsen i Uppsala län (2007). *När man krockar*.

Uppsala kommun (2010). *Uppdragsplan 2011–2014* Socialnämnden för barn och unga.

Ungdomsstyrelsen (2009). *Gift mot sin vilja*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen

Webbplatser

Fryshusets webbplats. Om Fryshuset: http://www.fryshuset.se/fryshuset/om_fryshuset.aspx, citerad 2010-10-08.

Fryshusets webbplats. Om Elektra: http://www.fryshuset.se/elektra/om_elektra.aspx citerad 2010-10-04.

Heder.nu:s webbplats: <http://heder.nu/om-oss> citerad 2010-10-11.

Islamic centers webbplats: www.mosken.se, citerad 2010-10-19.

Kristallen öppen förskolas webbplats: http://www.kristallenopenforskola.uppsala.se/UVBForskolewebb/templates/startpage___934.aspx, citerad 2010-09-30.

Kvinnors nätverks webbplats: www.kvinnonet.org.

Svenska COPE-föreningens webbplats. Om modellen: http://www.svenskacope.se/index.php?option=com_content&view=article&id=96&Itemid=51, citerad 2010-11-17.

Svenska COPE-föreningens webbplats. Om programmet: http://www.svenskacope.se/index.php?option=com_content&view=article&id=66&Itemid=88, citerad 2010-09-28.

Tjejjers rätt i samhället (Tris) webbplats. Om oss: <http://www.tris.se/content/view/12/26/>, citerad 2010-10-04.

Tänk om!s webbplats. Ideologi och tankar: http://www.tankom.net/Tank_om/Ideologi_och_tankar.html citerad 2010-10-04.

Uppsala kommuns webbplats. Resursteamet Famnen: <http://www.uppsala.se/pages/58732/Famnensbroschyr100608.pdf>, citerad 2010-09-22.

Uppsala kommuns webbplats. Statistik och fakta: <http://www.uppsala.se/sv/Kommunpolitik/Ekonomi—statistik/Statistik—fakta/>, citerad 2010-09-21.

Va med!s webbplats. Om Va med!: <http://www.vamed.se/vamed.php?page=2>, citerad 2010-09-29.

Övriga referenser

Telefonintervju med anställd på Heder.nu, 2010-10-11.

Telefonintervju med anställd vid Kristallen i Uppsala, 2010-09-30.

Telefonintervju med *Det handlar om kärleks* nationella projektledare, 2010-09-28.

Telefonintervju med enhetschef barnpsykiatri team öster i Malmö, 2010-10-06.

Telefonintervju med enhetschefen för fritidsverksamheten i Rosengård, 2010-10-01.

Telefonintervju med enhetschefen för socialtjänstens individ- och familjeomsorg i Rosengård, 2010-09-29.

Telefonintervjuer med enhetschefer vid barn- och ungdomsenheter, och familjeenheter, samt med projektledare för kvinnofridsprojekt i Uppsala, mellan 2010-09-28 och 2010-10-05.

Telefonintervju med familjerådgivare i en svensk moské, 2010-09-29.

Telefonintervju med flyktingens representant i Järfällas hedersnätverk, 2010-10-06.

Telefonintervju med föräldrakommunikatör i Rosengård, 2010-09-23.

Telefonintervju med grundaren av Tänk om! 2010-10-04.

Telefonintervju med hedersnätverkets i Järfällas samordnare 2010-09-28.

Telefonintervju med kurator som arbetat med grupper för mammor och döttrar samt familjesamtal i Rosengård, 2010-10-01.

Telefonintervju med kurator vid elevhälsan på en skola i Rosengård 2010-09-24.

Telefonintervju med kurator vid ungdomsmottagning i Malmö 2010-10-05.

Telefonintervju med livssamtalare i Rosengård, 2010-09-29.

Telefonintervju med lärare vid Lundellska skolan i Uppsala, 2010-09-23.

Telefonintervjuer med områdeschefen på produktionsförvaltningen och personal vid tre fritidsgårdar i Uppsala, mellan 2010-10-01 och 2010-10-14.

Telefonintervju med ordförande i Sveriges muslimska råd, 2010-09-29.

Telefonintervju med personal inom Elektra Malmö 2010-10-01.

Telefon- och mejlintervjuer med personal inom stöd och hälsa och skolläring i Rosengård, 2010-09-29, 2010-10-01, 2010-09-24.

Telefonintervju med personal vid Farnen i Uppsala, 2010-09-29.

Telefonintervju med projektledaren för Hållbar jämställdhet i Rosengård, 2010-09-23.

Telefonintervju med projektledaren för SåSant i Malmö, 2010-10-06.

Telefonintervju med representant från Förenade islamiska föreningar i Sverige, 2010-09-30.

Telefonintervju med skolkurator på en högstadieskola i Uppsala, 2010-10-04.

Telefonintervju med skolsköterska på en högstadieskola i Uppsala, 2010-10-04.

Telefonintervju med Socialnämnden för barn och ungas ordförande i Uppsala, 2010-10-28.

Telefonintervju med en av Tris personal i Uppsala, 2010-09-30.

Telefonintervju med *Va med!:*s projektledare i Uppsala, 2010-09-29 och möte med projektledaren 2010-10-04.

Telefonintervju med vd:n för Islamic center Malmö, 2010-10-18.

Telefonintervju med verksamhetsansvariga och socialsekreterare inom arbete och utbildning i Rosengård, 2010-09-23, 2010-10-01, 2010-10-05.

Telefonintervju med verksamhetsansvarig vid Arosdöttrarna, 2010-09-28.

Telefonintervju med verksamhetschefen för förebyggande och fritid i Rosengård, 2010-09-23.

Uppgifter från gymnasieprojektets planeringsgrupp vid möte i Uppsala 15/9-2010.

Uppgifter från möte med *Va Med!:*s projektledare, 2010-10-04.

Noter

¹ Resursteam Famnen är Uppsala kommuns resursteam för ungdomar i mångkulturella familjer.

² Resursteam Heder består av personer från olika myndigheter och olika kommuner i Värmland och har till uppgift att stödja sina kollegor inom området hedersrelaterat våld och förtryck.

³ Både Elektra och Sharafs hjältar är verksamheter inom Fryshuset. Läs mer: www.fryshuset.se.

⁴ Uppsala kommuns webbplats, <http://www.uppsala.se/sv/Kommunpolitik/Ekonomi—statistik/Statistik—fakta> citerad 2010-09-21.

⁵ Projektet Va med! och Gymnasieprojektet.

⁶ Socialtjänst, kvinnofrids enhet, utbildning, elevhälsovård, kultur och fritid, [sfi/invandrar-service](http://www.sfi.se/invandrar-service), ungdomsmottagningar och en övrigt-kategori.

⁷ Se bilaga 2 för samtliga verksamheter.

⁸ Avsnittet innehåller information från telefonintervju med Socialnämnden för barn och ungas ordförande, 2010-10-28.

⁹ Information från telefonintervjuer med enhetschefer vid barn- och ungdomsenheter, och familjeenheter, samt med projektledare för kvinnofridsprojekt, mellan 2010-09-28 och 2010-10-05.

¹⁰ Uppsala kommuns webbplats <http://www.uppsala.se/pages/58732/Famnensbroschyr100608.pdf>, citerad 2010-09-22.

¹¹ SoL: Socialtjänstlagen, (2001:453).

¹² LVU: Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

¹³ Delar av informationen i avsnittet kommer från telefonintervju med personal vid Famnen, 2010-09-29.

¹⁴ Det kanadensiska föräldrautbildningsprogrammet COPE – the Community Parent Education Program är ett gruppbaserat, manualbaserat program som riktar sig till föräldrar med barn i åldern 3–12 år, och som upplever behov av stöd i sitt föräldraskap. Programmet har även en tonårsversion som utarbetades 2003. Svenska COPE-föreningens webbplats, http://www.svenskacope.se/index.php?option=com_content&view=article&id=96&Itemid=51 citerad 2010-11-17.

¹⁵ Kristallens webbplats, http://www.kristallenopenforskola.uppsala.se/UVBForskolewebb/templates/startpage____934.aspx citerad 2010-09-30.

¹⁶ Information från telefonintervju med anställd vid Kristallen, 2010-09-30.

¹⁷ United Sisters är en verksamhet inom Fryshuset som jobbar med att stötta unga tjejer genom till exempel tjejgrupper, coachverksamhet och utveckling av metoder och material.

¹⁸ Information från telefonintervju med skolsköterska på en högstadieskola, 2010-10-04.

¹⁹ Information från telefonintervju med skolkurator på en högstadieskola, 2010-10-04.

²⁰ Information från telefonintervju med lärare vid Lundellska skolan i Uppsala, 2010-09-23.

²¹ SFI: Svenska för invandrare.

²² Materialet beskrivs närmare i avsnitt Va med! – ett projekt inom Svenska för invandrare (SFI)-verksamheten.

²³ Avsnittet bygger på Ededahl och Lindquist, 2010 och uppgifter från projektets planeringsgrupp vid möte 2010-09-15.

²⁴ Va Med! står för värdegrundsarbete och medborgarkunskap.

²⁵ Projektet Va Med!s webbplats <http://www.vamed.se> vamed.php?page=2 citerad 2010-09-29.

²⁶ Projektet Va Med!s webbplats <http://www.vamed.se/vamed.php?page=2> citerad 2010-09-29.

²⁷ Delar av informationen kommer från telefonintervju med Va Med!:'s projektledare, 2010-09-29 och möte med projektledaren 2010-10-04.

²⁸ Information från telefonsamtal med områdeschefen på produktionsförvaltningen och personal vid tre fritidsgårdar, mellan 2010-10-01 och 2010-10-14.

²⁹ Tris webbplats, <http://www.tris.se/content/view/12/26/> citerad 2010-10-04.

³⁰ Information från telefonintervju med en av Tris personal, 2010-09-30.

³¹ Se bilaga 2 för detaljerad beskrivning av kontaktade verksamheter.

³² F-6 innebär förskoleklass till och med årskurs sex.

³³ F-9 innebär förskoleklass till och med årskurs 9.

³⁴ Ögårdsskolan är en F-6 skola.

³⁵ Livskunskap finns inte som enskilt ämne i läroplanen, men på många skolor har ämnet införts med schemabundna och strukturerade lektioner. Syftet är att föra samtal om ämnen som inte tas upp inom ramen för skolans ordinarie läroplan. Exakta ämnen kan variera från skola till skola.

³⁶ Telefonintervju med kurator 2010-09-24.

³⁷ Forumspel är en typ av rollspel som syftar till att bearbeta orättvisor och konflikter mellan individer. Genom spelet vill man undersöka hur personer som befinner sig i utsatta lägen kan påverka konkreta situationer.

³⁸ Telefon- och mejlintervjuer med personal inom stöd och hälsa och skolledning 2010-09-29, 2010-10-01, 2010-09-24.

³⁹ Livssamtalare kallar sig de som arbetar med modellen. De är skolsköterskor och kuratorer som arbetar inom elevhälsan.

⁴⁰ Telefonintervju med livssamtalare 2010-09-29.

⁴¹ Telefonintervju med kurator, 2010-10-01.

⁴² Telefonintervju med kurator 2010-10-01.

⁴³ Telefonintervju med verksamhetschefen för förebyggande och fritid 2010-09-23.

⁴⁴ Telefonintervju med enhetschefen för fritidsverksamheten i Rosengård 2010-10-01.

⁴⁵ COPE står för: The Community Parent Education Program och är ett strukturerat manualbaserat föräldrautbildningsprogram som finns både riktat mot föräldrar till barn och ungdomar. Svenska COPE-föreningens webbplats, http://www.svenskacope.se/index.php?option=com_content&view=article&id=66&Itemid=88 citerad 2010-09-28.

⁴⁶ Telefonintervju med föräldrakommunikatör 2010-09-23.

⁴⁷ Telefonintervju med verksamhetsansvariga och socialsekreterare inom arbete och utbildning 2010-09-23, 2010-10-01, 2010-10-05.

⁴⁸ Telefonintervju med enhetschefen för socialtjänstens individ- och familjeomsorg 2010-09-29.

⁴⁹ Telefonintervju med enhetschefen för socialtjänstens individ- och familjeomsorg 2010-09-29.

⁵⁰ Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

⁵¹ Socialtjänstlag (2001:453).

⁵² Telefonintervju med enhetschefen för socialtjänstens individ- och familjeomsorg 2010-09-29.

⁵³ Telefonintervju med projektledaren för Hållbar jämställdhet 2010-09-23.

⁵⁴ Telefonintervju med enhetschef barnpsykiatri team öster, 2010-10-06, telefonintervju med projektledaren för Hållbar jämställdhet 2010-09-23.

⁵⁵ Islamic centers webbplats www.mosken.se citerad 2010-10-19.

⁵⁶ Telefonintervju med vd:n för Islamic center Malmö, 2010-10-18.

⁵⁷ Fryshuset i Stockholm driver ett 30-tal verksamheter runt om i landet bland annat Elektra. Fryshusets webbplats. http://www.fryshuset.se/fryshuset/om_fryshuset.aspx citerad 2010-10-08.

⁵⁸ Projektet riktar sig till unga män respektive unga kvinnor med bakgrund i hederskulturer som vill engagera sig i att förändra de attityder som ligger tillgrund för det hedersrelaterade våldet och förtrycket.

⁵⁹ Fryshusets webbplats, http://www.fryshuset.se/elektra/elektra/om_elektra.aspx citerad 2010-10-04.

⁶⁰ Telefonintervju med personal inom Elektra Malmö 2010-10-01.

⁶¹ Telefonintervju med personal inom Elektra Malmö 2010-10-01.

⁶² Telefonintervju med kurator vid ungdomsmottagning i Malmö 2010-10-05.

⁶³ Telefonintervju med projektledaren för Så Sant 2010-10-06

⁶⁴ Yrkesgemensam handbok för personalgrupper som möter kvinnor, utsatta för våld eller hot, barn som upplever våld i familjen, män som utövar våld mot närstående kvinnor. Samverkansgruppen för kvinnofrid i Malmö.

⁶⁵ Avsnittet innehåller information från telefonintervju med verksamhetsansvarig för Arosdöttrar, 2010-09-28.

⁶⁶ Information från telefonintervju med flyktingenhetens representant i hedersnätverket, 2010-10-06.

⁶⁷ Avsnittet innehåller information från telefonintervju med hedersnätverkets samordnare 2010-09-28.

⁶⁸ Mer information finns på www.dinarattigheter.se

⁶⁹ Avsnittet innehåller information från telefonintervju med *Det handlar om kärleks* nationella projektledare 2010-09-28.

⁷⁰ Bosniska Islamiska Riksförbundet i Sverige, Sveriges Unga Muslimer, Sveriges muslimska scouter, Sveriges muslimska förbund, Stiftelsen islamska skolan, Islamic Relief, Islamiska Informationsföreningen, Förenade islamiska föreningar i Sverige och Politisk islamisk samling.

⁷¹ Information från telefonintervju med ordförande i Sveriges muslimska råd, 2010-09-29.

⁷² Information från telefonintervju med familjerådgivare i en svensk moské, 2010-09-29.

⁷³ Information från telefonintervju med representant från Förenade islamiska föreningar i Sverige, 2010-09-30.

⁷⁴ Hbt står för homosexuella, bisexuella och transpersoner.

⁷⁵ Heder.nu:s webbplats, <http://heder.nu/om-oss> citerad 2010-10-11.

⁷⁶ Avsnittet bygger på information från telefonintervju med anställd på Heder.nu, 2010-10-11.

⁷⁷ Kvinnors Nätverk är en ideell förening som startades 1994 och arbetar för Kvinnors rättigheter. Kvinnors nätverks webbplats, www.kvinnet.org.

⁷⁸ Uppgifter från möte med verksamhetsansvarig och personal på Linnamottagningen, 2010-10-08.

⁷⁹ Tänk om!s webbplats http://www.tankom.net/Tank_om/Ideologi_och_tankar.html citerad 2010-10-04.

⁸⁰ AA står för Anonyma Alkoholister och erbjuder självhjälpsgrupper för alkoholister som vill sluta dricka.

⁸¹ NA står för Narcotics Anonymous och erbjuder självhjälpsgrupper för de som vill sluta använda narkotika.

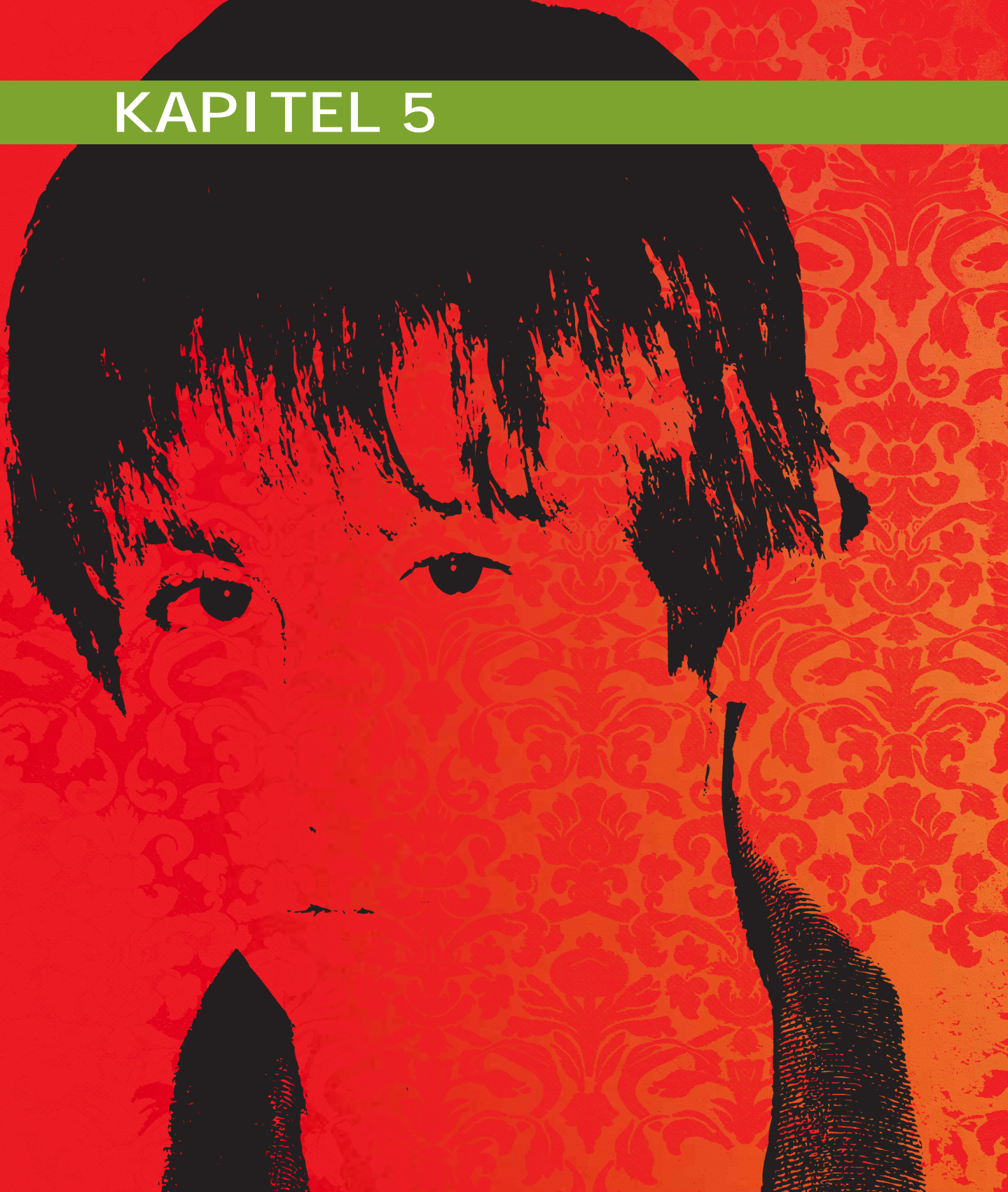
⁸² I nuläget är det främst kvinnor som ingår i organisationen men på sikt vill de även inkludera män.

⁸³ Telefonintervju med grundaren till Tänk om! 2010-10-04.

⁸⁴ År 2010.

⁸⁵ Telefonintervju med fritidsledare på fritidsgård i Mölndal och ansvarig för tjejgruppen Strength of the future, 2010-10-05.

KAPITEL 5

Reflektioner kring metoder för förebyggande insatser

text: Merike Hansson

I tidigare kapitel har olika verksamheters insatser för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja beskrivits. I detta kapitel förs en diskussion kring insatserna och därefter följer en reflektion över syften, målgrupper, metoder och innehåll i de tidigare beskrivna verksamheterna.

Vilka är berörda och vad ska förebyggas?

Målgrupper för de direkt förebyggande insatserna på området är både de ungdomar som riskerar att bli gifta mot sin vilja och de som kan tänkas komma att utöva tvånget: syskon, föräldrar, släktingar och andra i omgivningen. Det som är problemet är att föräldrar (eller andra vuxna som utövar påtryckningar) och unga har olika synsätt och att den ungas egen vilja inte respekteras.

Enligt Ungdomsstyrelsens sammanvägning av de tre undersökningar som finns presenterade i Ungdomsstyrelsens rapport *Gift mot sin vilja*, kan det röra sig om knappt 46 000 unga kvinnor och drygt 26 000 unga män som upplever sig ha begränsningar i val av partner (Ungdomsstyrelsen 2009). Eller annorlunda uttryckt – minst lika många föräldrar kanske kan behöva hjälp och stöd av olika slag. Det kan i vissa fall handla om att våga och orka stå emot krav från släktingar och andra i omgivningen – i Sverige eller i det tidigare hemlandet. Det kan också vara fråga om att hjälpa föräldrar att förstå sina barn bättre och att minska deras oro för deras leverne och framtid i Sverige.

Graden av motstånd och tvång kan variera, också över tid. Ett från början accepterat arrangerat äktenskap kan till exempel övergå i tvång om någon av de som ska ingå äktenskapet ändrar sig men inte tillåts dra sig ur eller inte upplever sig kunna göra det. Det är inte heller alltid som den unga upplever det som tvång förrän efteråt (Ungdomsstyrelsen 2009). Det kan också diskuteras om krav från föräldrar och andra som internaliserats det vill säga som den unga gjort till sina egna ska inkluderas i vad som avses med tvång. Den unga själv skulle sannolikt inte instämma i en sådan tolkning.

Det finns de som inte ser arrangerade äktenskap mot någons vilja eller att utöva press på unga att ingå sådana äktenskap som något problem. Problemet uppstår för deras del först i och med den ungas motstånd och i mötet med det svenska samhällets ifrågasättande av traditionen. Många gånger upplever inte ens föräldrarna att de tvingar sitt barn (Ungdomsstyrelsen 2009). Föräldrarna kanske helt enkelt anser att de genom sin större erfarenhet kan göra ett bättre val än den unga själv. Orsaken till äktenskapen kan vara en strävan efter att upprätthålla traditioner och bevara kultur och etnicitet även i nästa generation. Traditioner av att knyta familjer och släkter till varandra genom äktenskap kan vara ett skäl. Föräldrar kan se äktenskap som ett sätt att skydda döttrar från sådant i samhället som riskerar att äventyra flickornas – och därmed hela familjers

och släkters – heder. Äktenskap kan också vara ett sätt att ”hindra” öppen homosexualitet. Kravet på giftermål kan vara helt och hållet föräldrarnas eget. Andra gånger kan deras krav stämma överens med släktens. I vissa fall kan det i stället vara krav som föräldrar inte själva skulle ställa, men som de i sin tur tvingas till av släkten eller andra i omgivningen. Enigheten mellan föräldrarna kan också variera. Kravet kan vara gemensamt, starkare eller mindre starkt från någon av dem, eller komma enbart från den ena föräldern.

Kraven på individens självbestämmande enligt konventioner och lagstiftning står ofta i dessa sammanhang också i motsättning till ett annat grundläggande synsätt, där individen i första hand måste se till familjens och släktens bästa och underordna sig detta (Länsstyrelsen i Skåne län 2007).

Precis som graden av tvång varierar, kan också vägran eller motstånd mot ett giftermål få olika konsekvenser beroende på sammanhang och situation i varje enskilt fall. Graden av förhandlingsutrymme och sanktioner kan se olika ut. Det kan röra sig om allt från svagare till starkare övertalningsförsök och påtryckningar, till bortförande och hot av olika slag. I vissa fall ställs ungdomar utan förberedelse inför ett redan ordnat giftermålsarrangemang, till exempel i samband med resa till föräldrarnas ursprungsland under andra förövändningar.

Det som ska förebyggas är med andra ord både att någon ska tvingas gifta sig mot sin vilja och de risker som en vägran eventuellt kan leda till, på kort och lång sikt. Med en vidare tolkning är det även andra inadekvata begränsningar i ungas livsutrymme som ska förebyggas och en god föräldraauktoritet utan tvång som ska främjas.

Vad kan ha betydelse för att förstå orsaker och söka lösningar på problemet?

Kulturella värderingar och traditioner är inte statiska utan i ständig förändring. Bytet av social och kulturell omgivning kan ge nya perspektiv och påverka de egna synsätten, eller upplevas som ett hot mot den egna kulturen och identiteten. Ett upplevt hot kan leda till att de egna traditionerna, värderingarna och den kulturella sammanhållningen stärks (Darvishpour & Westin 2008).

Föräldrar kan ibland vara oroliga för att majoritetssamhället bildligt talat kommer att ”ta barnen ifrån dem”, genom att de ”försvenskas”. Det kan leda till försök att hindra och begränsa barnens och ungdomarnas kontakter och aktiviteter utanför familjen och den egna gruppen. Sådana strategier kan förstärkas av att föräldrarna upplever att deras föräldraauktoritet försvagas eller tas ifrån dem (Socialstyrelsen 2010).

Att växa upp i en heterogen kulturell omgivning ger möjligheter att sätta samman en tvärkulturell eller flerkulturell identitet, en personlig tolkning och nyskapande blandning av olika tillhörigheter och ingredienser från olika kulturella system (Ålund 1997, Mörck 2000). Om det är stor skillnad i grundläggande synsätt mellan de olika kulturella systemen, kan en flerkulturell uppväxt och identitet samtidigt skapa lojalitetskonflikter, kluvenhet, svårigheter för föräldrar respektive barn och unga att förstå varandra, samt skärpta generationskonflikter.

Ett komplext sammanhang

Det sammanhang där risk för äktenskap mot någons vilja förekommer kan karaktäriseras av att det ofta är komplexa familjerelationer där föräldrar (eller andra släktingar) strävar efter att upprätthålla för dem viktiga traditioner och värderingar och hålla sina barn kvar i dessa. Ungdomarna har i sin tur anammat mer av det omgivande samhällets värderingar, ofta med starka lojalitetskonflikter som följd, vilka ställs på sin spets då det handlar om giftermål.

Förebyggande insatser behöver utgå från kunskap om problemet, om komplexiteten i sammanhangen och om relationer mellan de berörda. Här är såväl utbildning av personal som en grundlig analys av problemet, lösningar och konsekvenser en viktig grund att stå på. Insatserna behöver ta hänsyn till den stora variationen i förutsättningar och undvika att hamna i generaliseringar och stereotypa föreställningar om individer, grupper eller företeelser.

Kommentarer till de beskrivna verksamheterna

Den tidigare presenterade kartläggningen av olika förebyggande insatser är inte heltäckande och gör inte anspråk på att vara representativ utan ger exempel på olika verksamheters arbete. Den kan därför fungera som en utgångspunkt för resonemang om preventionsnivåer, målgrupper, olika aspekter av problemet, metoder, resultat och konsekvenser.

Förebyggande insatser har olika mål, innehåll och målgrupper. Vilka beror på om det handlar om strukturer för att kunna hjälpa en ung person som löper en risk för ett planerat äktenskap mot sin vilja (indikerad prevention), att i ett tidigt skede minska risken för att unga i riskgrupper och deras

föräldrar ska hamna i en sådan situation (selektiv prevention) eller om att allmänt stärka barns och ungas möjligheter till självbestämmande och öka respekten för deras rättigheter (universell prevention).

De beskrivna verksamheterna har i regel bredare fokus än att förebygga äktenskap mot någons vilja, ofta är deras inriktning att förebygga hedersrelaterat förtryck och våld. De representerar alla preventionsnivåer.

En stor del av de beskrivna insatserna utgörs av utarbetande av handlingsprogram, utbildning av personal och samverkan mellan olika instanser. Syftet är att höja kunskapen och medvetenheten om och förståelsen av problemet, för att till exempel kunna upptäcka när en ung person kan vara i risksituation. Ett annat syfte är att skapa rutiner och samordning när någon behöver hjälp. Det är när den i utbildningar förvärvat kunskapen omsätts i praktisk handling som den kan fungera förebyggande. Det är då kunskapen kan förväntas få förebyggande resultat och effekter. I den fortsatta framställningen ligger fokus i huvudsak på andra mer direkt förebyggande insatser.

Insatser riktade till enskilda i risksituation

Indikerad prevention rör enskilda individer i risksituation och handlar i detta sammanhang om att fånga upp och hjälpa unga som är oroliga för äktenskapsplaner som de motsätter sig. I ett akut skede är det fråga om att ha fungerande strukturer, organisation och samverkan mellan berörda myndigheter för att genom olika åtgärder förhindra att ett äktenskap genomförs mot någons vilja, samt för att vid behov kunna skydda den det gäller.

Men även eventuella negativa långsiktiga konsekvenser, för den unge och för syskon, behöver förebyggas, som exempelvis förnyad press till

äktenskap, hot, våld och psykisk ohälsa. Här behövs både stöd till den unge och strategier riktade till familjen.

Stöd behövs både i den aktuella situationen och långsiktigt

I kartläggningen finns det flera exempel på verksamhet på denna nivå. Det handlar exempelvis om att formulera handlings- och samverkansplaner, bygga upp kunskap och fungerande strukturer för att kunna upptäcka och ge adekvat hjälp i risksituationer, samt även ge ett mer långsiktigt stöd.

Några exempel är särskilda kommunala resursteam med specifik kompetens, stödgrupper i gymnasieskolor samt brett samarbete mellan myndigheter och organisationer på regional och nationell nivå samt länsövergripande samarbete för spetskompetensutbildning till nyckelpersoner, för att de ska kunna fungera konsultativt inom socialtjänst, skola, ungdomsmottagning, fritidsverksamhet med flera i hedersrelaterade frågor.

Ett konkret exempel är att en del skolor i samband med att elever reser utomlands informerar om vilka rättigheter de har, ger dem kontaktuppgifter till skolan och uppgifter om vem de kan nå under sommarlovet ifall en krissituation skulle uppstå.

Insatser på denna nivå handlar också om hjälp och skydd till enskilda ungdomar och om arbete med deras familjer. Här finns exempel på socialtjänstens, och i vissa fall elevhälsans arbete, särskild rådgivning för ungdomar som upplever konflikter inom sig själva eller familjen (eller förtryck på grund av sexuell identitet och läggning) samt skyddat boende med stöd- och behandlingsinsatser och familjearbete.

Även inom ramen för de konkreta och ibland akuta skyddsinsatserna finns det mer kort- och långsiktiga perspektiv. Flera aktörer menar att det viktigaste är att få både den unges och familjens

förtroende för att få till en förändring, eftersom familjen ofta är det viktigaste i en ung persons liv. Den unge behöver hjälp med att reflektera kring gränser, vad som är lämpligt att göra och vad hon eller han vill med livet. Föräldrarna behöver i sin tur bli utmanade i sitt tänkande för att ge den unges rättigheter större plats.

Flera aktörers erfarenhet är att de flesta ungdomar återvänder till familjen, vilket gör det viktigt att arbeta för en förändring inom familjen för att undvika risken att den unge blir utsatt eller gifts bort. En brytning är ofta ”den sista lösningen”. Att bryta upp från sin familj är en smärtsam process, med ett stort och ofta långvarigt lidande för alla inblandade. Det finns exempel på självhjälpgrupper för ömsesidigt stöd för unga som gått igenom denna process.

För många unga kan relationerna i familjen ofta betyda mycket för identiteten och välbefinnandet. Enligt forskning tycks familjens normsystem ha en större påverkan på unga än majoritetssamhällets, och det är vanligt att man undervärderar hur starkt knutna barn och unga är till sina föräldrars ursprungsland och deras kulturkrets (Ungdomsstyrelsen 2009).

I Socialstyrelsens uppföljande studie av personer som på grund av hedersrelaterat hot och våld varit placerade i skyddat boende var de intervjuades psykiska lidande fortfarande stort cirka ett år senare (Socialstyrelsen 2007). De som hade återknutit kontakten med familjen mådde bättre än de som inte hade gjort det. Det pekar även enligt Socialstyrelsen på att ett arbete med relationerna mellan föräldrar och barn kan behövas, och kanske också mellan familjen och släkten. När förutsättningar för familjearbete saknas, kan det i stället behövas insatser för att de drabbade bättre ska kunna förstå och förhålla sig till sina familjereaktioner och erfarenheter.

Sammanfattande reflektioner

Vad gäller det långsiktiga stödet påtalas från flera aktörer i kartläggningen att det finns brister, till exempel vad gäller specifika långsiktiga behandlingsinsatser för att bearbeta traumatiska upplevelser, identitetslöshet och utanförskap.

Målet att förebygga giftermål mot någons vilja handlar om att värna den enskildes rätt till självbestämmande och att förebygga den psykiska ohälsa som kan bli följderna av att tvingas till giftermål.

Såvitt det är känt finns det inte några strukturerade och vetenskapligt utvärderade metoder för att arbeta med att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja. Det gör det särskilt viktigt att göra en systematisk dokumentation och uppföljning av insatserna. Det kan behövas metodutveckling, systematisering och utvärdering när det gäller såväl stödet till den unga som familjearbetet.

Insatser riktade till riskgrupper

Till skillnad från den indikerade preventionen, som riktar sig till individer som befinner sig i en definerad risksituation, riktar sig den selektiva preventionen till hela grupper, som bedöms eventuellt kunna hamna i eller utveckla en problemsituation. Medan den indikerade preventionen kan individualiseras och anpassas till den unika enskilda familjsituationen, så bygger den selektiva preventionen på generaliserade antaganden som kommer att gälla för en hel grupp. Att tillhöra en riskgrupp för ett visst problem betyder per definition inte att problemet kommer att inträffa. Bland dem som anses tillhöra en riskgrupp för att bli gifta mot sin vilja kan det finnas alla schatteringar, från dem som kan löpa en stor risk för att utsättas, till dem som löper liten risk eller ingen alls. Det kan också vara rimligt att anta, att de unga som har högst risk också är de som lever i en situation

som är svårast att påverka i förebyggande syfte. Den andra ytterligheten kan vara unga som, trots att de finns i sammanhang där det förekommer påtvingade äktenskap, inte har några begränsningar i sitt självbestämmande och inte heller kommer att få det. Däremellan kan det finnas unga med olika grader av begränsningar och med olika grad av risk för att någon gång utsättas för äktenskap mot sin vilja. Riskfaktorer i detta sammanhang kan antas vara till exempel strikta begränsningar av den ungas vardagsliv och starka generationskonflikter. Även föräldrarnas inställning till majoritetssamhället, skolan och myndigheter kan ses som en tänkbar riskfaktor, om den är negativ. Problemet med selektiv prevention är att det, i varje fall i gruppssammanhang, kan vara svårt att differentiera och anpassa insatserna efter skillnader i risk och familjesituation.

Selektiv prevention kan i detta sammanhang vara snävt inriktad på att förebygga just äktenskap mot någons vilja, eller bredare, med sikte på att minska även andra begränsningar, såsom barns och ungas möjlighet till visst självbestämmande, relationer och aktiviteter.

Målet för preventionen innebär en förändring hos dem som kan tänkas besluta om eventuella begränsningar eller utöva press på äktenskap. Den huvudsakliga målgruppen borde därför rimligtvis vara föräldrar och andra vuxna som tillhör riskgruppen, med sikte på relationen mellan barn och unga och deras föräldrar. En annan tänkbar målgrupp är personer som i sin tur kan påverka föräldrar och andra vuxna, det vill säga auktoriteter och ledare av olika slag. Även unga som kan befinna sig i riskzonen för äktenskap mot sin vilja eller har oacceptabla begränsningar i sin vardag är en målgrupp, för att de ska känna till sina rättigheter och kunna söka hjälp och stöd vid behov.

En central fråga blir här hur man ska identifiera vilka som tillhör riskgrupper, och om detta i sig

kan vara problematiskt, för att det kan bli utpekande och generaliserande. Det kan också finnas riskgrupper som inte har uppmärksammats. Ett exempel som nämns är den kartläggning som en ideell organisation¹ gör av flickor i särskolan som lever i hedersstrukturer.

Verksamheter riktade till riskgrupper av föräldrar

I Ungdomsstyrelsens enkät (se kapitel 3) är det flera verksamheter som menar att föräldrarna är nyckeln för att komma åt problemen. Till exempel så tar de från länsstyrelserna som besvarat enkäten upp att det behövs metodutveckling för att lättare kunna komma in i och möta familjer, att utifrån ett barnperspektiv utveckla arbetet med familjen och göra föräldrarna delaktiga.

Flera av de kommunala verksamheterna lyfter fram att det är viktigt att möta unga och deras föräldrar utan att de ska tvingas att välja sida. Mycket handlar enligt enkätsvaren i kapitel 3 om att arbeta från tidig ålder, med bemötande, förhållningssätt och attitydförändringar. Ett sätt att skapa en tidig relation till familjer är genom utvecklingssamtal i skolan på föräldrarnas modersmål. På så sätt är det möjligt för föräldrarna att vara mer delaktiga i barnens skolarbete och det kan minska risken för att de senare ska vilja att döttrar avbryter skolan för att gifta sig.

Vissa förebyggande verksamheter riktar sig till vuxna, till exempel en öppen förskola som når föräldrar som även har tonårsbarn. De har inriktning på att stödja en dialog mellan ungdomarna och deras föräldrar. I enkäten nämner länsstyrelserna att de stödjer ideella organisationer som har mamma- och pappagrupper. Det finns även särskilda så kallade föräldrakommunikatörer som arbetar med att ge stöd till föräldrar. De kan ofta fungera som en länk mellan skolan och hemmet. I en skola arbetar en kurator med familjesamtal i fall

där ungdomar och föräldrar har olika syn och önskemål kring skolgång kontra förlovning och giftermål. En ideell organisation har kontakt med föräldrar för att främja flickors deltagande i fritidsverksamhet. En fritidsgård ser bra relationer till föräldrarna och deras förtroende som en förutsättning för att föra gruppdiskussioner med flickor om att leva i två kulturer, om identitet, självkänsla, hedersnormer, integration och jämställdhet. De betonar att det är viktigt att föräldrarna förstår att syftet med diskussionerna inte är att uppvigla deras döttrar mot dem.

En flyktingenhet erbjuder föräldrar en kurs med information och dialog kring frågor som migrationens effekt på vuxna, barn och unga, barnuppfostran och äktenskap mot någons vilja. SFI i Uppsala har tagit fram ett material som kan användas i samhällsorientering och arbetet med värdegrundsfrågor. Syftet är bland annat att öka förståelsen för den gemensamma värdegrunden och genom interkulturell dialog bidra till minskat utanförskap och ökad delaktighet i samhället.

Det finns exempel på samarbete med ideella verksamheter för att nå föräldrar. Dock sker det i relativt liten utsträckning med till exempel invandrarorganisationer, trossamfund eller andra som kan tänkas ha inflytande i de aktuella målgrupperna. Ett undantag är en verksamhet med en samtalsgrupp med mammor och döttrar som drevs av en kurator och en imam. Syftet var att öppna upp en dialog kring skolan och föräldrarnas roll, jämställdhet och vad koranen säger om olika skolaktiviteter. Imamen kunde till exempel klagöra att det inte någonstans i koranen tas upp att flickor inte får delta i viss undervisning.

Sveriges muslimska råd arbetar förebyggande för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja, genom de medlemsorganisationer som har vigselrätt samt genom utbildningar och möten för imamer. Muslimska familjerådgivare kan hjälpa

unga som är oroliga för giftermål mot sin vilja genom att samtala med föräldrarna och förklara att det inte är tillåtet enligt islam att tvinga någon in i äktenskap. Imamer efterfrågar fler möten och mer samarbete med andra organisationer och myndigheter. De anser att myndigheterna inte tar till vara deras ställning, kunskap och kompetens på området.

Det finns således verksamheter som arbetar med att involvera föräldrar och skapa respektfull dialog. Detta kan vara svårt eftersom det är viktigt att inte öka risken för motsättningar i familjen. Här behövs metodutveckling, dokumentation och uppföljning av insatserna.

Verksamheter riktade till riskgrupper av barn och unga

Flera av de beskrivna verksamheterna riktar de selektivt förebyggande insatserna till barn och unga som bedöms tillhöra någon riskgrupp. Det rör sig framförallt om projekt och ordinarie verksamhet inom skolans ram. Det finns även projekt inom fritidsverksamhet, med till exempel samtal om demokratifrågor, mänskliga rättigheter, kärlek, äktenskap med mera. Flertalet av projekten involverar inte föräldrar. Skolhälsovårdens hälsosamtal nämns som ett sätt att identifiera vilka som kan tillhöra riskgrupper.

En skola har särskilda aktiviteter riktade till killar i riskgrupper, med diskussioner om demokratifrågor och mänskliga rättigheter i syfte att medvetandegöra och stärka unga män i att våga ta avstånd från att i hederns namn utöva hot och våld mot familjens eller släktens kvinnliga medlemmar.

På en gymnasieskola hålls en kurs och samtalsgrupper med ett brett jämställdhetsperspektiv. Kursen som hålls inom det individuella programmet för nyanlända ungdomar tar upp relationer i hemmet, med kompisar, i samhället och mellan män och kvinnor.

Några av verksamheterna syftar till att nå en ökad ömsesidig förståelse och skapa dialog med föräldrar och mellan föräldrar och unga. Det finns ett par verksamheter som tar upp att de arbetar med att få den unga att se den struktur som hon eller han befinner sig i och konsekvenser av olika möjliga sätt att agera.

Några menar att det är negativt att vissa grupper kollektivt pekas ut som bärare av problematiken, när man riktar sig till riskgrupper av barn och unga. Från en fritidsverksamhet sägs till exempel att det är ett svårt ämne att ta upp utan att det verkar stigmatiserande och utpekande för en viss grupp. En ideell organisation säger i denna kartläggning att de i sitt samarbete med olika instanser har mött okunskap och fördomar och en utpräglad vi-och-dom-syn, där ”de andra” är bärare av problem och måste förändras. De menar att unga inte ska mötas av budskapet att de tänker ”fel”.

Risken för generaliseringar, underskattningar och utpekande av vissa grupper är en fråga som behöver medvetandegöras, diskuteras och hanteras när det gäller selektiv prevention.

Kritisk analys av syfte och konsekvenser

I arbetet med attityd- och värderingsfrågor krävs medvetenhet om den egna etnocentrismen samt ett kritiskt förhållningssätt till egna normer och värderingar. Detta är i högsta grad nödvändigt i verksamheter som riktar sig till hela grupper, som förutsätts ha (i förhållande till majoritetssamhällets normer) ”avvikande” värderingar, i syfte att förändra eller ”korrigera” dem. Ännu mer ställs saken på sin spets när man riktar sig till barn och unga för att aktivt påverka deras värderingar.

Ett exempel är ett uttalande från en skola, där personal menar att många unga har ett begränsat livsutrymme vilket gör att de sällan möter andra

åsikter och värderingar gällande hur man väljer sin partner. Detta gör att de ser det som en självklarhet att de ska gifta sig med någon som föräldrarna föreslagit. Eftersom dessa unga inte söker samtal kring sin livssituation på samma sätt som de som ifrågasätter den har skolan bland annat som mål att tydliggöra andra perspektiv i olika aktiviteter inom livskunskap och gruppsamtal, som riktar sig till alla elever. Dessa gruppsamtal ses i vissa fall som viktiga just för att man antar att föräldrarna inte delar dessa värderingar. Därmed bör man också reflektera över om insatserna kan riskera att skapa splittring, konfrontation och konflikt i familjerna och försätta den unga i en svår mellanposition. I enskilda samtal kan en differentiering av de förebyggande insatserna göras – och kanske också görs – utifrån ungdomars olika situation. Det behövs en medvetenhet om vikten av varsamhet och lyhördhet i värderingsdiskussioner.

Sammanfattande reflektioner

När det gäller den selektiva preventionen finns det flera aspekter att ta ställning till i förhållande till målen för insatserna. En är möjligheten att avgöra vem som tillhör en riskgrupp och lämpligheten i denna bedömning. Vidare är det frågan om insatser ska riktas till föräldrar, till ungdomar eller till båda parter. Dessutom behöver man givetvis bedöma vilka metoder som är mest adekvata för att nå olika mål för olika målgrupper.

I de beskrivna verksamheterna kan både individuella samtal och gruppverksamheter vara sådana dit deltagarna själva har sökt sig för att få stöd och hjälp, eller hållas på initiativ från verksamheterna. De flesta samtal genomförs i skol- eller fritidsmiljön av såväl ordinarie personal som av utifrån kommande personer. Det finns exempel på

både strukturerade insatser för medvetandegörande på förutbestämda teman, som till exempel värderingsövningar och andra aktiviteter, och mer öppna och processinriktade samtal, enskilt och i grupp. För samtal och gruppaktiviteter kan det vara en ökad kunskap och medvetenhet om själva innehållet och temat som är målet. Det finns också aktiviteter som syftar till personligt växande, stärkt självkänsla eller ömsesidigt stöd där gruppen i sig kan vara ett medel och i vissa fall även själva syftet med verksamheten.

Även när det gäller selektiv prevention saknas vetenskapligt utvärderade metoder för arbete mot äktenskap mot den egna viljan. Det är i första hand effekten av strukturerade, manualbaserade metoder som kan prövas i randomiserade, kontrollerade studier. Ämnets känslighet, kopplingen till (potentiella) familjekonflikter och den stora variationen i situationer och sammanhang kan samtidigt kräva en stark lyhördhet som kan tala emot metoder som är generella och förutbestämda till innehåll och form. I avvaktan på ett säkrare vetenskapligt underlag är det viktigt att göra en grundlig problem- och behovsanalys, kritiskt granska den egna verksamheten och metoden samt strukturera och systematisera dokumentationen och uppföljningen av insatserna (Ungdomsstyrelsen 2010). Är metoden och insatsen relevant för målgruppen? Stämmer den med mottagarens värderingar? Kan den testas i liten skala och anpassas till mottagarens behov? Hur ska resultaten följas upp på gruppnivå och för enskilda deltagare för att se att insatsen har positiva och inte negativa effekter? Hur ska resultaten användas för justering och vidareutveckling av metoden och insatserna?

Insatser som riktar sig till alla

Universell prevention riktar sig till alla, inte bara till riskgrupper, och kan i detta sammanhang handla om sådant som exempelvis verksamheter som syftar till stärkt självkänsla hos unga, föräldrastöd, samtal om sådant som relationen mellan barn och unga och deras föräldrar, föräldraskap och barn-
uppfostran, barns och föräldrars rättigheter och skyldigheter, jämställdhet mellan könen, olika sätt att se på kärlek, sexualitet, samlevnad och äkten-
skap.

Det finns flera exempel på verksamheter som drivs inom skolan, fritidsverksamhet och av ide-
ella organisationer, som syftar till att stärka ungas
självkänsla genom till exempel samtal, värderings-
övningar och kunskap. Även ett generellt för-
äldrastöd kan anses höra hit.

Ett av de större projekten är ett brett samarbete
mellan myndigheter och frivilligorganisationer
med olika aktiviteter för att informera barn och
unga i skolor om deras rättigheter, i syfte att före-
bygga hedersrelaterat våld och förtryck. Det finns
också en webbplats med information om var man
kan få stöd samt en chatt-jour, i samarbete mellan
tjejjour, polis och socialtjänst.

De utbildningsinsatser som riktar sig till olika yr-
kesgrupper som beskrivs i kartläggningen kan del-
vis ses som en generell insats på en universellt före-
byggande nivå. Syftet är att öka kunskap och med-
vetenhet om problemet giftermål mot någons vilja,
om orsaker och sammanhang för att också öka så-
väl uppmärksamhet som handlingsberedskap.

Sammanfattande reflektioner

På denna nivå skiljer sig inte aktiviteterna från
andra generellt hälsofrämjande insatser. Här finns
varierande kunskap om effekterna. Många insat-
ser på den universella nivån syftar, med stöd i
forskningen, till att stärka olika kända skydds-
faktorer, till exempel förmågan att hantera olika

problemsituationer. Det finns också olika för-
äldrastödsmetoder som har gott vetenskapligt
stöd. De är dock i regel inte utvärderade för stöd
i ett tvärkulturellt föräldraskap.

Som tidigare beskrivits riktar sig de selektivt
förebyggande insatserna till dem som bedöms
höra till riskgrupper, varav flertalet sannolikt ändå
inte skulle ha hamnat i den aktuella problem-
situationen. Detta gäller i än högre grad för insat-
ser på den universellt förebyggande nivån. Träff-
säkerheten är med andra ord väsentligt mindre än
när insatserna har en mer direkt koppling till en
aktuell eller förmodad problemsituation. Det blir
därmed också svårare att på ett tillförlitligt sätt
följa upp och pröva effekterna. Det betyder bland
annat att även om man använder metoder för till
exempel föräldrastöd som är vetenskapligt utprov-
ade är det inte därmed givet att de är också är
verksamma för att förebygga just det problem som
är aktuellt här nämligen giftermål mot någons vilja.

Utbildning som leder till kompetenshöjning hos
personal, så att de bättre kan förstå och uppmärk-
samma problemet giftermål mot någons vilja samt
samarbeta kring det, kan ha en förebyggande be-
tydelse. Det avgörs givetvis av utbildningens
innehåll. Mot bakgrund av den kunskapsgenom-
gång om problematiken som Ungdomsstyrelsen
gjort (Ungdomsstyrelsen 2009), de erfarenheter
som redovisats från indikativ och selektiv pre-
vention samt de resonemang som förts kring
dessa kan några antaganden göras om väsentligt
utbildningsinnehåll. Utbildningen behöver ge in-
sikt om problemets komplexitet och variation, att
även de egna värderingarna är kulturellt betingade
samt att värderingsdiskussioner behöver föras
med stor respekt.

Uppföljning och utvärdering

Enligt denna kartläggning tycks utvärderingar och uppföljningar endast ha gjorts i begränsad utsträckning. Några skolprojekt följs upp i form av elevenkäter före och efter insatsen, i syfte att ta reda på vilka kunskaper och eventuella attitydförändringar insatserna lett till hos ungdomarna, dock inte vilka effekter de har haft i ett bredare perspektiv.

I svaren på enkäten i kartläggningen (se kapitel 3) tas bland annat svårigheter att arbeta långsiktigt i korta uppdrag samt att det inte finns möjlighet att utvärdera alla insatser upp.

Projektformen är vanlig, vilket dels innebär att insatserna kan bli tillfälliga nedslag, dels också hindrar långsiktigt ansvar för resultat och effekter, vilka i en ordinarie verksamhet kontinuerligt skulle kunna tas till vara och föras tillbaka för att förbättra verksamheten.

Tänkbara utvecklingsområden

Nedan ges exempel på några områden som kan behöva tillgodoses mer inom det förebyggande arbetet och där det kan behövas metodutveckling.

Problem- och konsekvensanalys samt kritisk granskning

Det framgår inte av verksamhetsbeskrivningarna i vilken utsträckning de bygger på en systematisk och grundlig problem- och konsekvensanalys. Några insatser har inletts med kartläggningar av problemet och dess omfattning. Olika verksamheters och myndigheters erfarenheter och gemensamma diskussioner ligger till grund för framtagningen av handlingsplaner, samverkansprojekt och liknande.

Även om delmålen för vissa insatser kan vara tydliga (exempelvis att öka ungdomars kunskap om egna rättigheter), tycks man dock inte alltid ha reflekterat över eller resonerat kring konsekvenser av insatsen, det vill säga huruvida de metoder man använder långsiktigt kan främja både ungdomarnas möjlighet till adekvat självbestämmande och möjligheten att behålla goda relationer till sina familjer.

På detta komplexa och laddade område är det särskilt angeläget att man har inventerat såväl omfattningen av problemet, tänkbara orsaker och alternativa förklaringsmodeller, riskgrupper, målgrupper, metoder och möjliga framkomstvägar, tänkbara aktörer samt eventuella risker och konsekvenser. Några frågor som kan behöva ställas är till exempel: Vilka har väsentlig kunskap om problemområdet? Hur ska vi ta reda på målgruppens uppfattningar? Finns eventuella konfliktområden som är viktiga att ha kunskap om (Ung-

domsstyrelsen 2010)? Vems är perspektivet i satsningen? Vilka är våra egna föreställningar om problemet, målgruppen och lösningarna? Hur ser vi på dem vi riktar oss till – som agerande, självständiga subjekt, eller som passiva offer? Bygger satsningen på respekt för personer i målgruppen som jämbördiga, eller ser vi dem som några som behöver ”korrigeras”? Hur är det tänkt att metoden och insatsen ska bidra till att uppnå målen? Vilka kort- och långsiktiga risker och konsekvenser kan finnas – och hur kan man försöka undvika dem?

Involvera ungdomar och deras föräldrar

Det är viktigt att de som berörs av insatserna och som rimligtvis bäst bör känna till både svårigheterna och tänkbara lösningar får komma till tals. Här behövs såväl berörda ungdomars som föräldrars röster och synpunkter.

Ungdomar och föräldrar kan tillföra mycket kunskap och perspektiv som kan stärka de förebyggande insatserna och effekterna av dem. Här behövs metodutveckling. Ungdomspaneler, dialog med föräldrar, samarbete med invandrarföreningar och andra organisationer samt trossamfund kan vara olika vägar att gå.

Bättre förutsättningar för ömsesidig förståelse och dialog

Målet med förebyggande insatser på detta område måste utgå ifrån helheten, att det handlar om familjerelationer och värderingskonflikter mellan olika generationer. Två grundläggande aspekter av detta sammanhang, där generationerna hamnar i stark konflikt kring graden av frihet och självbestämmande, är att vara förälder respektive växa upp i ett flerkulturellt sammanhang. I det avseen-

det kan både föräldrar och ungdomar behöva stöd och hjälp att få en ökad förståelse av varandras olika situationer och svårigheter.

Att vara förälder i en flerkulturell situation kan vara särskilt svårt när de uppfostringsmetoder man känner till och känner sig bekväm med ifrågasätts, och när ens föräldraauktoritet ibland undergrävs – av såväl de egna barnen och ungdomarna, som av representanter för samhället (till exempel förskola, skola, socialtjänst). Föräldrar kan behöva stöd i det flerkulturella föräldraskapet. För föräldrar handlar det även om att få insikt om vad en flerkulturell uppväxt kan innebära och vilka krav den ställer på barn och ungdomar. Många unga lever med två olika, åtskilda normsystem. Sådana aspekter av flerkulturellt föräldraskap kan vara ett väsentligt tema att få in i den nya samhällsorienteringen för nyanlända och i föräldrastöd av olika slag.

För ungdomar handlar det om att också få möjlighet att förstå föräldrars strategier att hantera en situation då de inte upplever att de råder över sina barns uppfostran och utveckling, samt deras oro för ungdomarnas beteende och framtid. Självklart handlar det inte om att unga ska förstå eller acceptera kränkningar, tvång eller inadekvata frihetsbegränsningar. Just för att förebygga en sådan situation kan man behöva få hjälp att skapa en ömsesidig förståelse, respekt och dialog, genom att se situationen från varandras perspektiv.

Det yttersta målet för insatserna i detta sammanhang är att förebygga att någon blir gift mot sin vilja. Detta mål bör – som tidigare sagts – kompletteras med mål som handlar om föräldraskap och familjerelationer. Syftet är att ungdomarna får möjlighet att överbrygga de till synes separata världar som de lever med. Att minska avstånden mellan de berörda kan därmed också

ses som ett mål. Strävan behöver vara att minska ifrågasättandet och misstron, öka den ömsesidiga tilltron och förståelsen. Att skapa sådan dialog är ingen lätt uppgift och kan vara grannlaga. Här behövs metodutveckling – i samspel med de berörda.

När det handlar om frågor som har att göra med att bevara heder och undvika skam kan svenska myndighetsrepresentanters uppfattningar ofta väga lätt i förhållande till trycket från den egna gruppen. I sådana lägen kan det finnas anledning att samarbeta med personer som både har en djupare förståelse och kunskap om situationen samt åtnjuter auktoritet i det aktuella sammanhanget.

Ett utökat samarbete med olika etniska ideella organisationer kan vara en väg att gå, till exempel invandrarföreningar och deras ungdoms- och kvinnoförbund. Även här behövs metodutveckling.

Dokumentation och uppföljning

Behovet av mer strukturerad dokumentation och uppföljning är inte unik för det här området, utan gäller många andra insatser för ungdomar, inom såväl skolan som socialt arbete.

En utveckling av metoder och rutiner för strukturerad dokumentation och uppföljning kan dock ses som särskilt angelägen på detta område, för att man ska vara säker på att insatserna gör nytta och inte får oönskade konsekvenser.

Till metoder för att förebygga giftermål mot någons vilja hör exempelvis sådant som att upptäcka och vidta olika åtgärder i indikativ prevention samt rutiner för detta, metoder för familjearbete, metoder för stöd och bearbetning till den drabbade unge. På den selektivt preventiva nivå handlar det om metoder för att arbeta med

såväl unga som föräldrar för att minska risken för familjekonflikter och tvång. Det behövs som nämnts metoder för att bygga upp förtroende, skapa dialog, öka medvetenhet och ömsesidig förståelse. Metoder på den universellt preventiva nivån är gemensamma med en rad andra problemområden som har med självkänsla och psykisk hälsa hos ungdomar och föräldrastöd att göra.

De metoder som används behöver beskrivas och dokumenteras på ett strukturerat sätt – beskrivning av målgruppen, innehållet, arbetssättet et-cetera – dels för att man i uppföljning ska kunna bedöma olika inslag i insatserna i förhållande till resultaten, dels för att andra ska kunna använda erfarenheterna om insatserna visar sig falla väl ut.

Referenser

Darvishpour M. & Westin C. (red). (2008). *Migration och etnicitet. Perspektiv på ett mångkulturellt samhälle*. Malmö: Studentlitteratur.

Länsstyrelsen i Skåne län. (2007). *Hedersrelaterat våld och förtryck. Ett kunskapsunderlag för hälso- och sjukvården*.

Mörck Y. (2000). *Hyphenated Danes: Contested fields of gender, generation and ethnicity*. Young: Volume 8, Nr 3.

Socialstyrelsen (2007). *Frihet och familj. En uppföljning av skyddade boenden för personer som hotas av hedersrelaterat våld*.

Socialstyrelsen (2010). *Interkulturellt socialt arbete*.

Ungdomsstyrelsen (2009). *Gift mot sin vilja*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen

Ungdomsstyrelsen (2010). *Från snack till verkstad. Förebyggande arbete med ungdomar*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen

Ålund A. (1997). *Multikulti-ungdom. Kön, etnicitet, identitet*. Studentlitteratur.

Noter

¹ Tjeers rätt i samhället (Tris).

KAPITEL 6

Utländska exempel

I regeringsuppdraget till Ungdomsstyrelsen angavs att kartläggningen även skulle beskriva goda exempel på förebyggande metoder som används i andra länder. Ungdomsstyrelsen har därför tittat närmare på arbetet i Norge och Storbritannien. Avsnittet om Norge bygger på information från en studieresa som genomfördes under sommaren 2010 och på ett fåtal dokumentstudier. Avsnittet om Storbritannien bygger på dokumentstudier och telefonintervjuer som genomfördes under hösten 2010.

Tidigare i rapporten har vi använt oss av begreppen äktenskap eller giftermål mot någons vilja. I detta avsnitt används även begreppet tvångsäktenskap. Detta eftersom det är det begrepp som vanligen används i både Norge och Storbritannien för att beskriva den problematik vi belyser.¹

NORGE

Norge har bedrivit förebyggande arbete mot att unga gifts bort mot sin vilja sedan 1990-talet. Frågan berör flera politikområden men det är Barne-, likestillings- och inkluderingsdepartementet som har huvudansvaret för att koordinera arbetet mot tvångsäktenskap. Under departementet ligger ett flertal direktorat och etater (myndigheter)² som arbetar med frågan, som till exempel Barne-, ungdoms- och familjeetaten och Integrerings- och mangfoldsdirektoratet. Även kommunala och ideella verksamheter är involverade i arbetet mot att

unga gifts bort mot sin vilja. De ideella verksamheterna har länge spelat en central roll i arbetet kring frågan om tvångsäktenskap, men regeringen har på senare år betonat vikten av att de offentliga instanserna också tar sitt ansvar.

I detta avsnitt beskrivs lagstiftning och handlingsplaner samt exempel på förebyggande metoder. Verksamheterna har valts ut för att exemplifiera hur arbetet inom såväl offentliga verksamheter (på nationell och kommunal nivå) som ideella verksamheter och trossamfund kan se ut. Ungdomsstyrelsen har kommit i kontakt med verksamheterna via det norska Barne-, ungdoms- och familjedirektoratet.

Lagstiftning

Det är enligt norsk lag förbjudet att tvinga någon att ingå äktenskap. Frågan om tvångs gifte berörs i ett flertal nationella lagar, som till exempel Barne-loven, Straffeloven och Ekteskapsloven, men myndigheterna hänvisar även till internationella konventioner i arbetet mot tvångsäktenskap.³ Tvång kan i detta fall innebära våld, frihetsberövande, otillbörliga påtryckningar eller annat olagligt beteende. Även hot om något av detta för att få någon att ingå äktenskap är olagligt. Tvångsäktenskap kan leda till upp till 6 års fängelse. Även att medverka till att tvinga någon att ingå äktenskap kan leda till 6 års fängelse. Detta gäller även om handlingen begåtts utomlands (Straffeloven § 222). Det är förbjudet att ingå äktenskap med någon som är under 16 år eller medverka till att ett sådant äktenskap ingås. Det gäller även om äktenskapet ingåtts utomlands om personen har anknytning till Norge (Straffeloven § 220).

I den norska barnlagen stadgas att avtal om äktenskap som föräldrar eller någon annan gör å barnets vägnar inte är rättsligt bindande (Barneloven § 30a). I äktenskapslagen står att kvinnor och män har rätt till att fritt välja vem de ska gifta sig med och att äktenskapet ska ingås av egen fri vilja och med samtycke (Ekteskapsloven § 1b). Sedan 1 juni 2007 finns även lagar för äktenskap som ingås utomlands, där minst en av parterna är norsk medborgare eller fast bosatt i Norge vid tidpunkten då äktenskapet ingåtts. De nya reglerna innebär att ett äktenskap som ingåtts i utlandet inte är giltigt om en av parterna är under 18 år när vigseln sker, om äktenskapet ingåtts utan att båda parter varit närvarande eller om en av parterna redan är gift (Barne- och likestillingsdepartementet 2008).

Samtliga lagar och konventioner som rör ämnet tvångsäktenskap finns sedan sommaren 2010 sammanfattade i en skrift från Barne-, likestillings- och inkluderingsdepartementet (Barne-, likestillings- och inkluderingsdepartementet 2010).

Handlingsplaner

Den första handlingsplanen mot tvångsäktenskap lanserades 1998 och innehöll 40 olika åtgärder för att förebygga tvångsäktenskap och utveckla det akuta arbetet med de som blivit utsatta. År 2002 kom en förnyad handlingsplan mot tvångsäktenskap som innehöll 30 åtgärder. Även i handlingsplanen för integration och inkludering från 2006 finns åtgärder mot tvångsäktenskap. Den tredje och nuvarande handlingsplanen, som sträcker sig från 2008 till 2011, innehåller 40 åtgärder och innebär en satsning på 70 miljoner norska kronor (Barne- och likestillingsdepartementet 2008). Det finns dessutom handlingsplaner för arbetet mot våld i nära relationer och arbetet mot könsstämpling. Vissa åtgärder är överlappande mellan olika handlingsplaner. Den senaste handlings-

planen mot tvångsäktenskap riktar sig till offentliga instanser samt ideella organisationer och grupper som arbetar mot tvångsäktenskap.

De 40 nu gällande åtgärderna är indelade i 6 olika huvudkategorier (som är kopplade till handlingsplanens 6 huvudmål): åtgärder kring lagverket, förebyggande åtgärder, åtgärder för att stärka kompetens och samarbete, åtgärder för att hjälp och stöd ska vara bra och lättillgängligt, åtgärder för att stärka internationella insatser och samarbeten samt åtgärder för att stärka kunskap och forskning på området (Barne- och likestillingsdepartementet 2008).

Det är 15 åtgärder i handlingsplanen som specifikt rör förebyggande arbete. Åtgärderna handlar bland annat om att inrätta så kallade minoritetsrådgivare i skolor där andelen elever med utländsk bakgrund är större än 20 procent samt utforma material om tvångsäktenskap för elever och lärare, etablera nätverk och att stötta och involvera trossamfund och frivilligorganisationer i arbetet mot tvångsäktenskap. Några av dessa åtgärder beskrivs mer ingående senare i detta kapitel.

Utvärderingarna

Institut för samfunnsforskning⁴ har anlitas för att utvärdera arbetet med handlingsplanerna. Den första delrapporten publicerades sommaren 2009 och den andra sommaren 2010. Den tredje och avslutande delen kommer att publiceras under 2011.

Utvärderingen har hittills visat att socialtjänst, barnevernet⁵ och polisen anser att tvångsäktenskap är ett komplicerat ämne att arbeta med och att tydliga rutiner behöver upprättas. Utvärderingen visar också att erfarenhet av fall av tvångsäktenskap ökar kompetensen men att de flesta instanser inte kommer i kontakt med frågan i särskilt stor utsträckning. I rapporten poängteras också vikten av att tydligt definiera den berörda

personalens roller i arbetet med tvångsäktenskap på lokal nivå. Även roll- och ansvarsfördelningen bland nationella aktörer lyfts som avgörande för ett lyckat arbete. Utvärderingen innehåller viss kritik mot att arbeta med en handlingsplan och framhåller att arbetet kan bli splittrat och svårt att överblicka. Institutet för samhällsforskning förespråkar därför en tydlig koordinering och struktur i arbetet (Institutet för samhällsforskning 2009).

Utvärderingens övergripande slutsatser är att:

- Möjligheten för att skapa bättre kopplingar mellan lokal och regional nivå bör utredas.
- Efter denna handlingsplans slut bör arbetet mot tvångsäktenskap inbegripas i handlingsplanen mot våld i nära relationer.
- En sådan handlingsplan bör innehålla tydliga strategier för arbetet på lokal nivå (Institutet för samhällsforskning 2010).

I avsnittet *Verksamheter och aktörer* beskrivs några av de norska verksamheter som arbetar förebyggande för att förhindra att någon gifts bort mot sin vilja. Syftet med beskrivningarna är att identifiera fungerande metoder i det förebyggande arbetet.

Verksamheter och aktörer

Buudir och IMDi

Då frågan berör flera politikområden är ett flertal myndigheter inblandade i arbetet mot tvångsäktenskap. En av dessa är Buudir (Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet). Buudir ligger under Barne- likestillings- och inkluderingsdepartementet. De har ansvar för flera av åtgärderna i handlingsplanen mot tvångsäktenskap, bland annat för att utforma informationsmaterial, etablera skyddade boenden för utsatta och kompetensutveckling inom familjevärdet.⁶ Huvudmålet för Buudirs insatser är förebyggande arbete, kompetenshöjning och bra och tillgängliga hjälpinsatser. Under Barne- ungdoms og familiedirektoratet finns även fem regioner (Bufetat) där alla regioner ska ha ett centrum mot våld, med kompetens inom tvångsäktenskap. Regionerna har nätverksträff en gång om året som riktar sig till personal som arbetar med tvångsäktenskap. Buudir har ansvar för att följa upp arbetet inom regionerna.

Buudir har även ansvar för att driva webbplatsen www.ung.no dit unga kan vända sig med frågor och hitta information om till exempel tvångsäktenskap. De har också en representant i det kompetensteam som beskrivs senare i detta kapitel.

En annan myndighet med ansvar inom handlingsplanen är IMDi (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet). De har ansvar för fyra av åtgärderna i handlingsplanen:

- kompetensteam mot tvångsäktenskap.
- minoritetsrådgivare på gymnasieskolor.
- integreringsrådgivare på utländska ambassader.
- stöd till frivilligorganisationers arbete med attityder och värderingar.

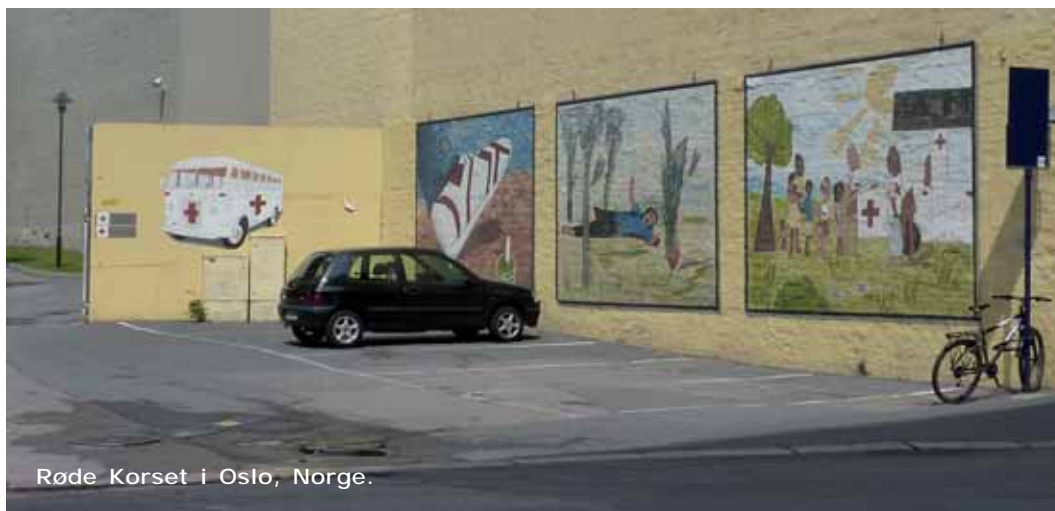
De olika åtgärderna beskrivs nedan. IMDi har också utvecklat förslag på rutiner för skolans arbete mot tvångsäktenskap.⁷

Kompetensteam mot tvångsäktenskap

I november 2004 inleddes arbetet med kompetensteamet som är en nationell, rådgivande och vägledande instans för personer som arbetar med frågor som rör tvångsäktenskap eller andra former av hedersrelaterat våld. Sedan 2007 är kompetensteamet ett permanent tvärsektorielt organ bestående av representanter från Utlendingsdirektoratet, Politidirektoratet (Polismyndigheten) och Barne-, ungdoms och familjedirektoratet. Utifrån de förfrågningar som kompetensteamet tog emot under perioden 2004–2007 har en vägledning till personer som arbetar med frågor som rör tvångsäktenskap tagits fram. Antal förfrågningar till teamet har successivt ökat och var 2007 uppe i 441 stycken. På Integrering- och mangfoldsdirektoratets webbplats kan man läsa att antalet förfrågningar nu är uppe i 1 000 stycken.⁸

Minoritetsrådgivare

I åtta fylker⁹ arbetar de med så kallade minoritetsrådgivare på ett antal gymnasieskolor. I nuläget finns det minoritetsrådgivare på ett trettiotal skolor som har en hög andel elever med utländsk bakgrund. Minoritetsrådgivarna ska ge konkreta råd och följa upp enskilda studenters situation i frågor som gäller tvångsäktenskap och relaterade frågor som hedersrelaterat våld. De ska även utforma ett nätverk med elever och föräldrar med syfte att förebygga tvångsäktenskap och öka kompetensen kring tvångsäktenskap bland övrig skolpersonal. De har också i uppdrag att utveckla rutiner för att förebygga och hantera problem med tvångsäktenskap på skolan och bidra till ett närmare samarbete mellan skolan, offentliga instanser och frivilligorganisationer. En huvudtanke med att placera dem på skolorna är att de ska finnas där de unga finns. Det har dock inte varit helt oproblematiskt för minoritetsrådgivarna att komma in på skolornas område. Det har i vissa fall varit svårt för minoritetsrådgivarna att bli accepterade av övrig skolpersonal. Det har ibland också

Røde Korset i Oslo, Norge.

foto: Cecilia Narby

varit svårt att nå eleverna då minoritetsrådgivarna inte har någon naturlig kontakt med dem, på samma sätt som till exempel lärare och skolhälsovården har.

Från IMDi:s håll anser man att möjligheten med att ha en person på skolan med ansvar för frågor som rör tvångsäktenskap är ett bra sätt att nå unga i riskzonen. Att söka stöd från någon i skolan kan ofta vara lättare än att söka sig till någon organisation eller instans dit den unga inte har någon naturlig koppling. Det är viktigt att finnas på plats där unga personer spenderar en stor del av sin vardag. Skolan har också en möjlighet att nå föräldrar, som annars kan vara svåra att nå.

Representanter från IMDi menar dock att det är problematiskt att minoritetsrådgivarna i vissa fall har svårt att komma in i skolan på ett naturligt sätt. Det är viktigt att arbetet därför förankras i skolledning och bland övrig personal. Det faktum att rådgivarna inte har någon naturlig anknytning till eleverna kan också vara problematiskt och ett alternativ till detta kan vara att bygga på de resurser som redan finns. Till exempel att befintlig elevvårdspersonal utbildas inom ämnet tvångsäktenskap så att de även kan arbeta med dessa frågor. På så sätt minskas även antalet personer som den stödsökande behöver berätta sin historia för.

Integreringsrådgivare

IMDi:s integreringsrådgivare arbetar på utvalda ambassader i länder där tvångsäktenskap förekommer. Tjänsten är inte låst till enskilda ambassader utan integrationsrådgivarna kan flyttas för att vara där behovet är störst. För tillfället, 2010, finns det fem integreringsrådgivare i tjänst.

Integrationsrådgivarnas uppgifter är att öka kompetensen och kapaciteten vid ambassaden i frågor om tvångsäktenskap och andra familjerelaterade frågor. De ska också utveckla nätverk

och samarbeten med berörda parter som kan bidra till kampen mot tvångsäktenskap i landet där de är stationerade. De har även till uppgift att sprida information om det norska samhället till personer som söker uppehållstillstånd i Norge, samt informera om äktenskaps- och familjemönster, traditioner och lagar. De arbetar även med att få till attitydförändringar när det gäller tvångsäktenskap och liknande frågor i de länder där de är stationerade.

Att ha ett nära samarbete och nätverk med berörda parter i landet där ambassaden ligger har visat sig viktigt för integreringsrådgivarnas arbete. Det kunskapsstärkande arbete som rådgivarna genomfört på ambassaderna tycks ha gett effekt då ambassadernas personal menar att de nu vet mer om hur de ska agera i fall som rör äktenskap mot någons vilja.¹⁰

Stöd till arbete med attityder och värderingar

Enskilda frivilligorganisationer kan söka projektmedel från IMDi för att arbeta förebyggande med frågan om tvångsäktenskap. Målet med bidraget är att förebygga tvångsäktenskap genom att arbeta med attitydförändringar i relevanta miljöer, och därmed stärka ungdomars möjligheter att göra självständiga val. Stöd ges till förebyggande och medvetandegörande arbete, informationskampanjer, nätverksbyggande och andra former av dialog som vänder sig till ungdomar med invandrarbakgrund och deras föräldrar.¹¹

Vox

Vox (Nasjonalt fagorgan for kompetansepolitikk) är en statlig myndighet som bland annat ansvarar för norskundervisning för invandrare. För invandrare som fått uppehållstillstånd är det sedan 2005 obligatoriskt med 300 timmar norskundervisning och samhällskunskap, där samhällskunskapen omfattar 50 timmar och ges på ett språk som eleverna behärskar. Undervisningen omfattar ungefär 27 000–28 000 elever per år och sysselsätter omkring 3 000 lärare.

I vuxenutbildningens läroplan från 2005 nämns tvångsäktenskap som fenomen, men det var först genom den nationella handlingsplanen 2008 som VOX fick ett tydligt uppdrag och finansiering för att utbilda om tvångsäktenskap. Motivet till att lägga utbildningen inom ramen för norska för invandrare, var att man vill finnas där en del av målgruppen finns. En svårighet är dock att de som riskerar att bli gifta mot sin vilja och de som har blivit bortgifta kan sitta i samma klassrum som de som beslutar om äktenskap mot någons vilja, vilket kan göra det känsligt att diskutera frågan om tvångsäktenskap.

Arbetsmaterial mot äktenskap mot någons vilja

Undervisningsmaterialet består av en lärarbok och en elevbok om våld i nära relationer, tvångsäktenskap och könsstympning. VOX har valt att ha en bred ingång, våld berör alla och tvångsäktenskap är en form av våld i nära relationer.

Materialet har översatts till 19 språk och kan anpassas efter klassen då det finns exempel på olika våldssituationer. Det finns också ett diskussionsmaterial med kommentarer som läraren kan ta stöd från. Lärarna avgör själva hur mycket tid de ska lägga ner, men ämnet konkurrerar med 7

andra ämnen vilket innebär att tiden för att diskutera frågor om tvångsäktenskap är begränsad.

Alla lärare inom norska för invandrare har utbildats om tvångsäktenskap. För tvåspråkiga lärare som ofta arbetar som frilansarbetare har utbildningen varit gratis. Utöver lärare har också polisen och asylmottagningen utbildats och barnvernet har beställt utbildningsmaterialet. Lärarna som ska använda materialet har översatt det och lärare med utländsk bakgrund har fått diskutera med varandra vad de tycker är det bästa sättet för att kommunicera materialet till elever med samma bakgrund som de själva. Mycket av materialet bygger på information och diskussion och utgår från den norska lagstiftningen och konsekvenser av att bryta mot den.

Lärare inom VOX menar att ett tydligt lagrum att luta sig emot är avgörande för att de ska kunna arbeta med frågan om tvångsgifte på ett framgångsrikt sätt. Ämnet kan diskuteras och olika åsikter lyftas, och läraren kan alltid komma tillbaka till det faktum att vissa handlingar är straffbara i Norge. Även ingången till ämnet, våld, har ansetts som ett lyckat grepp. Detta då våld är något som alla kan relatera till på något sätt. Metodmaterialet, som har stort fokus på diskussioner, verkar också vara framgångsrikt. Att arbeta med frågan i introduktionsundervisningen är ett bra sätt att till exempel nå föräldrar, som annars kan vara svåra att nå.

När det gäller svårigheter kan påpekas att ämnet är känsligt och att läraren får ta ett stort ansvar i att utbildningen och diskussionen fungerar bra. Det är viktigt att det finns tydliga rutiner för hur läraren ska, och kan, agera om det uppstår diskussioner.¹²

Røde Korset i Oslo, Norge.

Drammenprojektet

Bakgrund och syfte

Drammen är en kommun i Buskerud fylke (län) med drygt 60 000 invånare. Drammenprojektet är ett pilotprojekt kring våld i nära relationer och hedersrelaterat våld som påbörjades 2007 och som avslutades i september 2010. Efter projektets slut har arbetet integreras i kommunens ordinarie arbete. Projektet ägs av kommunen och polisen.¹³ Bakgrunden till projektet var att Drammens kommun och polisväsendet såg ett behov av utveckling vad gäller kompetens, rutiner, metoder och åtgärder kring tvångsäktenskap och andra närstående områden (Drammen kommun 2009).

Syftet med projektet har varit att samla och utveckla kunskap inom området hedersrelaterat våld genom att utveckla de interna rutinbeskrivningarna för personalen och utarbeta tydliga förfaranden för samarbete och användning av de olika lagar som finns på detta område. Syftet var även att utarbeta en åtgärdskedja för det förebyggande arbetet och samverkan mellan olika verksamheter, utarbeta metoder för åtgärder och behandling, initiera nya initiativ i syfte att utveckla ny kompetens i samarbete med universitet och högskola samt sänka tröskeln för utsatta som söker hjälp (Drammen kommun 2008). För att bygga upp arbetet har man samarbetat med bland annat Länsstyrelsen i Västra Götaland.

Inom Drammenprojektet har man utgått från den nollvision om våld som kommunen arbetar med. Eftersom hedersrelaterat förtryck och tvångsäktenskap klassas som våld i nära relationer är det lätt för de anställda att hänvisa till denna nollvision när frågan diskuteras. Från projektets sida har det varit tydligt att de lagar kring tvångsäktenskap som finns ska användas och att anmälningsplikten alltid går före tystnadsplikten. Dessutom finns den så kallade avvärjningsplikten som säger att personalen har en plikt att avvärja

våld när det misstänker våld i något sammanhang. Avvärjningsplikten går före tystnadsplikten.

Utbildning och samverkan

All kommunalt anställd personal inom skola, förskola och annan relevant verksamhet ska gå en grundläggande utbildning på 3 timmar om våld i nära relationer och tvångsäktenskap. Sammanlagt har 2 500 anställda i offentlig verksamhet i Drammen gått den grundläggande utbildningen. Sedan har utvalda personer från varje verksamhet dessutom fått genomgå en spetskompetensutbildning på sju dagar, detta för att någon i varje verksamhet ska ha huvudansvaret för dessa frågor. En viktig del i arbetet är att lägga upp strategiska planer för arbetet med olika fall av tvångsäktenskap. På strategimöten samlas representanter från olika verksamheter för att tillsammans lägga upp hur man ska arbeta med olika fall.

Inom projektet finns samarbete med olika frivilligorganisationer och etniska organisationer. Det har även ordnats kurser för trossamfund för att diskutera trossamfundens roller och ansvar när det gäller frågan om tvångsäktenskap. För att arbetet i kommunen ska fungera har det varit viktigt att förankra arbetet hos dem som möter barn och unga. Därför har representanter från olika verksamheter varit med och utvecklat det informationsmaterial som delas ut till den berörda personalen. Det viktiga är inte att alla sitter inne med all kompetens utan att alla ska veta vem de ska kontakta för att få råd och stöd.

I Drammen börjar det förebyggande arbetet redan på barnavårds- och mödravårdscentralerna. En viktig faktor i det förebyggande arbetet är att förklara våldets effekter för föräldrar och därmed varför det är olagligt att utöva våld över sina barn.

Arbetsmetoder och framgångsfaktorer

Då många tvångsäktenskap ingås utomlands har det inom Drammenprojektet utarbetats ett intyg som föräldrar till unga, som är rädda för att giftas bort mot sitt vilja i utlandet under sommaren, kan fylla i, och skriva under. Intyget innehåller information om var familjen ska åka på semester, vilka de ska besöka, vad syftet med semestern är och förväntat hemkomstdatum. Till detta formulär medföljer en bilaga, översatt till aktuellt språk, som innehåller lagtext från Strafflagen om förbud mot kvinnlig könsstympning och tvångsäktenskap (Drammen kommun 2008). För att nå föräldrar diskuteras frågor om våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och tvångsäktenskap på föräldramöten varje år. Skolan angriper ämnet ur ett brett perspektiv, som till exempel barnuppfostran, för att alla ska känna att detta är något som berör dem. Skolan ansvarar också för att kontinuerligt utbilda ny personal i frågorna.

Projektet arbetar också med den utsattes familj. Detta arbete sker dock efter det att den unge har flyttat till ett annat boende för att trygga hans eller hennes säkerhet.

Ett resultat av projektet är att anmälningarna till barnevernet har ökat, vilket beskrivs som ett tecken på att den ökade kunskapen har lett till ökad handlingskraft.

De faktorer som lyfts som framgångsfaktorer är nolltoleransen mot våld, förankringen på chefsnivå, samverkan och personalens kompetens. I och med den officiella nolltoleransen mot våld är det också möjligt att ställa krav på personalen i den offentliga verksamheten att agera. Kunskap om lagar och utbildning ses också som en förutsättning för att kunna göra något när det behövs. De hinder som identifierats för ett lyckat arbete handlar till stor del om okunskap och oförståelse för andra instansers arbete.¹⁴

Utvärdering av projektet

Institut för samfunnsforskning har utvärderat Drammenprojektet som en del i utvärderingen av handlingsplanen mot tvångsäktenskap. Utvärderingen visar att Drammen kommun är bra på samarbete. I jämförelse med andra kommuner har Drammen ett tätare samarbete mellan flera av de centrala aktörerna samt att samarbetet mellan socialtjänsten (som ansvarar för dem över 18 år) och barnevernet (som ansvarar för dem under 18 år) fungerar bättre i fall som rör tvångsäktenskap än vad det gör i många andra kommuner. Arbetet är också tydligt förankrat i den offentliga verksamheten (Institut för samfunnsforskning 2010). Utvärderingen av Drammenprojektet visar dock att utbildning i hedersrelaterat våld inte automatiskt innebär att personalen blir mer kompetent vad gäller tvångsäktenskap. När personal tillfrågats om kompetensutvecklingens resultat, vad gäller deras möjlighet att identifiera fall av tvångsäktenskap, är det till exempel många som inte anser att de blivit bättre på det (Institut för samfunnsforskning 2010). Tvångsäktenskap är en form av våld i nära relationer men det kan dock behövas specifik utbildning om tvångsäktenskap för att ytterligare förbättra arbetet.

Røde Kors – telefonen

Röda korsets informationstelefon om tvångsäktenskap har varit i drift sedan april 2000. Det är en nationell informationstjänst för frågor om tvångsäktenskap och hedersrelaterat våld. År 2000 fick Oslo Røde Kors Internasjonale Senter (ORKIS) i uppdrag av dåvarande Barne- og Familiedepartementet att driva en informationstelefon om tvångsäktenskap, som ett led i regeringens då gällande handlingsplan mot tvångsgifte. I maj 2009 utvidgades telefonlinjen till att även omfatta frågor om könsstympning. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet står för projektets hela finansiering (Røde Kors Oslo 2009).

Det huvudsakliga målet för stöddinjen är att motverka tvångsäktenskap och könsstympning. Detta genom att tillhandahålla information om rättigheter och möjligheter, och sprida kunskap om dessa teman till unga, vuxna, berörd personal och media. Den huvudsakliga uppgiften är att slussa de stödsökande vidare i den offentliga hjälpapparaten. Röda korsets erfarenhet är att det är lättare att ta kontakt med en frivillig organisation än med en offentlig instans, och Röda korset spelar därmed en viktig roll när det gäller att se till att unga får den hjälp som de har rätt till. Det förebyggande arbete som verksamheten bedriver sker i form av seminarier, föredrag och kurser (Røde Kors Oslo 2009). Röda korset använder sig även de av intyg som föräldrar till oroliga ungdomar kan skriva på inför resor utomlands på sommaren (i likhet med Drammensprojektets intyg). Det kan vara tryggt för ungdomarna att veta att någon vet var de är, och när de ska komma tillbaka. Intygen kan också vara användbara för föräldrar som upplever påtryckningar att gifta bort sina barn mot deras vilja, från släktingar utomlands. Sedan förra året har personalen vid informationslinjen nya rutiner som innebär att de, om den stödsökande tillåter det, för en dialog även med hans eller hennes familj. Personalen uppger att många föräldrar är tacksamma för dessa samtal och känner ett behov av att få råd om hur de kan bemöta sina barn utan våld och kontroll. Många vet dessutom inte hur den norska lagstiftningen kring tvångsgifte ser ut.

Framgångsfaktorer och svårigheter

Personalen vid informationstelefonen ser samordning mellan verksamheter som möter unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja som framgångsfaktorer på både kort och lång sikt. Att nätverka med andra berörda parter anses också viktigt. De

poängterar också vikten av att implementera kunskap om frågan i offentlig verksamhet. Alla ska i alla fall veta vem de kan vända sig till, om de inte själva har kunskapen och kompetensen.

De hinder som de menar finns är just bristande kunskap och att kunskapen, och därmed kvaliteten i bemötandet, varierar mycket mellan kommunerna. Personalen vid informationstelefonen identifierar även vissa utmaningar för sitt framtida arbete mot tvångsäktenskap och könsstympning. Bland annat lyfter de att arbetet med familjerna är komplicerat och tidskrävande och att det inte finns tillräckligt med skyddade boenden (Røde Kors Oslo 2009).¹⁵

Minhaj konfliktråd

Minhaj Konfliktråd (MKR) är en frivilligorganisation som tillhör det muslimska trossamfundet Minhaj-ul-Quran, som har sitt ursprung i Pakistan men som numera finns i över 90 olika länder. MKR arbetar förebyggande genom informations-spridning, hjälp med konflikthantering och kurser i konfliktlösning. De samarbetar även med offentliga organ som skola, barnevernet och polis. De har vid några tillfällen hjälpt polisen med metoder och konflikthantering i olika fall och har ett nära samarbete med Grønlands polis i Oslo. MKR tar emot förfrågningar om rådgivning, vägledning och medling i konflikter. Medlingsbehoven kan till exempel gälla generationskonflikter och tvångsäktenskap. Omkring 25 procent av MKR:s arbete handlar om medling i konflikter. Resten av tiden används till utåtriktat arbete som föreläsningar och aktiviteter för unga och vuxna.¹⁶

Konfliktrådet består av sex kvinnor och sex män, samt i vissa fall även moskéns imam. Vid medlingstillfällena närvarar en kvinna och en man från MKR. Medlemmarna i rådet är mellan 20 år och 50 år gamla, och vid konflikter mellan yngre och äldre är tanken att rådet också representeras av en yngre och en äldre person.

MKR har nära samarbete med tre skolor i Oslo. I arbetet med skolorna verkar de för att få föräldrar med invandrabakgrund att bli mer engagerade i sina barns skolgång och hjälpa till när det uppstår olika konflikter. Dessutom genomför de en informationskampanj kring tvångsäktenskap i alla gymnasieskolor i Oslo varje år. Både unga tjejer och killar har tagit kontakt med rådet för konflikter som rör tvångsäktenskap. Inom samfundet är man tydliga med att tvång, i till exempel äktenskapsfrågor, inte är tillåtet inom islam.

Framgångsfaktorer och svårigheter

Vad gäller själva medlingssituationen är det enligt MKR viktigt att bygga upp ett förtroende med båda parter. MKR menar att grunden till de flesta konflikter är missförstånd och brist på kommunikation mellan de inblandade.

MKR framhäver vikten av samtal och förståelse för att nå lösningar i konflikter som rör tvångsäktenskap. Det är även avgörande att samverka mellan olika instanser och att tidigt börja med det förebyggande arbetet, helst redan i grundskolan (med både elever och föräldrar). Ett hinder som konfliktrådet stött på är att deras metoder kan anses kontroversiella. De har till exempel stött på motstånd i vissa religiösa miljöer för att kvinnor och män arbetar tillsammans. MKR:s dialogmetod är inte utvärderad på något sätt men tycks fungera väl i det egna samfundet. Att konfliktrådet hjälpt både polisen och skolor med konfliktlösning visar på hur frivilligorganisationer och trosamfund kan vara ett komplement till offentliga instanser och att samverkan mellan olika verksamheter kan fungera bra.¹⁷

STORBRI TANNI EN

I Storbritannien är tvångsäktenskap reglerat inom civilrätten, och att utsätta någon för ett tvångsäktenskap kan leda till fängelse. Precis som i Norge uppmärksammades och hanterades tvångsäktenskap till en början främst på gräsrotsnivå, för att under slutet av 1990-talet uppmärksammas på regeringsnivå. I avsnittet om Storbritannien beskrivs några exempel på statliga, lokala och ideella verksamheters arbete för att förebygga äktenskap mot någons vilja.

En civilrättslig lagstiftning

Under 2000-talet har problematiken kring tvångsäktenskap utretts vid flera tillfällen i Storbritannien. Ansvaret för frågan har legat på the Home Office som är en statlig myndighet för bland annat immigration, antiterrorism och polis. I Storbritannien, Wales och Nordirland infördes under 2008 en ny civilrättslig lagstiftning, the Forced Marriage (Civil Protection) Act 2007 (i denna rapport även kallad the Act), för att förhindra tvångsäktenskap och skydda de som redan har tvingats in i äktenskap.¹⁸ Polisen, offret eller någon närstående till denna kan ansöka i domstol om en så kallad Forced Marriage Protection Order, FMPO. Det är en föreskrift (eller beslut) som förbjuder familjer att föra personer utomlands för äktenskap, beslagta pass eller hota offren. Personer som bryter mot ett sådant beslut riskerar upp till två års fängelse. Familjemedlemmar kan också tvingas avslöja var en person befinner sig (Ungdomsstyrelsen 2009). Rätten kan utfärda ett sådant

beslut (en FMPO) på eget initiativ eller som svar på en ansökan om det. En ansökan kan göras med eller utan den utsattes vetskap. Personer som bryter mot en FMPO riskerar upp till två års fängelse. FMPO:n kan vara tidsbestämd eller gälla tills dess att den ändras eller skrivs av (Forced Marriage [Civil Protection] Act 2007).

I Skottland håller man under hösten 2010 på att ta fram en egen lagstiftning kring tvångsäktenskap som kan leda till att tvångsäktenskap kriminaliseras.¹⁹

Uppföljning av the Forced Marriage (Civil Protection) Act 2007

I november 2009 presenterade Justitiedepartementet en rapport där arbetet med the Forced Marriage (Civil Protection) Act 2007 under det första året följdes upp och utvärderades. I den framkom att 86 Forced Marriage Protection Orders hade utfärdats sedan den trädde i kraft i november 2008. I utvärderingen har domstolar, frivilligorganisationer, polismyndigheter och kommunanställda tillfrågats om sina upplevelser av arbetet med the Act. Ett resultat som framkommer är att användandet av FMPO ser mycket olika ut på olika platser i landet.

De sammanfattade resultaten i uppföljningen visar att the Act används, om än i olika stor utsträckning. Det framkommer också att polisen är den instansen som mest aktivt använder den, och att de ser användandet av FMPO både som ett sätt att förhindra tvångsäktenskap i ett akut läge, men också som ett förebyggande skydd mot hedersrelaterat våld och förtryck. Domstolarna menar att processen med ansökningar i stort har fungerat bra. Det negativa är att vissa kommuner inte har tillräcklig kunskap om hur de kan använda the Act och många anställda behöver mer utbildning. Det finns dessutom ett behov av bättre samverkan mellan olika instanser (Ministry of Justice 2009a).

De verksamheter som Ungdomsstyrelsen beskriver på statlig nivå har valts ut då de spelar centrala roller i arbetet med äktenskap mot någons vilja på nationell nivå.

Verksamheter och aktörer Ministry of Justice

Justitiedepartementet arbetar inte direkt med unga som riskerar att bli, eller blir, gifta mot sin vilja. De har dock ansvar för att följa upp domstolarnas arbete med the Act och i vilken utsträckning de arbetar med FMPO. I nuläget finns det 15 domstolar runt om i landet som tar upp anmälningar och kan utfärda FMPOs. Justitiedepartementet undersöker till exempel skillnader mellan olika regioner i användandet av dessa och försöker analysera vad eventuella skillnader kan bero på. Det finns i dagsläget stora skillnader i hur många FMPOs som de olika domstolarna utfärdar. I augusti 2009 hade 3 av de 15 domstolarna utfärdat två tredjedelar av samtliga FMPOs (51 av 64), 7 domstolar hade utfärdat 1 till 3 FMPOs och resterande domstolar (5 stycken) hade inte utfärdat någon FMPO alls (Ministry of Justice 2009a).

Riktlinjer till yrkesverksamma

Departementet har även lanserat riktlinjer, Statutory Guidance, för arbetet med äktenskap mot någons vilja som riktar sig till personer som arbetar med skydd av barn och unga, så som polis, socialtjänst, skola och andra lokala myndigheter. Syftet med riktlinjerna är att förtydliga olika instansers ansvar att utveckla sina rutiner hur de hanterar fall av tvångsäktenskap för att effektivisera och förbättra arbetet med dem. I riktlinjerna finns även information om tvångsäktenskap och vad som är bra att tänka när man hanterar fall där någon riskerar att bli, eller har blivit, gift mot sin

vilja. I dokumentet är frågan om tvångsäktenskap kopplad till de mänskliga rättigheterna och barns rättigheter, och det poängteras att tvångsäktenskap bryter mot dessa rättigheter. I riktlinjerna finns det även specifik information till chefer om exempelvis deras ansvar att se till att personalen har den kunskap de behöver för att kunna arbeta med frågan. En annan instruktion som tas upp är vikten av att samverka med andra instanser (framförallt mellan socialtjänst och polis) vid misstanke om tvångsäktenskap. I riktlinjerna poängteras också på flera ställen riskerna med att koppla in familjen i fall som rör tvångsäktenskap. Riktlinjerna ska följas av dem som de riktar sig till, och yrkesverksamma rekommenderas att använda sig av Forced Marriage Unit:s praktiska riktlinjer (se avsnittet *Forced Marriage Unit*) (HM Government).

Justitiedepartementet har även gett ut en guide till hur man som kommun eller annan yrkesverksam kan använda the Act. Här finns till exempel konkreta tips på hur man ansöker till domstolen om en FMPO och hur man kan tänka kring samverkan. I dokumentet uppmanas skolor, sjukvård, polis och frivilligorganisationer att hitta gemensamma rutiner för hur man bör agera i fall med tvångsäktenskap, det ska även finnas rutiner för att utbyta information mellan de olika instanserna (Ministry of Justice 2009b).

När det gäller annat förebyggande arbete än det som sker via lagstiftningen uppger justitiedepartementet att det förekommer vissa medvetande-görande insatser på lokal nivå, men att de inte känner till några detaljer om det arbetet. I övrigt menar man från justitiedepartementets håll att det mesta arbetet tycks ske hos frivilligorganisationer. Det behövs dock, enligt justitiedepartementets representant som Ungdomsstyrelsen varit i kontakt med, mer kunskap kring frågorna hos yrkesverksamma runt om i landet.

Justitiedepartementets arbete är framförallt riktat till yrkesverksamma i och med riktlinjerna de tar fram. De arbetar på en övergripande statlig nivå med att se över arbetet med FMPO och the Act. En framgångsfaktor tycks vara att lagen är civilrättslig och mer flexibel än en straffrättslig lag. Det tycks dock finnas regionala variationer i hur lagen används.²⁰

Forced Marriage Unit

År 2005 startades det nationella kompetensteamet the Forced marriage unit (FMU) som ett samarbete mellan Foreign and Commonwealth office (utrikesdepartementet) och Home office. FMU arbetar med att bidra med råd och stöd till utsatta och till yrkesverksamma som kommer i kontakt med unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja. De arbetar i samverkan med landets ambassader runt om i världen för att hjälpa unga som blir förda utomlands för att giftas bort mot sin vilja. Forced Marriage Unit har möjlighet till uppsökande av unga, så kallad repatriation, i utlandet vilket innebär att de försöker hämta tillbaka unga som befinner sig i utlandet, på grund av ett äktenskap mot sin vilja, till Storbritannien. De arbetar också med personer som blivit gifta mot sin vilja i utlandet och som pressas att försöka hjälpa sina makar att få uppehållstillstånd i Storbritannien.

Under 2009 bidrog FMU med råd och stöd vid 1 682 tillfällen. I 86 procent av fallen rörde det tjejer och 14 procent av fallen killar. FMU uppger att de flesta fall som de kommer i kontakt med slutar med att den utsatta får den hjälp som hon eller han behöver. Under sommaren 2010 genomförde FMU en kampanj för att uppmärksamma att det inte bara är tjejer som är utsatta för äktenskap mot den egna viljan, utan att även killar drabbas. På FMU möter de också unga homo- och bisexuella ungdomar samt unga transpersoner vars föräldrar inte accepterar deras sexuella läggning eller könsidentitet och därför vill gifta bort dem.

FMU samverkar med flera olika departement, då det är flera olika verksamheter som inkluderas i arbetet mot tvångsäktenskap. Tillsammans med de olika departementen arbetar FMU bland annat med att ta fram riktlinjer som ska passa olika typer av verksamheter. Alla departement har ansvar för att jobba med frågan, men det är FMU som leder arbetet.

Stöd till utsatta och professionella

FMU har en telefonlinje som personer kan ringa till om de är oroliga för att bli utsatta för äktenskap mot sin vilja, om de har blivit utsatta för äktenskap mot sin vilja eller om de är oroliga för att en vän eller släkting ska bli utsatt. Även professionella, som är oroliga för att någon som de möter i arbetet riskerar att utsättas, kan ringa till FMU:s telefonlinje. På FMU:s webbplats²¹ finns information till både utsatta och professionella. Det finns även information om goda exempel på verksamheter som arbetar med frågan om giftermål mot någons vilja.²²

För att nå ut till olika yrkesgrupper föreläser FMU om sitt arbete för professionella som möter unga. Det är en stor efterfrågan på föreläsningarna och FMU gör cirka 90 utåtriktade aktiviteter varje år. De har även tagit fram praktiska riktlinjer till professionella kring hur de bör arbeta med äktenskap mot någons vilja, och hur de i sin tur kan utbilda personal. De praktiska riktlinjerna har utformats som ett komplement till den Statutory Guidance som Justitiedepartementet tagit fram till chefer, och som har ett mer strategiskt syfte. De praktiska riktlinjerna till professionella är utformade som ett stöd med tips till de yrkesverksamma som arbetar direkt med unga. I dokumentet lyfts vissa perspektiv som anses vara extra viktiga. Till exempel att bortgifte mot någons vilja är att klassa som misshandel, vikten av att ha offrets behov i

centrum och vikten av att dela information mellan olika instanser samt de faror som det kan innebära att arbeta med den utsattas familj. De praktiska riktlinjerna innehåller övergripande information om tvångsäktenskap, generell information till yrkesverksamma²³ som arbetar med frågan samt yrkesspecifika, konkreta tips på hur man bör agera i fall som rör äktenskap mot någons vilja. För sjukvårdspersonal finns till exempel konkreta frågor som kan ställas rutinmässigt och som kan öka möjligheterna att få reda på om någon riskerar att utsättas för, eller har utsatts för, äktenskap mot sin vilja. Lärare och skolpersonal uppmanas till exempel till att ta upp frågor som kärlek och äktenskap i sin undervisning och att dela ut information om olika organisationer och myndigheter dit eleverna kan vända sig vid behov. Det finns konkreta instruktioner kring vad man ska göra, och vad man inte ska göra, om man till exempel misstänker att någon riskerar att bli gift mot sin vilja, samt hänvisningar till relevanta lagtexter (Forced Marriage Unit 2009).

FMU ska under hösten 2010 utvärdera arbetet med de strategiska riktlinjerna. FMU uppger att deras riktlinjer är efterfrågade men att det fortfarande finns ett behov av mer kompetens om hur man ska agera i fall som rör äktenskap mot någons vilja bland yrkesverksamma.

FMU har dessutom utformat ett nätbaserat utbildningspaket²⁴ till stöd för yrkesverksamma inom till exempel skola, socialtjänst, hälso- och sjukvårdspersonal, poliser, den ideella sektorn och andra som kommer i kontakt med tvångsäktenskapsrelaterade frågor i sitt arbete. Genom att använda verklighetsbaserade fallstudier som exempel i utbildningen, vill FMU ge professionella en grundläggande förståelse av de centrala frågorna kring tvångsäktenskap, hur de kan känna igen signaler på att någon riskerar att utsättas, och agera i dessa situationer.

På FMU:s webbplats finns information till ut-sätta. Till exempel kan man läsa om vad ett äkten-skap mot någons vilja är och vad man kan göra om man är orolig för att bli bortgift när man åker utomlands eller om man är orolig för en vän eller släkting som inte kommit tillbaka från en utlands-resa. Här finns även information om olika frivillig-organisationer dit man kan vända sig.²⁵

Framgångsfaktorer och svårigheter

Vad gäller andra offentliga instanser som arbetar förebyggande med frågan om tvångsäktenskap uppger FMU att de på lokal nivå ska arbeta med frågan inom arbetet för barns säkerhet (safe-guarding children), men att det är oklart hur väl arbetet verkligen utförs. Som framgångsfaktorer lyfter de samarbetet mellan olika instanser som möter unga. Att alla som berörs engagerar sig, samverkar och arbetar med frågan i sin verksam-het är en förutsättning för ett framgångsrikt ar-bete. Det kan dock vara svårt för vissa departe-ment att nå ner till de faktiska verksamheterna och styra hur de arbetar. Så har fallet till exempel varit med relationen mellan utbildningsdeparte-mentet och enskilda skolor. En annan svårighet har varit att socialtjänsten i många fall kontaktat föräldrarna och familjen, för att lösa problemet, vilket FMU menar är svårt då det ofta är familjen som är problemet. FMU menar också att det lång-siktiga arbetet behöver förbättras. Om FMU lyckas få hem den utsatta från utlandet kan de ordna ett akutboende åt denne, men det långsik-tiga stödet saknas ofta och det är inte ovanligt att den unga efter några månader är tillbaka hos sin familj och återigen riskerar att utsättas för gifter-mål mot sin vilja. En tjej har de fått hjälpa hem vid tre olika tillfällen.

FMU anser att de fått relativt fria händer att på-verka hur arbetet med dessa frågor ska utformas utefter de behov som de identifierat. Arbetet hand-lar ofta om att uppfinna metoder och arbetssätt allt eftersom, att hitta lösningar när problemen dyker upp. FMU påpekar också den positiva ef-fekt som the Act haft. Det är positivt att kunna luta sig mot den när man ska argumentera för att få med sig en person hem från ett annat land till exempel. Antalet FMPO har hittills överstigit för-väntan och FMU anser att arbetet med detta har varit framgångsrikt.²⁶

Samverkan mellan olika departement och am-bassader runt om i världen tycks ha varit fram-gångsfaktorer i FMU:s arbete. Att flera departe-ment har ansvar för arbetet gör att de når ut till flera verksamheter och instanser och på så sätt kan jobba på flera nivåer och fronter. De utbild-ningsprogram och riktlinjer som finns tycks också vara framgångsrika. Det verkar dock som att det fortfarande är många yrkesverksamma som behö-ver mer kunskap och kompetens inom området och det är oklart i vilken utsträckning riktlinjerna används. Att arbeta på departementsnivå gör att det ibland kan vara svårt att nå ner till lokalnivå, som till exempel i fallet med utbildningsdeparte-mentet och enskilda skolor. Mycket av arbetet med unga sker dock i akuta lägen och inte på någon långsiktig preventiv nivå.

Lokalt arbete

För att exemplifiera hur arbetet på det lokala pla-net kan se ut har ett projekt, Safer school part-nership, och två kommuners arbete, Newcastle local authority och Birmingham local authority, valts ut. Anledningen till att Ungdomsstyrelsen valt att beskriva Safer school partnership är att Forced Marriage Unit lyfter projektet som ett gott exempel på hur ett förebyggande arbete kan se ut. Valet av Newcastle och Birmingham kom på förslag från Ministry of Justice.

Safer Schools Partnership

Projektet Safer schools partnership initierades av regeringen i början av 2000-talet i syfte att minska ungdomsbrottsligheten. Modellen går ut på att varje skola har en polis kopplad till sig. Polisen arbetar heltid eller deltid på skolan för att skapa en relation mellan elever och polis, för att på så sätt förhindra brott. Cirka 300 poliser arbetar på skolor runt om i London och projektet har även spridit sig till andra större städer i Storbritannien som till exempel Leeds, Birmingham och Liverpool.

Ungdomsstyrelsen har varit i kontakt med en polis inom projektet i den mångkulturella och socialt utsatta stadsdelen Tower Hamlets i östra London. Safer schools partnership riktar sig framförallt till skolor med elever i åldern 11 till 16 år, men i den här polisens fall är den aktuella skolan en skola för unga i åldern 16–19 år.

Arbetsmetoder

Den aktuella polisen arbetar specifikt med att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja, framförallt genom att anordna föreläsningar om problemet för unga.²⁷ Polisen möter både tjejer och killar som riskerar att bli gifta mot sin vilja. Polisen har lagt särskilt fokus på att arbeta med killar för att lyfta upp att även de kan vara offer. Vid några tillfällen har polisen även mött unga hbt-personer som varit oroliga för att bli gifta mot sin vilja, på grund av sin sexuella läggning eller könsidentitet. Han arbetar även med skolpersonalen för att öka deras medvetenhet om äktenskap mot någons vilja. Polisen försöker också arbeta med att öka medvetenheten om tvångsäktenskap bland andra poliser inom Safer Schools Partnership, vilket dock inte varit lätt. De flesta skolor vill inte ta

tag i frågan förrän något händer, i och med att de anser att frågan är för känslig och kulturellt och religiöst laddad för att de ska vilja arbeta preventivt med den. De skolor som har fall av tvångsäktenskap brukar, när det väl händer, dock inse vikten av att arbeta förebyggande.

Att nå ut med information till elever och skolpersonal är den avgörande framgångsfaktorn enligt polisen. Föreläsningarna och informationen till eleverna har lett till att fler vågar ta kontakt när de behöver hjälp. När det gäller skolpersonalen har informationen lett till att de blivit bättre på att se signaler när någon är utsatt, de vet vart de ska vända sig om de möter problemet och de tar problemet på allvar. Som svårigheter lyfts det tidigare nämnda problemet: att få skolorna att vilja arbeta med frågan. Att arbeta med familjen görs inte alls, då det anses väldigt svårt och ofta farligt för eleven. Det är överhuvudtaget inte något som aktörer i Storbritannien generellt valt att fokusera på.²⁸

Det är framförallt samverkan mellan skola och polis (samt till viss del socialtjänst och frivilligorganisationer) som varit en framgångsrik metod i arbetet med Safer schools partnership. Arbetet har även byggt på ett långsiktigt tänk där tid har lagts på att bygga upp tillit mellan elever och polis, vilket har gjort att fler sökt hjälp vid behov. Även de informationsinsatser som bedrivits tycks ha haft god effekt. Det tycks dock vara svårt att etablera ett preventivt arbete på skolor innan någonting redan har hänt, då frågan anses som känslig för många. Det finns inget strategiskt arbete att arbeta med tvångsäktenskap inom projektet, utan detta är till stor del ett exempel på en eldsjäls arbete.

Exempel från Newcastle

På lokalnivå kan arbetet med att förebygga äkten-skap mot någons vilja naturligtvis variera i såväl form som intensitet. De så kallade Statutory Guidance²⁹ är dock obligatoriska att följa och det ska därför ske arbete kring frågan på lokal nivå i alla delar av landet. Ungdomsstyrelsen har varit i kontakt med samordnaren för våld i nära relationer och sexuellt våld, i Newcastle. Samordnaren arbetar på strategisk nivå inom local authority (ungefär som kommun).³⁰ I Newcastle har man sedan 2006 arbetat med frågan om tvångsäktenskap inom arbetet mot våld i nära relationer. Arbetet i Newcastle har sedan dess framförallt gått ut på att utbilda och informera yrkesverksamma som kan stöta på frågan om tvångsgifte i sitt arbete. Kommunen använder sig till exempel av Statuary Guidance för att utbilda personal att känna igen tecken på att någon riskerar att giftas bort mot sin vilja, och hur de ska agera i de situationerna. Utbildningarna är frivilliga för berörd personal inom kommunen, och uppges vara efterfrågade och uppskattade. Utbildningen är dock obligatorisk för personal inom socialtjänsten som arbetar med barn och unga. De får också särskild utbildning i hur man gör en FMPO-anmälan. Kommunen har även haft visst samarbete med imamer i staden. Några av imamerna har gått kommunens utbildning och de uttrycker sitt motstånd till tvångsäktenskap i sina predikningar.

MARAC som samverkansmodell

I Newcastle jobbar kommunen även med så kallade MARAC, Multi-Agency Risk Assessment Conference. MARAC är en samverkansmetod för att arbeta med personer som bedöms vara i hög risk för att utsättas för våld i hemmet, där såväl offentliga och ideella verksamheter samverkar kring personer som befinner sig i riskzonen för våld. På ett MARAC (möte som hålls regelbundet) kan en viss persons situation diskuteras och utifrån det kan man komma överens om vad olika verksamheter bör göra för att hjälpa och skydda personen. Samverkan bygger till stor del på utbyte av information mellan de olika verksamheterna. I dessa sammanhang kan till exempel situationer som rör unga som riskerar att bli, eller har blivit, gifta mot sin vilja, diskuteras. I Newcastle är det polisen som är sammankallande och leder mötena, övriga deltagare är till exempel personal inom socialtjänsten och ideella organisationer. MARAC-metoden har arbetats fram av organisationen CAADA, Co-ordinated Action Against Domestic Abuse, som arbetar för ett sektorsövergripande arbete mot våld i nära relationer. De anordnar utbildningar i användandet av MARAC för offentliganställda och frivilligorganisationer och de tar även fram ”verktygsåldor” till yrkesverksamma med tips på hur man kan arbeta på MARAC. I nuläget finns det drygt 245 MARAC:s i England och Wales.³¹

De framgångsfaktorer som samordnaren vid kommunen i Newcastle poängterar rör framförallt utbildning och information till yrkesverksamma. Vad de utbildningar som de genomfört har haft för förebyggande effekt är svårt att mäta men de som gått utbildningarna tycker att det förbättrat deras kunskaper i hur man ska jobba med frågan.³²

Exempel från Birmingham

Birmingham är den största kommunen (local authority) i Storbritannien. De uppger även att de är den kommun som hanterat flest fall av äktenskap mot någons vilja. Ansvaret för frågan om tvångsäktenskap ligger på Legal services (juridiska enheten³³) inom kommunen. De hanterar även frågor om till exempel våld i nära relationer och integrationsfrågor. I arbetet mot tvångsäktenskap samarbetar den juridiska enheten med flera instanser, som polis, sjukvård, skola, och frivilligorganisationer. Tillsammans har de tagit fram ett dokument med riktlinjer för hur arbetet med frågan om äktenskap mot någons vilja ska gå till. Arbetet är förankrat på chefsnivå och kommunen har även genomfört utbildningsinsatser för socialtjänstens personal. Det främsta förebyggande arbetet sker dock i form av domstolarnas arbete med Forced Marriage Protection Orders (se avsnittet En civilrättslig lagstiftning). När det gäller olika framgångsfaktorer i arbetet med frågan om tvångsäktenskap uppger juridiska enheten till exempel vikten av att stötta den utsatta med hjälp till boende, och en kontaktperson inom socialtjänsten. Det förebyggande arbetet associeras i hög utsträckning till hjälp när en person redan befinner sig i ett utsatt läge.

I Birmingham startade arbetet med frågan genom att yrkesverksamma som mött unga som hotats av äktenskap mot sin vilja uppmärksammade frågan. Enligt uppgifter från den juridiska enheten finns det dock fortfarande bristande kunskaper bland många yrkesverksamma när det gäller skillnaden mellan arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap.³⁴

Frivilligorganisationer

I Storbritannien finns en rad olika frivilligorganisationer som arbetar med opinionsbildning och med att stötta personer som utsatts för eller riskerar att utsättas för äktenskap mot sin vilja. De tre frivilligorganisationer som beskrivs nedan har valts ut på förslag från Ministry of Justice och Forced Marriage Unit. De speglar olika typer av organisationer som arbetar med frågan. Samtliga organisationer finansieras i stor utsträckning av donationer från allmänheten.

The Albert Kennedy Trust

The Albert Kennedy Trust (ATK) arbetar med unga homosexuella, bisexuella och transpersoners (hbt) rättigheter, med särskilt fokus på att alla unga hbt-personer ska ha bra och trygga boendeförhållanden. Fonden upprättades 1990 och erbjuder råd och stöd och hjälper unga hbt-personer i åldern 16–25 år som är hemlösa eller bor i en hotfull hemmiljö. Detta genom att försöka hitta boenden till dem som inte kan bo hemma, stötta unga som vill bo själva och genom att arbeta opinionsbildande för att förbättra samhällets attityder gentemot hbt-personer. De har kontakt med fosterfamiljer som kan ta emot unga allt ifrån ett par veckor till 18 månader. De kan även hjälpa till med lån till depositionsavgifter eller möbler. AKT hjälper även unga hbt-personer som lever under hedersrelaterat våld och förtryck, eller som behöver hjälp på grund av att de riskerar att tvingas in i äktenskap mot sin vilja.

AKT har dessutom ett mentorsprogram vilket innebär att alla unga som kontaktar organisationen erbjuds en mentor i form av en vuxen hbt-person som ska finnas som stöd för den hjälpsökande. De erbjuder också praktiktjänster för unga och har en särskild kvalitetscertifiering för verksamheter som genomgått en utbildning,³⁵ för att förbättra sitt arbete med unga hbt-personer, som AKT håller i. Tanken med certifieringen är att förbättra andra verksamheters bemötande och arbete med unga hbt-personer. De arbetar även utåtriktat och erbjuder bland annat utbildningar och konsulttjänster till privata, offentliga och frivilliga verksamheter.³⁶ AKT har sex anställda och finns i London och Manchester. De kan kontaktas via mejl och telefon.

Iranian and Kurdish Women's Rights Organisation

Iranian and Kurdish Women's Rights Organisation (IKWRO) är en ideell organisation som startade sin verksamhet 2002. Från början arbetade de med att stötta kurdiska och iranska kvinnor, men sedan 2006 arbetar de med alla män och kvinnor som pratar arabiska, farsi, turkiska eller kurdiska och som behöver hjälp och stöd. IKWRO arbetar bland annat med att hjälpa personer som behöver hjälp att undkomma giftermål mot sin vilja. De erbjuder även översättningshjälp, språkträning och hjälp med att söka asyl. Organisationen arbetar med jämställdhet och mänskliga rättigheter med ett övergripande syfte att stärka kvinnor så att de själva kan styra sitt eget liv och klara sig på egen hand.³⁷

När det gäller tvångsäktenskap finns information på IKWRO:s webbplats om att alla har rätt att själv välja sin partner och uppmaningar om att kontakta IKWRO, Forced Marriage Unit eller polisen om man är orolig för att bli gift mot sin vilja. På webbplatsen finns också information om att man kan få hjälp av IKWRO när det gäller hedersrelaterat våld, våld i nära relationer eller med ta ut skilsmässa.³⁸

Karma Nirvana

Organisationen Karma Nirvana startade som ett projekt redan 1993 av en kvinna som själv flytt undan ett tvångsäktenskap och hedersrelaterat våld och förtryck, och som skrivit böcker om sina erfarenheter. Karma Nirvana började som ett lokalt projekt, med syfte att starta ett stödnätverk för kvinnor. Nu har organisationen vuxit och arbetar nationellt och internationellt. Nätverket har en stödtelefon kallad Honour network helpline. Telefonen bemannas av personer som själva levt under hedersrelaterat förtryck eller utsatts för tvångsäktenskap, eller av volontärer som fått särskild utbildning. Sedan stödtelefonen etablerades i april 2008, och fram till april 2010, har de tagit emot över 9 000 samtal. Karma Nirvana riktar sig numera inte bara till kvinnor utan även män som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck och äktenskap mot den egna viljan.³⁹

Nu arbetar organisationen med att stötta personer som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och tvångsäktenskap. Karma Nirvana erbjuder även råd och stöd till professionella och arbetar opinionsbildande för att öka medvetenheten om dessa frågor i samhället. Organisationen samarbetar med såväl statliga som privata instanser och arbetar förebyggande genom att hålla föreläsningar, workshops och utbildningar i olika sammanhang. De arbetar mycket med att höja medvetenheten om ungas situation, då de är unga som är den största riskgruppen för att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck och äktenskap mot sin vilja.⁴⁰

Sammanfattande reflektioner

Likheter

Både i Storbritannien och i Norge är lagstiftning en viktig del i det förebyggande arbetet. I Storbritannien kan en Forced Marriage Protection Order användas för att förhindra att någon försöker gifta bort en annan person mot sin vilja. I Norge är det många yrkesverksamma som uttrycker att lagen är bra att luta sig emot i diskussioner om vad man får och inte får göra i Norge samt för föräldrar som har tryck på sig från släkt i utlandet. I de båda länderna har det länge funnits aktiva frivilligorganisationer som arbetat med frågan om tvångsäktenskap. I både Storbritannien och i Norge ligger numera ändå det största ansvaret på staten medan de ideella organisationerna används som viktiga komplement till den statliga verksamheten. Ytterligare en likhet mellan länderna är att de på statlig nivå har enheter som arbetar med att förebygga äktenskap mot någons vilja, både i form av stöd till enskilda utsatta och genom utbildning och rådgivning till yrkesverksamma. Kopplingen till frågan om hedersrelaterat förtryck är tydlig i det förebyggande arbetet i båda länderna, samtidigt som den frågan lyfts ut som ett särskilt problem. På lokal nivå arbetar man med samverkan mellan olika instanser i både Storbritannien (MARAC) och Norge (Drammen projektet). I båda länderna har det arbetats med att ta fram tydliga riktlinjer och rutiner för hur olika instanser bör arbeta med frågan, vilket också tycks ha varit fram-

Skillnader

gångsrikt. I Norge har arbetet med frågan ingått i en bredare fråga, som nolltolerans mot våld, vilket visat sig framgångsrikt i till exempel Drammenprojektet. Våld är något som alla kan relatera till. Det kan dock vara bra att komma ihåg att tvångsäktenskap av många anses som en oerhört komplex fråga och att det därför kan vara viktigt att också prata om och utbilda i detta ämne specifikt.

En intressant iakttagelse är att utvecklingen i Norge vad gäller arbetet med frågor om hedersrelaterat våld och förtryck samt tvångsäktenskap har haft motsatt riktning än i Sverige. I Norge började man arbeta med tvångsäktenskap för att sedan utvidga arbetet till att se detta som en del av ett större sammanhang av hedersrelaterat våld och förtryck. I Sverige började arbetet med frågan om hedersrelaterat våld och förtryck för att sedan även innefatta frågan om tvångsäktenskap, som en del av hedersproblematiken. Flera av de norska verksamheterna uppger också att de i många fall har samarbetat med svenska verksamheter för att lära sig av hur vi i Sverige arbetar med hedersrelaterat våld och förtryck.

En tydlig skillnad mellan Norges och Storbritanniens arbeten är hur de förhåller sig till familjen. I Norge har de börjat arbeta mer med att föra en dialog med både den unga och hans eller hennes familj. I Storbritannien är familjearbete däremot inte något som används, där anser man att närma sig familjen är för riskabelt för den utsatta personen. Detta är också ett tecken på den skillnad i karaktär som det förebyggande arbetet har i de olika länderna. I Storbritannien handlar arbetet i stor utsträckning om att förebygga och förhindra tvångsäktenskap i det akuta läget. I dessa fall kan det då vara farligt att kontakta familjen. I Norge arbetar de däremot med mer långsiktigt förebyggande arbete, där diskussioner kring attityder och värderingar är en del. Här blir dialog med familjer viktigare för att försöka påverka familjernas inställning och på så sätt förebygga äktenskap mot någons vilja på längre sikt. De två vitt skilda ståndpunkterna när det gäller familjearbete är viktiga att reflektera vidare över. Om det är möjligt att arbeta med familjerna på ett framgångsrikt sätt och hur detta arbete i så fall ska se ut, är frågor som måste diskuteras innan ett eventuellt arbete med familjen startas.

I Storbritannien tycks det som att det i vissa fall är ett långt avstånd mellan de som bestämmer om att ett arbete ska utföras, och de som faktiskt ska utföra det, vilket försvårar arbetet. Frågan är också känslig för många och det kan därför vara svårt att få berörda parter att arbeta med den.

Referenser

Barne- og likestillingsdepartementet (2008). *Handlingsplan mot tvangsekteskap 2008–2011*.

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2010). *Konvensjoner og lover om tvangsekteskap*.

Drammen kommun (2008). *Halvårsrapport juli – desember 2008. Prosjekt "ÆRESRELATERT VOLD I DRAMMEN". Et samarbeidsprosjekt mellom Drammen kommune og Drammen politistasjon*.

Drammen kommun (2009). *Årsrapport 2009. Prosjekt "ÆRESRELATERT VOLD I DRAMMEN". Et samarbeidsprosjekt mellom Drammen kommune og Drammen politistasjon*.

Forced Marriage Unit (2009). *Draft Multi-agency Practice Guidelines. Handling cases of forced marriages, 1st edition – 9 February 2009*. Tillgänglig via: <http://www.fco.gov.uk/en/travel-and-living-abroad/when-things-go-wrong/forced-marriage/info-for-professionals>.

HM Government, *The Right to Choose: Multi-agency statutory guidance for dealing with forced marriages*. Tillgänglig via <http://www.fco.gov.uk/en/travel-and-living-abroad/when-things-go-wrong/forced-marriage/fmconsultation1>.

Institutt for samfunnsforskning (2009). *Evaluering av handlingsplan mot Tvangsekteskap, Første delrapport, juni 2009*, Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Institutt for samfunnsforskning (2010). *Handlingsplan mot tvangsekteskap: Evaluering av utvalgte tiltak 2.delrapport*, Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Ministry of Justice (2009a). *One year On: the initial impact of the Forced Marriage (Civil Protection) Act 2007 in its first year of operation*.

Ministry of Justice (2009b). *Forced Marriage (Civil Protection) Act 2007. Guidance for local authorities as relevant third party and information relevant to multi-agency partnership working*.

Røde Kors Oslo (2009). *Røde Kors- telefonen om tvangsekteskap og kjønnslemlestelse 815 55 201 – Årsrapport 2009*.

Ungdomsstyrelsen (2009). *Gift mot sin vilja*, Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Lagar

Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven), 21de Kapitel. Forbrydelser mod den personlige Frihed, § 222.

Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven), 20de Kapitel. Forbrydelser med Hensyn til Familieforhold, § 220.

Forced Marriage (Civil Protection) Act 2007.

Lov om barn og foreldre (barne-lova), Kapittel 5. Foreldreansvaret og kvar barnet skal bu fast, § 30a.

Lov om ekteskap (Ekteskapsloven), Kapittel 1. Vilkår for å inngå ekteskap, § 1b.

Elektroniske källor

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementets webbplats. Underliggende og tilknyttede virksomheter: <http://www.regjering.no/nb/dep/bld/dep/tilknyttede-virksomheter.html?id=115191>, citerad 2010-06-10

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementets webbplats. Støtte til frivillige organisasjoner: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/kampanjer/tvangsekteskapno2/samarbeidspartnere.html?id=513769>, 2010-06-18

Co-ordinated Action Against Domestic Abuse (CAADA) webbplats. Find a MARAC: <http://www.caada.org.uk/findamarac/findamarac.html>, citerad 2010-10-19

Forced marriage units webbplats: <http://www.fco.gov.uk/en/travel-and-living-abroad/when-things-gowrong/forced-marriage/>, citerad 2010-10-08

Forced marriage units webbplats. Safer schools project: <http://www.fco.gov.uk/en/travel-and-living-abroad/when-things-gowrong/forced-marriage/case-studies/safer-schools-partnership>, citerad 2010-10-12

Institutt for samfunnsforskning: <http://www.samfunnsforskning.no/nor/ISF/Om-ISF/Vedtekter>, citerad 2010-11-12

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) webbplats. Kompetensteam mot tvångsäktenskap: <http://www.imdi.no/no/Tvangsekteskap/Kompetanseteam-mot-tvangsekteskap/>, citerad 2010-06-10

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) webbplats. Om tvångsäktenskap: <http://www.imdi.no/no/Tvangsekteskap/>, citerad 2010-06-10

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) webbplats. Støtte til frivillige organisasjoner: <http://www.imdi.no/no/Tvangsekteskap/Stotte-til-frivillige-organisasjoner/>, citerad 2010-11-12

Iranian and Kurdish Womens Rights Organisation webbplats. Aims: http://www.ikwro.org.uk/index.php?option=com_content&view=article&id=34&catid=14&Itemid=31 och Iranian and Kurdish Womens Rights Organisation webbplats. Services: http://www.ikwro.org.uk/index.php?option=com_content&view=category&id=13&Itemid=11, citerade 2010-10-14

Karma Nirvanas webbplats. History: <http://www.karmanirvana.org.uk/about-us/history> och Karma Nirvanas webbplats. Who we are: <http://www.karmanirvana.org.uk/about-us/who-are-we>, citerade 2010-10-14

Minhaj Ul Quran International Norways webbplats: <http://www.minhaj.no/>, citerad 2010-07-02

The Albert Kennedy Trusts webbplats: <http://www.akt.org.uk/> och The Albert Kennedy Trust webbplats. A guide to the Albert Kennedy Trust: http://www.akt.org.uk/documents/Albert_Kennedy_Services_Guide_June09.pdf, citerad 2010-10-14

Övriga källor

E-mejlkonversation med chefen för barnenheten vid Legal services, Birmingham local authority, 2010-10-28

Telefonintervju med anställd vid Forced Marriage Unit, 2010-10-13

Telefonintervju med Senior Policy Adviser – Domestic Abuse & Forced Marriage, Civil, Family and Legal Aid Policy Directorate, på Ministry of Justice, 2010-10-12

Telefonintervju med samordnare för frågor om våld i nära relationer i Newcastle local authority, 2010-10-19

Telefonintervju med polis inom Safer schools partnership i Tower Hamlets, 2010-10-15

Uppgifter från studiebesök vid Drammen kommun, 2010-06-30

Uppgifter från studiebesök på IMDi, 2010-06-30

Uppgifter från studiebesök på Minhaj konfliktråd Oslo, 2010-06-29

Uppgifter från studiebesök på Oslo Røde Kors Internasjonale Senter – ORKIS, 2010-06-29

Uppgifter från studiebesök på Vox, 2010-06-29

Noter

¹ Tvangsekteskap på norska och forced marriage på engelska.

² Läs mer på: <http://www.regjering.no/nb/dep/bld/deptilknyttede virksomheter.html?id=115191>.

³ Till exempel FN:s kvinnokonvention, artikel 16 och Internationell konvention om medborgerliga och politiska rättigheter, artikel 23 (Barne- og likestillingsdepartementet 2008).

⁴ Institutet för samfunnsforskning (ISF) är ett ickevinstdrivande forskningsinstitut som bedrivs i stiftelseform. Institutets uppdrag är att främja samhällsvetenskaplig forskning. De bedriver och ger stöd till samhällsvetenskaplig forskning. <http://www.samfunnsforskning.no/nor/ISF/Om-ISF/Vedtekter>, citerad 2010-11-12.

⁵ Barnevernet är en offentlig verksamhet som arbetar med att säkra barn och ungas uppväxtvillkor. Deras arbete grundas i Barneverneloven. De kan sätta in olika hjälpinsatser i familjer vid behov och de kan även omhänderta barn.

⁶ Familievernet är en offentlig verksamhet som ger gratis råd givning till familjer, par eller enskilda personer om frågor som rör relationer och samliv.

⁷ Läs mer: <http://www.imdi.no/no/Tvangsekteskap/>

⁸ Läs mer: <http://www.imdi.no/no/Tvangsekteskap/Kompetanseteam-mot-tvangsekteskap>.

⁹ Fylker motsvarar ungefär Sveriges län.

¹⁰ Uppgifter från studiebesök på IMDi 2010-06-30.

¹¹ <http://www.imdi.no/no/Tvangsekteskap/Stotte-til-frivillige-organisasjoner/>, citerad 2010-11-12. Stycket innehåller information från studiebesök 2010-06-30.

¹² Stycket innehåller information från studiebesök, 2010-06-29.

¹³ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/kampanjer/tvangsekteskapno2/samarbeidspartnere.html?id=513769>.

¹⁴ Uppgifter från studiebesök vid Drammen kommun, 2010-06-30.

¹⁵ Stycket innehåller information från studiebesök 2010-06-29.

¹⁶ <http://www.minhaj.no/>.

¹⁷ Stycket innehåller uppgifter från studiebesök 2010-06-29.

¹⁸ Civilrättslig lag rör förhållanden mellan människor, medan straffrättslig lag rör förhållanden mellan stat och människa. I det här fallet innebär den civilrättsliga lagstiftningen att den i första hand inte leder till fängelsestraff samt att

beviskraven inte är lika höga som vid straffrättslig lagstiftning.

¹⁹ Delar av informationen bygger på telefonintervju med anställd på Ministry of Justice, 2010-10-12.

²⁰ Delar av informationen bygger på telefonintervju med anställd på Ministry of Justice, 2010-10-12

²¹ <http://www.fco.gov.uk/en/travel-and-living-abroad/when-things-go-wrong/forced-marriage>.

²² <http://www.fco.gov.uk/en/travel-and-living-abroad/when-things-go-wrong/forced-marriage/>, citerad 2010-10-08.

²³ Till hälso- och sjukvårdsanställda, skolpersonal, polis, boendeservice- och socialtjänstpersonal.

²⁴ Ett så kallat e-learning training package.

²⁵ <http://www.fco.gov.uk/en/travel-and-living-abroad/when-things-go-wrong/forced-marriage/>, citerad 2010-10-08.

²⁶ Delar av informationen bygger på telefonintervju med anställd vid Forced Marriage Unit, 2010-10-13.

²⁷ <http://www.fco.gov.uk/en/travel-and-living-abroad/when-things-go-wrong/forced-marriage/case-studies/safer-schools-partnership>, citerad 2010-10-12.

²⁸ Informationen i stycket bygger på en telefonintervju med en polis

inom Safer schools partnership i Tower Hamlets, 2010-10-15.

²⁹ Se stycket *Riktlinjer till yrkesverksamma* under avsnitt *Verksamheter och aktörer*.

³⁰ Ungdomsstyrelsens översättning.

³¹ <http://www.caada.org.uk/findamarac/findamarac.html>, citerad 2010-10-19.

³² Stycket bygger på information från telefonintervju med samordnaren för frågor som rör våld i nära relationer i Newcastle local authority, 2010-10-19.

³³ Ungdomsstyrelsens översättning.

³⁴ Stycket bygger på information från mejlkonversation med chefen för barnenheten vid Legal services, Birmingham local authority, 2010-10-28.

³⁵ Utbildningen handlar om att öka kunskapen hos personalen samt att arbeta med värderingar inom den egna organisationen.

³⁶ <http://www.akt.org.uk/> och http://www.akt.org.uk/documents/Albert_Kennedy_Services_Guide_June09.pdf, citerad 2010-10-14.

³⁷ [http://www.ikwro.org.uk/index.php?option=com_content&view=](http://www.ikwro.org.uk/index.php?option=com_content&view=article&id=34&catid=14&Itemid=31)
[http://www.ikwro.org.uk/index.p](http://www.ikwro.org.uk/index.php?option=com_content&view=)
[hp?option=com_content&view=](http://www.ikwro.org.uk/index.php?option=com_content&view=)

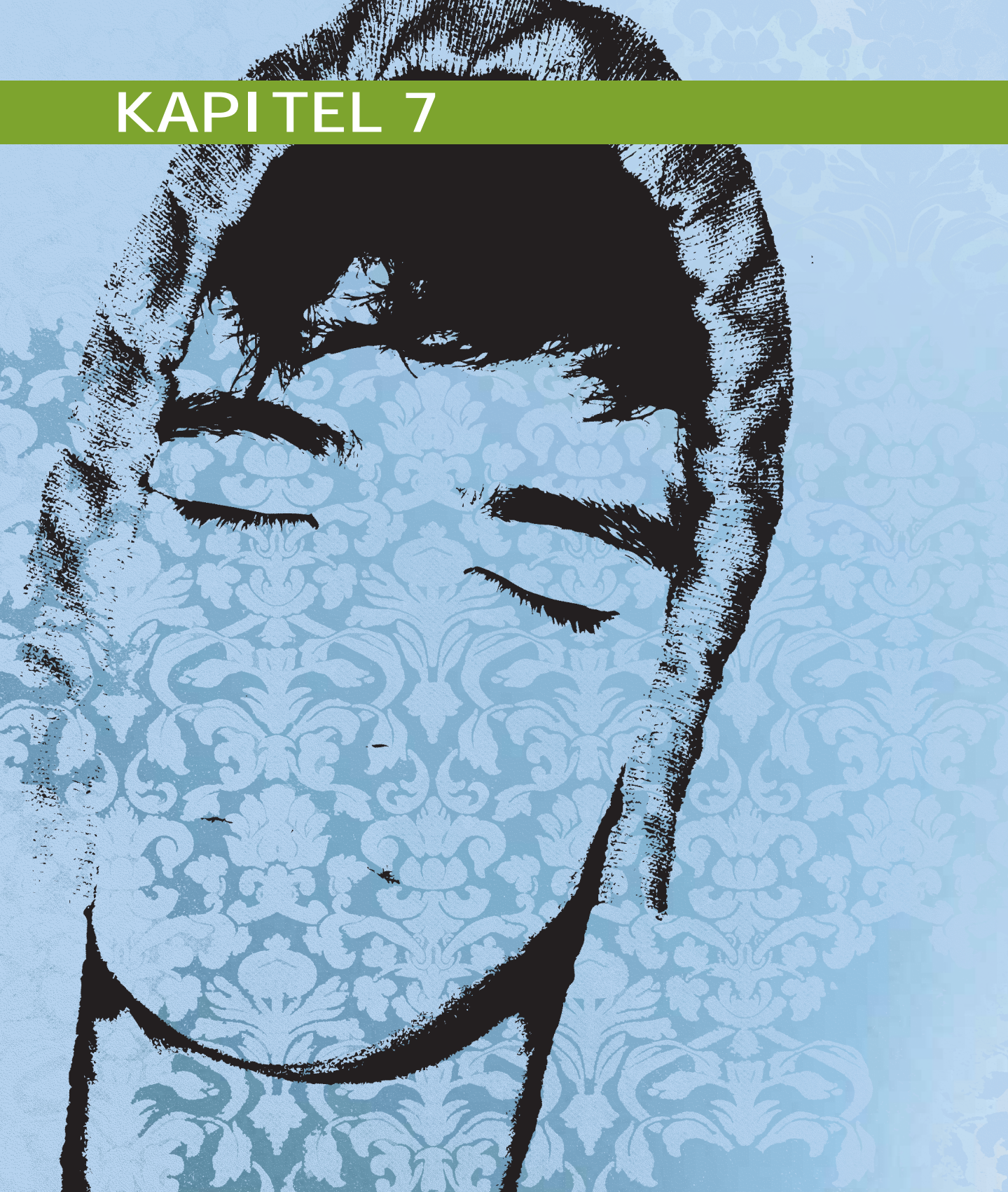
³⁸ [http://www.ikwro.org.uk/index.p](http://www.ikwro.org.uk/index.php?option=com_content&view=)
[hp?option=com_content&view=](http://www.ikwro.org.uk/index.php?option=com_content&view=)

[category&id=13&Itemid=11,](http://www.karmanirvana.org.uk/about-us/history)
citerad 2010-10-14.

³⁹ <http://www.karmanirvana.org.uk/about-us/history>, citerad 2010-10-14.

⁴⁰ <http://www.karmanirvana.org.uk/about-us/who-are-we>, citerad 2010-10-14.

KAPITEL 7

Slutdiskussion och förslag

I detta avslutande kapitel diskuterar Ungdomsstyrelsen kartläggningens huvudresultat. Enligt det uppdrag Ungdomsstyrelsen fått av regeringen ska förutsättningarna för långsiktigt arbete och behov av metodutveckling för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja undersökas. I följande diskussion beskrivs befintliga och möjliga aktörer, existerande förebyggande insatser samt områden för metodutveckling. Utifrån detta lägger Ungdomsstyrelsen förslag för att främja ett långsiktigt förebyggande arbete.

Denna kartläggning är inte, och har inte heller för avsikt att vara, heltäckande. Det finns verksamheter som arbetar förebyggande med frågan om äktenskap mot någons vilja vars arbete inte beskrivs i denna rapport. Myndighetens bedömning är att kartläggningen är så pass omfattande att vi utifrån den kan identifiera de mest centrala aktörerna och vilka huvudsakliga former av förebyggande arbete som pågår.

Diskussion

För att nya aktörer ska kunna etableras måste unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja synliggöras i samhället. Först när ungas livsvillkor på olika arenor tydliggörs kan aktörer forma ett förebyggande arbete på olika preventionsnivåer. Statens folkhälsoinstitut (FHI) fick 2009 ett uppdrag av regeringen att kartlägga det förebyggande arbetet i kommunerna som är särskilt riktat till barn och ungdomar i olika risksituationer. Syftet är att kartläggningen ska skapa förutsättningar för jämförelser och verksamhetsutveckling.¹ Gruppen ungdomar som lever med begränsningar och som i många fall lever med risken att bli gift mot sin

vilja har inte lyfts inom ramen för FHI:s kartläggning vilket Ungdomsstyrelsen ser som en brist.

Aktörer

Befintliga aktörer och verksamheter

I kapitel 2 betonas att ett effektivt förebyggande arbete måste ses som en följd av samspelande nivåer och aktörer på nationell, regional och lokal nivå.

Vissa statliga myndigheter har haft kompetenshöjande uppdrag utifrån vilket de arrangerat utbildningar riktade till olika yrkesgrupper. Flera av de verksamheter som besvarat Ungdomsstyrelsens webbenkät pekar på att olika utbildningstillfällen där de deltagit gjort att medvetenheten om problematiken kring att unga gifts mot sin vilja väckts och att insatser påbörjats. I de fall utbildningarna dessutom initierades från statliga myndigheter har det varit mer prioriterat att delta menar verksamheterna i enkäten.

Vid sidan om statliga myndigheter arbetar även vissa ideella organisationer på nationell nivå med att förebygga äktenskap mot den enskildes vilja. Organisationernas arbete har ofta handlat om indikerad prevention till enskilda genom telefon-, chatt- och mejlstöd. De organisationer som finns med i kartläggningen och som riktar sig till unga människor i hela Sverige har samtliga även lokala verksamheter. Deras nationella täckning är dock mycket viktig då det inte finns stödverksamhet lokalt över hela landet.

Regionala enheter, som länsstyrelserna, kan föra ut initiativ från centrala myndigheter och systematisera lokal kunskap. I Ungdomsstyrelsens arbete med den här kartläggningen har det fram-

kommit att länsstyrelsernas arbete med att ge stöd till organisationer och verksamheter och till metod- och kompetensutveckling samt utbildning i många fall varit avgörande för att ett lokalt arbete har kunnat bedrivas. Aktörer som ingått i projektet eller berörts av länsstyrelsernas arbete är andra länsstyrelser, olika förvaltningar inom kommunen, skolor, ungdomsmottagningar samt ideella organisationer. Länsstyrelsernas arbete har i vissa fall handlat om att organisera regionala resursteam bestående av kuratorer, socialsekreterare, poliser, barmorskor och andra aktörer från olika verksamheter som arbetar med barn och unga från flera kommuner. Det framkommer i kartläggningen att resursteam bestående av olika kompetenser tycks vara ett framgångsrikt sätt att skapa samverkan mellan olika aktörer och även för att skapa ett gemensamt förhållningssätt.

På lokal nivå är skolan en viktig aktör i det förebyggande arbetet mot att unga blir gifta mot sin vilja. Elevhälsan är den verksamhet inom skolan som i de flesta fall arbetar med frågan om giftermål mot någons vilja, men även andra yrkesgrupper i skolan kan vara involverade. Elevhälsan är en viktig aktör då de är etablerade inom skolans organisation, har en naturlig kontakt med eleverna och kan arbeta långsiktigt. I vissa fall har skolor även samarbetat med fristående aktörer. Dessa samarbeten har dock varit tillfälliga satsningar under en avgränsad tid. Vissa fristående ideella aktörer bedriver förebyggande arbete kring frågan om äktenskap mot den egna viljan i egen regi, men är då beroende av projektmedel vilket gör det svårt med en långsiktighet i arbetet. I kapitel 6 nämns exempel från Norge med minoritetsrådgivare på ett antal gymnasieskolor. Erfarenheterna från Norge visar dock att det kan vara svårt att komma in på skolans arena som utomstående, och få en naturlig kontakt med eleverna. Ungdomsstyrelsen anser att det finns stora fördelar med att utveckla det förebyg-

gande arbetet inom skolan och inom ramen för elevhälsan och befintliga ämnen som sex- och samlevnad och livskunskap. Till viss del bedrivs även förebyggande arbete för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja inom ramen för socialtjänstens råd- och stödfunktion.

Möjliga aktörer och verksamheter

Ett förebyggande arbete måste börja tidigt för att leda till värderingsmässiga förändringar, och det är därför viktigt att komma i kontakt med föräldrar redan när barnen är små. Möjliga aktörer i arbetet med föräldrar är förskolor, barnavårdscentraler och mödravårdscentraler. De professionella inom dessa verksamheter måste även ha möjlighet till vidareutbildning för att öka kompetensen kring frågan om hedersrelaterat våld och äktenskap mot den egna viljan.

I arbetet med ungdomar måste flera aktörer i större utsträckning börja arbeta med frågan om äktenskap mot den egna viljan. Ungdomsmottagningarna utgör en ”lågtröskelverksamhet” och arbetar främjande. Verksamheten ska syfta till att stärka ungas identitetsutveckling. När det kommer till hälso- och relationsproblem är ungdomsmottagningarna den verksamhet dit flest unga vänder sig, åtminstone unga kvinnor (Ungdomsstyrelsen 2007). I Ungdomsstyrelsens kartläggning av verksamheter som arbetar med att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja framkommer också att ungdomsmottagningarna möter unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja. Genom klassbesöken når ungdomsmottagningarna en stor del av Sveriges ungdomar vilket ger dem en naturlig plattform för att ta upp frågan. I kartläggningen framkom dock att de ungdomsmottagningar som besvarade Ungdomsstyrelsens enkät upplevde att de varken har tillräckligt med tid eller resurser för att arbeta mer riktat med frågan om äktenskap

mot den egna viljan. För att de ska kunna bli en mer aktiv aktör för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja behöver de fortsatt kompetenshöjande insatser, ett vidgat uppdrag och utökade resurser. I kartläggningen framkommer även att fritidsgårdarna är arenor där mer förebyggande arbete för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja skulle kunna ske. Fritidsgårdarna har ofta ett starkt ungdomsperspektiv och verkar både främjande och förebyggande. Att stödja en utveckling av fritidsgårdarna och ungdomsmottagningarna är ett sätt att etablera ett förebyggande arbete för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja i befintliga verksamheter och därmed få en långsiktighet i arbetet.

Undervisningen i Svenska för invandrare (SFI) och samhällsorienteringen för nyanlända flyktingar och invandrare är ett sätt att nå målgruppen föräldrar. I Norge har introduktionsundervisningen för nyanlända använts på detta sätt. I denna kartläggning finns exempel på försök i Sverige att lyfta in frågan om äktenskap mot den egna viljan på denna arena, framförallt i utvecklingen av metodmaterial. Det är dock ett arbete som måste utvecklas mer. I arbetet med föräldrar lyfts också behovet av nya samarbetsformer mellan offentlig verksamhet och ideella organisationer, inte minst organisationer bildade på etnisk grund, samt trossamfund. De ideella organisationerna i Sverige har, liksom i Norge och Storbritannien, i många fall varit en metodutvecklande kraft och i kartläggningen framkommer att dessa i många fall kan ha lättare att få en bra kontakt med föräldrarna. I både Norge och Storbritannien har staten tagit ett större ansvar för det förebyggande arbetet och ideella verksamheter används nu mer som ett komplement till offentliga insatser. Även i Sverige bör den offentliga sektorn ha det yttersta ansvaret för arbetet med att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja men de ideella organi-

sationerna och trossamfunden bör betraktas som viktiga aktörer vars kompetens bör tas tillvara som ett komplement i större utsträckning. Projektbidrag från statliga bidragsgivare är ett sätt att stötta fristående aktörer från nationell nivå. Många fristående aktörer upplever dock att det kan vara problematiskt med korta projekttider och att det förhindrar långsiktig planering. Det är viktigt att projektbidragen kompletteras med utvärderingsbidrag för att fristående aktörer ska ha en möjlighet att kunna följa upp och utvärdera arbetet.

Kommunala verksamheter på lokal nivå uppger i den webbenkät, som redovisas för i kapitel 3, att det är resurser i form av ökad kunskap, personal, och pengar som skulle behövas för att få fler kommuner att arbeta förebyggande. Samma gäller för de ideella organisationerna men där lyfts också frågan om finansiering över längre tid.

Ungdomsstyrelsen anser att fler länsstyrelser borde arbeta aktivt med frågan om att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja.

Pågående insatser och utvecklingsområden

Pågående insatser

Förebyggande arbete för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja är i Sverige starkt sammankopplat med arbetet kring hedersrelaterat våld och förtryck. Detta återspeglas i kartläggningen.

I kapitel 3 och 4 beskrivs och diskuteras främjande och förebyggande insatser på olika preventionsnivåer, riktat till såväl enskilda individer som till grupper. I arbetet med frågan om äktenskap mot den egna viljan finns olika perspektiv på mål och medel representerade. De verksamheter som beskrivs i kartläggningen har samtliga ett individperspektiv. I regeringens handlingsplan (rskr 2009/10:229) för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja tydliggörs att de åtgärder som genomförs ska utgå från den en-

skilde individens behov samt att detta synsätt ska genomsyra myndigheternas arbete.

Både individperspektivet och familjeperspektivet bör finnas med i arbetet för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja, men det ska dock vara tydligt att utgångspunkten är den enskilde individens behov, rättigheter samt potentiella utsatthet. I Ungdomsstyrelsens kartläggning finns exempel både på arbete med stöd till enskilda och på dialog mellan ungdomar och deras föräldrar. Innan dialog initieras mellan den unge och dennes föräldrar är det av yttersta vikt att göra ett övervägande av risken för ökat förtryck, hot och våld mot den unge. Dialog måste utgå från den unges rättigheter och behov. Metodutveckling och samarbete mellan olika aktörer för att komplettera varandras kompetens är av yttersta vikt för att inte förvärra situationen för den unge.

Bland verksamheterna som besvarat Ungdomsstyrelsens webbenkät är det vanligt att arbeta med en blandning av metoder. Information kring lagar och samhällets ansvar, den enskildes rättigheter samt fakta om kroppen kompletteras ofta med metoder som syftar till reflektion kring egna normer och värderingar. Då det inte finns några utvärderade metoder kopplat till frågan om att bli gift mot sin vilja är det av stor vikt att insatser föregås av en metodisk inventering och riskanalys samt att de kontinuerligt dokumenteras och följs upp. Detta är ett arbete som haltar inom många verksamheter. Orsaken är ofta resursbrist och att insatserna i sig är svåra att följa upp. De flesta verksamheter som beskrivs i kartläggningen sätter in frågan om äktenskap mot den egna viljan i ett större sammanhang, som exempelvis de hedersrelaterat våld och förtryck, mänskliga rättigheter eller sex och samlevnad. En fördel med detta anses vara att frågan om äktenskap mot den egna viljan inte blir en särfråga som berör en viss grupp och lyfts i insatser riktade enbart till den grup-

pen. Istället införlivas frågan under ett gemensamt paraply med frågor som berör alla. Att arbeta med frågan utifrån en bred ingång, som alla kan relatera till, är något som lyfts som en framgångsfaktor i såväl Storbritannien som i Norge.

Vikten av förtroendeskapande arbete under lång tid som en del i det förebyggande arbetet med frågan om äktenskap mot någons vilja lyfts av flera aktörer i kartläggningen. I en del gruppverksamheter beskrivs grupprocessen och de erfarenheter som deltagarna gör genom sin delaktighet i gruppen som ett lika viktigt arbete som samtal och övningar kring aktuella teman. Behovet finns även av ett långsiktigt stödarbete, för vissa genom hela livet, för att förhindra att killar och tjejer som tvingats lämna sina familjer återvänder hem och på det sättet på nytt riskerar att giftas bort mot sin vilja. Denna form av förebyggande arbete behöver utvecklas mer.

Det är centralt för utvecklingen av förebyggande arbete på lokal nivå att arbetet är förankrat på chefsnivå samt att det finns en uttalad riktning och ambition inom kommunen eller stadsdelen att arbeta långsiktigt. I kartläggningen framkommer även att ett förebyggande arbete gällande hedersproblematik och äktenskap mot den egna viljan är behjälpt av att frågan får vara en särfråga med egna, tydliga handlingsplaner. Enligt Torbjörn Forkby (kapitel 2) innebär processen att göra ett samhälleligt fenomen till ett socialt problem ett upprätthållande av själva problemet. Detta är nödvändigt för att utveckla en kunskapsgrund vilket i sin tur utgör underlag för politiska beslut och handling. De båda processerna, att å ena sidan integrera frågan om äktenskap mot den egna viljan i större frågor och att å andra sidan särskilja frågan från andra genom särskilda handlingsplaner och samverkansplaner, bör få pågå parallellt.

Utvecklingsområden

I kartläggningen har det framkommit att det finns stora behov av metodutveckling samt att bristerna i uppföljningsarbetet är omfattande. I följande avsnitt lyfts fyra områden som Ungdomsstyrelsen menar är centrala att arbeta vidare med.

Förebyggande arbete med familjen som målgrupp

Arbete med familjen som enhet är en form av indikativ prevention. Metodutveckling inom detta område är viktigt då många aktörer menar att det är nödvändigt att arbeta med hela familjen och inte enbart med skydd och stöd till den unga som utsätts. Detta synsätt finns även i Norge där olika aktörer arbetar med dialog med familjen kring frågan om äktenskap mot den unges vilja.

Metodutveckling inom arbetet med familjer bör ske uppdelat i arbete med föräldrar samt i arbete med familjen som helhet. Statens folkhälsoinstitut (FHI) har regeringens uppdrag att fördela stimulansbidrag för utveckling av kommunala strategier för föräldrastöd i enlighet med definitionen av föräldrastöd i *Nationell strategi för ett utvecklat föräldrastöd – En vinst för alla* (Socialdepartementet 2009). Totalt 10 projekt delar på 70 miljoner i stimulansbidrag för att utveckla stödet till föräldrar. Enligt FHI visar undersökningar på att det finns en stor efterfrågan på mer föräldrastöd. Omkring 40 procent av alla föräldrar är inresserade av samtal i grupp kring föräldraskap. De flesta föredrar strukturerade former, det vill säga någon form av kurs. Föräldrastöd via internet efterfrågas också allt mer.²

En utmaning är att nå den grupp föräldrar som själva inte söker dialog kring föräldraskapet men vars barn upplever att de hamnar i kläm på grund av åsiktsskillnader i familjen. Dessa barn bör få stöd men även föräldrarna behöver få hjälp att hitta sätt att stödja sina barn i deras utveckling

inom de gränser som svensk lagstiftning och barnkonventionen sätter. Ett förebyggande arbete på universell, selektiv och indikativ nivå med föräldrar för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja innebär till stor del att integrera frågan inom ramen för befintliga verksamheter. Det kan exempelvis vara Svenska för invandrare (SFI)-undervisningen, mödravårdscentraler, barnavårdscentraler, förskola, skola och socialtjänst. Baskunskap om problematiken med äktenskap mot någons vilja måste finnas hos flera olika yrkesgrupper som möter unga och deras föräldrar, även de som inte arbetar direkt med frågan. I svaren på Ungdomsstyrelsens enkätundersökning (se kapitel 3) lyfts behovet av att hitta fler naturliga forum där frågan om äktenskap mot den egna viljan kan diskuteras med föräldrar. SFI är ett forum som når många föräldrar och som arbetar med dialog kring olika frågor. Det finns ett behov att ytterligare höja kompetensen bland SFI-lärare kring frågan om att bli gift mot sin vilja samt att hitta former för att ta upp de angränsande frågor som kan kopplas till problematiken om äktenskap mot den egna viljan. Endast ett av de projekt som har beviljats pengar av FHI inom ramen för stimulansbidraget uppger att de ska samverka med SFI i syfte att nå utrikesfödda föräldrar.³ Ungdomsstyrelsen menar att fler möjligheter till gruppsamtal där frågan om äktenskap mot den egna viljan kan tas upp måste komma till stånd.

Ideella föreningar, inte minst de med etniska förtecken, samt trossamfund är aktörer som i olika stor utsträckning har arbetat förebyggande med frågan om äktenskap mot den egna viljan. De har ofta bättre möjligheter att nå föräldrar än vad offentliga samhällsaktörer har. I dialog kring frågan om äktenskap och normer och lagar som styr äktenskapet borde offentliga samhällsaktörer i större utsträckning söka samarbeten med exempelvis etniska organisationer.

Förebyggande arbete med unga som målgrupp

Utvecklingen av ett förebyggande arbete riktat mot unga har kommit längre än det riktat mot föräldrar. Det finns idag insatser av universell, selektiv och indikativ karaktär. Det är dock stora skillnader runt om i landet både när det gäller form av stödinsats och hur utbredd kompetensen bland professionella är. I många fall är det svårt för den professionelle att koppla ihop risken för äktenskap mot den egna viljan till en ung persons vardag. Detta kan leda till att frågan om äktenskap mot den egna viljan uppfattas som irrelevant i vissa kontakter mellan offentliga aktörer och enskilda.

Denna kartläggning visar att det är viktigt att ha olika former av insatser för unga under lång tid, även efter det att de har tvingats lämna sin familj för att börja bygga upp ett nytt självständigt liv. Det är viktigt att den unges behov får styra formerna för insatserna och att det inte är verksamhetens resurser eller organisation som avgör om den unge får stöd och hjälp eller inte. För att detta ska vara möjligt krävs det att olika aktörer, offentliga så väl som fristående, bättre kompletterar varandra och samverkar.

Det saknas ett samlat grepp kring det förebyggande arbetet för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja på såväl nationell nivå som på regional och lokal nivå. I denna kartläggning framkommer att vissa aktörer har försökt att få till stånd ett samlat stöd på samtliga preventionsnivåer. Andra aktörer har agerat inom sitt eget område, exempelvis skola eller fritid och lyft behovet av ett mer sammanhållet förebyggande arbete på lokal nivå. På vissa håll har resursgrupper bildats. Ungdomsstyrelsen anser att ett heltäckande förebyggande arbete inte kan ligga på enskilda aktörer utan måste vara samhällets gemensamma ansvar.

För att kunna arbeta förebyggande med såväl familjer som unga måste utbildning av yrkesverksamma utvecklas.

I Storbritannien arbetar Forced Marriage Unit med internetbaserade utbildningsprogram kring praktiska riktlinjer i arbetet med frågan om äktenskap mot den egna viljan. Detta kan vara intressant att titta närmare på för att se om det kan vara användbart även i Sverige. För att kunna stödja unga måste de som möter unga i sin profession ha relevant kunskap och kompetens. Ungdomsstyrelsen menar att internet möjligen kan vara en arena för att nå ut med baskunskap till ett brett spektra av yrkesgrupper även i Sverige. Det behöver dock kombineras med mer fördjupande och riktade utbildningar. Det är viktigt att det finns grupper med specialkompetens inom området dit professionella kan vända sig för att få vägledning och stöd om de stöter på en ung person som riskerar att bli gift mot sin vilja. Utbildning bör ses som ett strategiskt medel för att vidareutveckla det förebyggande arbetet. Fortsatt kompetenshöjning behövs både i form av baskunskap till den breda gruppen och i form av spetskompetens. Idag ges kompetenshöjande utbildningar både tvärsektoriellt och yrkesspecifikt av såväl områdesspecifika myndigheter, som exempelvis Skolverket, som mer övergripande myndigheter, till exempel Ungdomsstyrelsen och länsstyrelserna. Detta arbete bör fortsätta och utvecklas.

Utvärdering och uppföljning

Det pågår 2010 många främjande och förebyggande insatser både som resultat av politiska beslut och som resultat av att praktiker identifierat behov. Aktörerna är många och ofta har de begränsade resurser vilket leder till en osäkerhet i fråga om kvalitet, måluppfyllelse samt långsiktighet. Hur väl insatserna förebygger problemet att unga blir gifta mot sin vilja är oklart då det oftast

saknas utvärderingar och uppföljningar. Samtidigt finns det en stor efterfrågan på metoder och verktyg för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja, vilket leder till att många modeller sprids utan att de har följts upp eller utvärderats. Ungdomsstyrelsen anser att detta är områden inom vilket stora förändringar måste ske. Många statliga myndigheter stödjer idag förebyggande arbete för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja genom riktade bidrag till ideella föreningar. Ungdomsstyrelsen anser att dessa bidrag borde kompletteras med ett speciellt bidrag till utvärdering. För att skapa en långsiktighet i insatserna borde även möjligheten till längre projektider ses över.

I denna kartläggning finns exempel på verksamheter som använder sig av olika befintliga samtalsmodeller och föräldrastödsprogram där frågan om äktenskap mot den egna viljan berörs i olika hög grad. I kartläggningen framstår det som att det inte finns några utvärderingar av varken modeller eller program kopplat till frågan om äktenskap mot den egna viljan. Bland de aktörer som verkar inom området finns det ett uttalat behov av ett samlat grepp kring vilka insatser som görs och hur väl de fungerar. Statens beredning av medicinsk utvärdering (SBU), Statens folkhälsoinstitut (FHI) och Socialstyrelsen har tillsammans analyserat kunskapsläget gällande program och metoder för att förebygga psykisk ohälsa bland barn. Slutsatsen är att det behövs mer kunskap om metoderna och att de program som används bör ha visat effekt i svenska studier med hög kvalitet.⁴ SBU lyfter i sin rapport, *Program för att förebygga psykisk ohälsa bland barn* (SBU 2010), behovet av både långsiktiga och kortsiktiga kvalitetsförbättringar när det kommer till utvärdering av olika föräldra-, familje- och skolprogram samt att programmen behöver utprövas i svensk kontext.

I rapporten lyfter SBU även att det är rimligt att verksamheterna i högre grad än idag överväger om det finns strukturella alternativ till programmen, exempelvis en ökad satsning på förskola och skola och en ökad tillgänglighet till vård och stöd för de barn och ungdomar som behöver det (SBU 2010).

Under 2011 kommer en utvärdering av Allmänna arvsfondens projekt kring hedersrelaterat våld att presenteras. Utvärderingen, som görs av Astrid Schlytter på institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet, täcker 22 projekt som drivs av organisationer verksamma inom det civila samhället. I januari 2011 presenterar även Länsstyrelsen i Stockholm en skrift om goda exempel på förebyggande arbete kring hedersrelaterad problematik. I skriften presenteras ett tiotal projekt som har lyckats med sitt förebyggande arbete. Dessa rapporter är i högsta grad relevanta för en fortsatt metodutveckling för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja.

Olika tematiseringar av det förebyggande arbetet

Ungdomsstyrelsen menar att förebyggande metoder för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja bör utvecklas under flera olika övergripande teman. Dessa teman kan vara mänskliga rättigheter, sex- och samlevnad samt våld. Rätten att få välja sin partner kan diskuteras på ett inkluderande sätt inom samtliga av dessa tre teman. I Drammenprojektet i Norge har utvecklingen av det förebyggande arbetet för att förhindra äktenskap mot någons vilja kommit långt under en våldstemativering. Där har en nollvision till våld tillsammans med avvärningsplikten gällande misstanke om våld bidragit till att skapa en tydlig utgångspunkt för arbetet för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja. Skyddet för den enskilde individen blir tydligt i de insatser som samordnas.

I Sverige har inte övergripande tematisering använts i arbetet. Hittills har det förebyggande arbetet i första hand utvecklats under teman som sex- och samlevnad och mänskliga rättigheter. Ungas våldsutsatthet är relativt osynlig i Sverige idag. I FHI:s enkät för att kartlägga ungas psykiska hälsa⁵ finns inga frågor om ungas våldsutsatthet, varken i skolan eller i hemmet. En tydligare utgångspunkt, som exempelvis en nollvision till våld, skulle kunna stärka individperspektivet och barnets skydd även för arbetet i Sverige för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja. Detta skulle kunna underlätta för såväl professionella som för unga och föräldrar.

Ungas mående kopplat till den omgivande kontexten lyfts inte heller fram kopplat till psykisk hälsa.⁶ I Barnens rätt i samhällets (Bris) rapport *Vad berättar barn om sina kontakter med BUP?* (Bris 2007) förstärks bilden av att det finns brister i kopplingen mellan ungas psykiska mående och den kontext de lever i. I rapporten framkommer att unga inte upplever sig kunna berätta om bakgrunden till sina symtom i de fall de härrör ur familjesituationen. Anledningen till det är att föräldrarna, som i vissa fall är förövarna, har alltför stor insyn i behandlingen. Unga tiger exempelvis om våldsutsatthet i hemmet på grund av rädsla för konsekvenserna av att berätta (Bris 2007). Både FHI:s enkät och Bris rapport visar på en stor fokusering på barns och ungdomars egna symtom och beteenden. I Ungdomsstyrelsens utredning *Gift mot sin vilja* (Ungdomsstyrelsen 2009a) framkommer det att det är betydligt vanligare att unga som inte själva får välja framtida partner utsätts för hot, våld och kränkningar av närstående än de som inte har några begränsningar i sitt val av framtida partner. I utredningen framkommer även att dessa ungdomar har ett behov av råd och stöd för att klara av sin situation men att de i väldigt liten utsträckning sökt det (Ungdomsstyrelsen 2009a). I Brottsförebyggande rådets (Brå) rapport

från 2010, *Brott bland ungdomar i årskurs nio*, lyfts ungas utsatthet för brott som komplement till analysen av ungas egen brottsbenägenhet. Studien bygger på skolundersökningar där ungas egen upplevelse av bland annat våldsutsatthet efterfrågas (Brottsförebyggande rådet 2010). Ungdomsstyrelsens rapporter *Gift mot sin vilja* (2009a), *Se mig* (2009b) och *Hon Hen Han* (2010b) lyfter tre perspektiv som saknas i Brå:s rapport: ungas våldsutsatthet i hemmet och på fritiden kopplat till familjens heder och krav om ett visst äktenskap, internet som riskzon när det handlar om sexuell utsatthet, hot och trakasserier samt unga homosexuella, bisex-uella och transpersoners utsatthet för hot och våld.

Ungas våldsutsatthet måste bli mer synlig och barn- och ungdomsperspektivet måste stärkas i de åtgärder som samhället utformar. I Ungdomsstyrelsens rapport *Fokus 2010* (Ungdomsstyrelsen 2010c) framkommer det i ett avsnitt skrivet av forskaren Stefan Persson att det finns en koppling mellan ungas och föräldrars öppenhet i sin kommunikation och hur demokratisk familjen är. Detta har i sin tur betydelse för ungas anpassning till familj och samhälle och spelar även en roll för deras sociala tillit, deras förtroende för politiska institutioner och deras vilja till engagemang (Ungdomsstyrelsen 2010c) Därmed borde det ligga ett samhälleligt intresse av att stärka öppenhet i kommunikationen inom familjen och synliggöra de fall där det brister.

I både Norge och Storbritannien har lagstiftningen varit ett viktigt verktyg i det förebyggande arbetet. Dels för att förhindra äktenskap mot någons vilja i ett akut läge, dels som ett stöd för yrkesverksamma i samtal kring traditioner gällande äktenskap. I kartläggningen lyfts behovet av lagstiftning av flera olika aktörer. En kriminalisering av tvång till äktenskap, menar flera, skulle vara en hjälp i arbetet med både unga och föräldrar.

Förslag

Utifrån denna kartläggning lämnar Ungdomsstyrelsen följande förslag för att stärka det förebyggande arbetet och bidra till metodutveckling kring giftermål mot någons vilja.

Stärkt lagstiftning

Ungdomsstyrelsen menar, liksom tidigare i *Gift mot sin vilja* (2009a), att det behövs förstärkt lagstiftning:

- Ungdomsstyrelsen föreslår att äktenskap mot någon vilja kriminaliseras.

Den bristande lagstiftningen har lyfts som ett problem av många verksamheter som beskrivs i kapitel 3 och 4. Till exempel påpekar en verksamhet i denna kartläggning att det är svårt att arbeta med unga över 18 år då det i dessa fall inte är möjligt att anmäla till socialtjänsten. Ett tydligt förbud mot äktenskap mot någons vilja skulle innebära att dessa äktenskap är olagliga oavsett om personen är under eller över 18 år. Tydligare lagstiftning är också ett återkommande önskemål bland de verksamheter som besvarat Ungdomsstyrelsens enkätundersökning som presenteras i kapitel 3. Även erfarenheterna från Norge och Storbritannien tyder på att en tydlig lagstiftning kan vara ett effektivt medel för att förebygga äktenskap mot någons vilja. I Norge har det också inneburit en trygghet för yrkesverksamma att lagen finns att luta sig mot och det har visat sig användbart för föräldrar som känner tryck på sig från familj och släkt utomlands att hänvisa till lagen och de straff som ett brott mot denna lag kan leda till.

I flera internationella konventioner, som Sverige ratificerat och därmed bundit sig till att följa, framkommer också att äktenskap ska ingås med fri vilja.

Till exempel säger *FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna* från 1948 att äktenskap endast får ingås med de blivande makarnas fulla samtycke. Detta är något som bör tas mer hänsyn till i de svenska lagarna som berör frågan.

Fortlöpande utbildningsuppdrag

Ungdomsstyrelsen ser ett behov av fortsatta insatser på utbildningsområdet och föreslår följande.

- Att utbildningar och förebyggande insatser för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja blir en ordinarie del av Ungdomsstyrelsens sektorsövergripande arbete med att förbättra ungas livsvillkor.

I flera av de insatser som Ungdomsstyrelsen gjort som en följd av regeringens handlingsplan (rskr 2009/10:229) för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja har framkommit att det finns fortsatta utbildningsbehov. Det är yrkesverksamma inom statlig, kommunal och fristående verksamhet som behöver ytterligare kompetenshöjande insatser för att mer effektivt kunna förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja. Det handlar dels om att öka kompetensen generellt bland fler yrkesgrupper, dels om att främja samverkan samt att utveckla en spetskompetens hos aktörer som i sin tur kan stödja enskilda professionella i sitt yrkesutövande. I kartläggningen har framkommit att arbetet måste börja tidigt för att förändring av värderingar och normer ska vara möjligt. Därför måste nya yrkesgrupper som bland annat arbetar på mödravårdscentraler, barnvårdscentraler och förskolor få höjd kompetens i frågan om äktenskap mot den egna viljan. I Ungdomsstyrelsens utbildningsuppdrag

har även kontakter initieras med trossamfunden och vissa orters enheter för undervisning i Svenska för invandrare (SFI). Detta anser Ungdomsstyrelsen är ett långsiktigt arbete som borde fortgå och utvecklas mer. Utifrån regeringens reform för att påskynda nyanlända invandrades etablering i arbets- och samhällslivet (Integration och jämställdhetsdepartementet 2010) har även nya grupper i behov av kompetenshöjande åtgärder identifierats. Arbetsförmedlingarna och de nya etableringslotsarna kommer att behöva kunskap om problematiken kring äktenskap mot den egna viljan för att på bästa möjliga sätt kunna möta och stötta människor som kommer till Sverige.

Genom denna kartläggning har Ungdomsstyrelsen kommit i kontakt med resursteam på både lokal och regional nivå. Dessa resursteam har ibland formats med stöd av länsstyrelserna, ibland utifrån lokalt initiativ. Behovet av spetskompetens regionalt eller lokalt är viktigt. Ungdomsstyrelsen anser att länsstyrelserna bör få i uppdrag att fortsätta utveckla regionala resursteam.

Ungdomsstyrelsen är en lämplig aktör för såväl generella som specifika utbildningsinsatser. Myndigheten har haft likartade uppdrag tidigare och många erfarenheter har dragits av dessa som är värdefulla att bygga vidare på. Dessutom har Ungdomsstyrelsen ett unikt ungdomsperspektiv.

Skapa ett nationellt samverkansråd

Ungdomsstyrelsen ser ett behov av ett mer samlat arbete för att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja och föreslår därför följande.

- Att regeringen ger Ungdomsstyrelsen ett fortsatt och utvecklat uppdrag att samordna myndigheter i ett mer beständigt samverkansråd, med uppgift att arbeta med metodutveckling, utvärdering och uppföljning vad gäller det förebyggande arbetet med unga respektive föräldrar. Respektive aktör i samverkansrådet bör få i uppdrag av regeringen att delta.

För att framgångsrikt förebyggande arbete ska vara möjligt är det av största vikt att de verksamheter som har ansvaret för insatserna samverkar och att de har en samsyn kring vad som ska åtgärdas samt en tydlig ansvarsfördelning. I såväl Norge som Storbritannien finns statliga kompetenscentrum som arbetar både direkt med stödsökande och som resurs för yrkesverksamma och ideella som möter unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja. Behovet av att samordna stöd från myndigheter till professionella finns även i Sverige.

Samverkansrådets primära uppgift bör vara att främja metodutveckling, utvärdering och uppföljning, erfarenhetsspridning samt sprida information till målgrupperna unga, föräldrar och professionella. Ett samverkansråd av nationella myndigheter skulle också kunna stödja samverkan och samordning av insatser mellan enskilda myndigheter och mellan deras uppdrag.

Ungdomsstyrelsen har kompetens inom flera sakområden som berör ungas liv och har därmed en överblick över områdena som berörs utifrån ett ungdomsperspektiv. Det nationella samverkansrådet föreslås bestå av Ungdomsstyrelsen som blir sammankallande, Socialstyrelsen, Skol-

verket, Sveriges Kommuner och Landsting, Rikspolisstyrelsen, Nationellt Centrum för Kvinnofrid (NCK), de tre storstadslänsstyrelserna samt Länsstyrelsen Östergötland. Det befintliga myndighetsnätverket som Ungdomsstyrelsen fick i uppdrag att samordna i handlingsplanen (rskr 2009/10:229) för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja kan fungera som en resurs för samverkansrådet i enskilda frågor. Då långsiktighet är ett behov som framkommer i denna kartläggning föreslås att samverkansrådet kring frågan att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja löper under en 5-årsperiod.

Riktade uppdrag

Utöver det som tidigare föreslagits menar Ungdomsstyrelsen att vissa myndigheter bör få riktade uppdrag.

Samhällsorientering till vigselförrättare

- Att Ungdomsstyrelsen, i samråd med Nämnden för statligt stöd till trossamfund (SST), ges i uppdrag att utarbeta en samhällsorienterande utbildning som ska erbjudas vigselförrättare som verkar i Sverige men har fått sin utbildning i något annat land. Ungdomsstyrelsen föreslår att genomgången utbildning är ett villkor för att Kammarkollegiet ska tilldela vigselrätt till en vigselförrättare.

Utredningen *Staten och imamerna. Religion, integration, autonomi* (SOU 2009:52) kom fram till att Svenska staten inte ska blanda sig i en potentiell imamutbildning. Utredningen visade dock att åtskilliga imamer saknar tillräckliga kunskaper i svenska språket, svensk lagstiftning och den svenska samhällsorganisationen. I Ungdomsstyrelsens kartläggning av förebyggande insatser för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja lyfter Sveri-

ges muslimska råd behovet av att imamer utbildas och att kunskapsnivån höjs vad gäller lagar och hur det svenska samhället fungerar. Sveriges muslimska råd påpekar även att de har för lite resurser för att själva kunna erbjuda detta. I Norge finns liknande erfarenheter. Behov av bättre utbildning och uppföljning av religiösa ledare ledde till en statlig utbildning för religiösa ledare vid Universitetet i Oslo (Ungdomsstyrelsen 2009a). I den svenska handlingsplanen nämns trossamfund som potentiella aktörer på den förebyggande arenan. Ungdomsstyrelsen har engagerat trossamfunden i det utbildningsuppdrag som gavs myndigheten inom ramen för regeringens handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja (rskr 2009/10:229).

Enligt lag (1993:305) om rätt att förrätta vigsel inom trossamfund ska Kammarkollegiet pröva att vigselförrättaren har de kunskaper som behövs för uppdraget innan de utfärdar vigselrätt till en vigselförrättare. Kammarkollegiet prövar dock inte alltid detta själva utan får uppdrag åt trossamfunden att utföra prövningen, vilket innebär att myndighetens kontrollförmåga i dessa fall är begränsad. En samhällsorienterande utbildning för vigselförrättare som utbildats i andra länder skulle kunna säkerställa att dessa vigselförrättare har kunskap om svenska lagar och det svenska samhället, men även vara ett forum där frågor om värderingar och normer kan lyftas.

Den samhällsorienterande utbildningen för vigselförrättare ska ge vigselförrättaren de kunskaper som behövs för uppdraget, exempelvis kännedom om äktenskapsbalkens bestämmelser om hur en vigsel ska gå till, kontroll av hinderbevis och underrättelse till Skatteverket. Utbildningen bör även ta upp aktuella etiska frågor. Ungdomsstyrelsen har tidigare erfarenheter av att anordna utbildningar både själv och tillsammans med högskolor och bildningsförbund.

Metodmaterial till nyanlända ungdomar

- Att regeringen ger Ungdomsstyrelsen i uppdrag att i samråd med Skolverket utarbeta ett metodmaterial för hur man kan arbeta med frågan om äktenskap mot den egna viljan i den nuvarande introduktionsutbildningen för nyanlända elever, inom ramen för gymnasieskolans individuella program (IVIK) eller i det kommande introduktionsprogrammet Språkintröduktion. Skolverket bör även ges i uppdrag att genomföra kompetenshöjande insatser riktade till lärare som arbetar med nyanlända ungdomar.

I denna kartläggning framkommer att frågan om äktenskap mot den egna viljan till viss del tas upp inom ramen för sex- och samlevnadsundervisningen i grundskolan. Det förekommer även att frågan tas upp i projektsatningar på gymnasiet. Ungdomar som kommer till Sverige i tonåren och kommer in i det svenska utbildningssystemet i form av introduktionsutbildningen inom ramen för gymnasieskolan (IVIK) har ofta stora luckor när det kommer till kunskap om kroppen, sex- och samlevnad samt vilka rättigheter och skyldigheter de har. Ungdomar som kommer till Sverige i tonåren missar många av de diskussioner kring värderingar och normer som förs inom grundskolan. Därför ligger det ett större ansvar på skolan att ta upp dessa frågor inom ramen för IVIK.

Skolverkets allmänna råd för utbildning av nyanlända elever riktas till skolornas huvudmän, verksamhetsansvariga och skolpersonal. De allmänna råden gäller arbetet med att ta emot elever som nyligen kommit till Sverige i grundskolan, gymnasieskolan och särskolan. I de allmänna råden tas olika aspekter av lärande och pedagogiskt stöd upp. Eleven ska få stöd och utbildning i det svenska språket, sitt modersmål samt ämneskunskap utifrån den enskilda elevens behov och förutsättningar (Skolverket 2008). Utöver ämnes-

undervisning och språkundervisning behöver även nyanlända elever få kunskap kring kroppen, sex- och samlevnad samt vilka rättigheter och skyldigheter de har. Det är även viktigt att skapa utrymme för dialog kring normer och värderingar kopplade till dessa frågor. Som Ungdomsstyrelsen nämnt i sitt remissyttrande (2010a) till slutbetänkandet *Sverige för nyanlända utanför flyktmottagandet* (SOU 2010:37) är det av yttersta vikt att även nyanlända ungdomar får ta del av undervisning i samhällsorientering. Detta skulle kunna ske inom ramen för IVIK. Lärare som arbetar inom IVIK borde även få relevant utbildning i hur de kan arbeta med samhällsorientering och frågan om äktenskap mot den egna viljan.

Metodmaterial till SFI

- Regeringen bör ge Ungdomsstyrelsen i uppdrag utveckla ett metodmaterial för att diskutera frågan om äktenskap mot den egna viljan inom ramen för Svenska för invandrades (SFI) verksamhet och samhällsorienteringen för nyanlända flyktingar och invandrare samt sprida det.

För att arbeta långsiktigt med att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja måste frågan integreras inom ramen för olika verksamheter och på olika preventiva nivåer. Att utveckla metoder för att arbeta med frågan inom ramen för SFI:s verksamhet är ett sätt att arbeta med selektiv prevention. Endast ett av de projekt som har beviljats pengar av Statens folkhälsoinstitut (FHI) inom ramen för stimulansbidraget för att utveckla stödet till föräldrar uppger att de ska samverka med SFI i syfte att nå utrikesfödda föräldrar.

I Norge finns goda erfarenheter av att använda introduktionsundervisningen för nyanlända för att diskutera frågan om äktenskap mot den egna viljan.

Informationsuppdrag till ambassaderna

- Ungdomsstyrelsen föreslår att regeringen ger Sveriges ambassader i uppdrag att tillhandahålla information till svenska medborgare i utlandet om vilket stöd ambassaderna kan erbjuda om en person utsätts för, eller riskerar att utsättas för, äktenskap mot sin vilja.

I såväl Norge som Storbritannien samarbetar verksamheter nationellt med ländernas ambassader runt om i världen för att hjälpa personer som gifts bort mot sin vilja i utlandet.

Ungdomsstyrelsen menar att Sveriges ambassader på ett mer aktivt sätt bör arbeta med informationspridning till unga om vilken hjälp de kan erbjuda vid risk för äktenskap mot någons vilja. I den information som Utrikesdepartementet tagit fram om hedersbrott i utlandet framkommer att ambassaderna ska bistå svenska medborgare och personer bosatta i Sverige som får problem utomlands. Dessutom rekommenderas unga som är oroliga för att åka utomlands, till exempel på grund av rädsla för bortgifte mot sin vilja, att ta med sig kontaktuppgifter till ambassaden eller konsulatet i det land hon eller han ska resa till.⁷ Det är därför viktigt att ambassaderna utbildas i hur de ska agera i dessa fall och att de informerar unga om vilken hjälp de kan erbjuda.

Skandinaviskt nätverk

- Ett skandinaviskt nätverk kring förebyggande arbete för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja bör upprättas. Dessutom bör samarbetet mellan de skandinaviska länderna även inkludera ett kompletterande konsulärt samarbete i frågor kring hedersproblematik och äktenskap mot den egna viljan.

Utifrån de exempel på förebyggande arbete i Norge och Storbritannien som lyfts i kartläggningen kan det konstateras att Sverige och våra närliggande länder i mångt och mycket delar utmaningarna med att arbeta förebyggande för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja. Även Danmark arbetar med att utveckla ett förebyggande arbete för att förhindra att unga blir gifta mot sin vilja samt med behandlande insatser. Representanterna i det skandinaviska nätverket skulle möjliggöra att erfarenhetsutbyte över nationsgränserna.

Ett skandinaviskt samarbete kan även vara funktionellt för att komplettera ländernas konsulat i arbetet med hedersrelaterad problematik och äktenskap mot den egna viljan. En svensk medborgare skulle i och med ett sådant samarbete kunna få hjälp på en norsk ambassad om hon eller han befinner sig i ett land där Sverige inte har någon egen ambassad, och vice versa.

Referenser

Barnens rätt i samhället (2007). *Vad berättar barn om sina kontakter med BUP? Kvalitativ analys av barnkontakter från 2006.*

Brottsförebyggande rådet (2010). *Brott bland ungdomar i årskurs nio. Resultat från skolundersökningen om brott åren 1995-2008.*

FN:s konventioner om mänskliga rättigheter (1948). Tillgänglig på: http://www.manskligarattigheter.ov.se/dynamaster/file_archive/060621/9649d2011fd4f5bb858acf1419189c67/konventionstexter_pdfversion.pdf.

Integrations- och jämställdhetsdepartementet (2010). *Ny politik för nyanländas etablering i Sverige*. Faktablad.

Regeringens skrivelse (2009/10:229). *Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja.*

SBU (2010). *Program för att förebygga psykisk ohälsa bland barn, En systematisk litteraturoversikt.*

Skolverket (2008). *Allmänna råd för utbildning av nyanlända elever.*

Socialdepartementet (2009). *Nationell strategi för ett utvecklat föräldrastöd – En vinst för alla.*

SOU (2009:52). *Staten och imamerna. Religion, integration, autonomi.*

SOU (2010:37). *Sverige för nyanlända utanför flyktningmottagandet.*

Ungdomsstyrelsen (2007). *Fokus 07. En analys av ungas hälsa och utsatthet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2009a). *Gift mot sin vilja*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2009b). *Se mig*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2010a). Remissyttrande till *Slutbetänkandet Sverige för nyanlända utanför flyktningmottagandet* (SOU 2010:37).

Ungdomsstyrelsen (2010b). *HON HEN HAN. En analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2010c). *Fokus 10. En analys av ungas inflytande*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Lagar

Lag (1993:305) om rätt att förrätta vigsel inom trossamfund.

Elektroniska källor

Regeringens webbplats. Hedersbrott i utlandet: <http://regeringen.se/sb/d/12650>, citerad 2010-11-16.

Regeringens webbplats. Statens folkhälsoinstituts enkätfrågor till den nationella kartläggningen av barns och ungdomars psykiska hälsa. <http://www.regeringen.se/content/1/c6/12/56/94/5b71103f.pdf>, citerad 2010-12-13.

Statens beredning för medicinsk utvärderings webbplats. Samsyn om kunskapslägen för att förebygga psykisk ohälsa hos barn: <http://www.sbu.se/sv/Publicerat/Gul/Program-for-att-forebygga-psykisk-ohalsa-hos-barn/Samsyn-om-kunskapslaget-for-program-for-att-forebygga-psykisk-ohalsa-hos-barn/>, citerad 2010-12-02 .

Statens folkhälsoinstituts webbplats. Nationell satsning för utbyggt föräldrastöd: <http://www.fhi.se/Aktuellt/Nyheter/Nationell-satsning-for-utbyggt-foraldrastod/>, citerad 2010-11-29.

Noter

Statens folkhälsoinstituts webbplats. Kartläggning av insatser för barn och ungdomar i risksituationer: <http://www.fhi.se/Vart-uppdrag/Barns-och-ungas-halsa/Regeringsuppdrag/Kartlaggning-av-insatser-for-barn-och-ungdomar-i-risksituationer/>, citerad 2010-12-02.

Statens folkhälsoinstituts webbplats. Kartläggning av insatser för barn och ungdomar i risksituationer. Resultat fråga för fråga: <http://www.fhi.se/Vart-uppdrag/Barns-och-ungas-halsa/Regeringsuppdrag/Kartlaggning-psykisk-halsa/Barnstudie-kommuner-och-skolor/>, citerad 2010-11-25.

¹ Statens folkhälsoinstituts webbplats, <http://www.fhi.se/Vart-uppdrag/Barns-och-ungas-halsa/Regeringsuppdrag/Kartlaggning-av-insatser-for-barn-och-ungdomar-i-risksituationer/> citerad 2010-12-02.

² Statens folkhälsoinstituts webbplats, <http://www.fhi.se/Aktuellt/Nyheter/Nationellsatsning-for-utbyggt-foraldrastod/> citerad 2010-11-29.

³ Statens folkhälsoinstituts webbplats, <http://www.fhi.se/Aktuellt/Nyheter/Nationellsatsning-for-utbyggt-foraldrastod/> citerad 2010-11-29.

⁴ Statens beredning av medicinsk utvärdering (SBU) webbplats, <http://www.sbu.se/sv/Publicerat/Gul/Program-for-att-forebygga-psykisk-ohalsa-hos-barn/Samsynom-kunskapslaget-for-program-for-att-forebygga-psykisk-ohalsa-hos-barn/> citerad 2010-12-02.

⁵ Statens folkhälsoinstituts webbplats, <http://www.regeringen.se/content/1/c6/12/56/94/5b71103f.pdf>, citerad 2010-12-13.

⁶ Statens folkhälsoinstituts enkät, tillgänglig på regeringens webbplats, <http://www.fhi.se/Vart-uppdrag/Barns-och-ungas-halsa/Regeringsuppdrag/Kartlaggning-psykisk-halsa/Barnstudie-kommuner-och-skolor/>, citerad 2010-11-25.

⁷ Regeringens webbplats, <http://regeringen.se/sb/d/12650>, citerad 2010-11-16.

BILAGOR

Integrations- och jämställdhetsdepartementet

Regeringsbeslut 2

2010-04-22

IJ2010/750/UF

Ungdomsstyrelsen
Box 17801
118 94 Stockholm

UNGDOMSSTYRELSEN INKOM	
2010-05-10	
Öv:	131-817/10
Und:	P. NILSSON

Uppdrag till Ungdomsstyrelsen om insatser för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja

I bilaga

Regeringens beslut

Regeringen uppdrar åt Ungdomsstyrelsen att genomföra insatser som kan förebygga och förhindra att unga mellan 13 och 25 år blir gifta mot sin vilja. I uppdraget ingår även att genomföra insatser för dem som genom hot och våld tvingas ingå äktenskap mot sin vilja. Uppdraget ska utföras i enlighet med *bilagan*.

Uppdraget består av fyra delar:

- (1) etablera ett myndighetsnätverk,
- (2) utarbeta information till relevanta målgrupper,
- (3) kartläggning av förutsättningarna för långsiktigt förebyggande arbete och behov av metodutveckling, samt
- (4) utbildningsinsatser riktad till anställda inom myndigheter och kommuner.

Uppdraget som helhet ska vara genomfört senast den 31 december 2010. Ungdomsstyrelsen ska senast den 15 februari 2011 lämna en slutrapport om hur uppdraget har genomförts tillsammans med en bedömning av utvecklingsbehov till Regeringskansliet (Integrations- och jämställdhetsdepartementet). I denna ska antalet utbildningar och antalet deltagare redovisas. Slutrapporten ska även innehålla en ekonomisk redovisning av hur medlen har använts.

Ungdomsstyrelsen ska därutöver redovisa:

- uppdraget att utarbeta information till relevanta målgrupper (del 2) i en skriftlig delrapport till Regeringskansliet (Integrations- och jämställdhetsdepartementet) senast den 1 september 2010,

Postadress
103 33 Stockholm
Besöksadress
Fristadgatan 8

Telefonväxel
08-405 10 00
Faktfax
08-543 540 39

E-post: registret@integration.msu.se

2

- kartläggningen av förutsättningarna för långsiktigt förebyggande arbete och behov av metodutveckling (del 3) i en skriftlig delrapport till Regeringskansliet (Integrations- och jämställdhetsdepartementet) senast den 15 december 2010.

Ärendet och skälen för regeringens beslut

I 4 kap. 2 § äktenskapsbalken slås fast att de som ska ingå äktenskap ska vara närvarande samtidigt vid vigseln. De ska var för sig, på fråga från vigselföräntaren, ge till känna att de samtycker till äktenskapet. Om det inte har gått till på detta sätt är vigseln ogiltig. Att parterna som ingår äktenskap samtycker till äktenskapet är således en grundläggande förutsättning för vigselns giltighet.

Enligt regeringens strategi för ungdomspolitiken (skr. 2009/10:53) ska offentliga insatser stödja ungas möjligheter till självständighet och oberoende. Att stärka ungas egenmakt och självständighet handlar om att motverka företeelser som begränsar individens handlingsutrymme, till exempel utsatthet för våld, förtryck, diskriminering, fördomar och stereotypa könsroller.

Den 15 november 2007 fattade regeringen beslut om en handlingsplan mot mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck och våld i samkönade relationer (skr. 2007/08:39). En av åtgärderna som aviserades i handlingsplanen var att genomföra en kartläggning av arrangerade äktenskap mot någons vilja (åtgärd 54). Kartläggningen, som utfördes av Ungdomsstyrelsen och rapporterades den 1 juni 2009, är bakgrunden till att regeringen ger detta uppdrag till Ungdomsstyrelsen.

Regeringen avser att genom ändring av regleringsbrev för budgetåret 2010 avseende anslag 3:1 Särskilda jämställdhetsåtgärder inom utgiftsområde 13, öka anslagsposten 11 Särskilda jämställdhetsåtgärder – del till Ungdomsstyrelsen med 4 700 000 kronor för detta uppdrag. Finansieringen sker genom att anslagsposten 12 Jämställdhetsinsatser efter regeringsbeslut minskas med motsvarande belopp.

På regeringens vägnar

Nyamko Sabuni

Elisabet Modée

Kopia till:

Finansdepartementet/BA
Brottsoffermyndigheten
Brottsförebyggande rådet
Länsstyrelserna
Migrationsverket
Rikspolisstyrelsen
Statens folkhälsoinstitut
Statens skolverk
Skatteverket
Socialstyrelsen
Sjukvårdsrådgivningen SVR AB
Sveriges Kommuner och Landsting

Bilaga till regeringsbeslut
2010-04-22
Dnr IJ2010/750/UF

Integrations- och jämställdhetsdepartementet

Riktlinjer för uppdrag om insatser för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja

Syftet och mål

Syftet med uppdraget är att öka kunskapen om och förbättra insatserna för de unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja samt för dem som faktiskt blir gifta mot sin vilja. Målet är att förebygga och förhindra att unga far illa.

Målgrupper

- Unga mellan 13 och 25 år som riskerar att tvingas in i äktenskap.
- Unga mellan 13 och 25 år som blir tvingade in i äktenskap.
- Föräldrar som tvingar sina barn att gifta sig.
- Personal inom statliga, kommunala och ideella verksamheter som har unga som målgrupp.
- Berörda myndigheter: länsstyrelserna, Statens skolverk, Socialstyrelsen, Skatteverket, Rikspolisstyrelsen, Brottsoffermyndigheten, Brottsförebyggande rådet, Statens Folkhälsoinstitut och Migrationsverket.

Bakgrund

Ungdomsstyrelsen hade under 2008–2009 ett uppdrag att kartlägga förekomsten av arrangerade äktenskap mot en parts vilja (IJ2008/579/UF). Kartläggningen skulle också beskriva den kompetens som finns inom området hos berörda myndigheter samt identifiera kunskapsluckor och utvecklingsbehov.

Den kartläggning som Ungdomsstyrelsen genomförde och som beskrivs i rapporten *Gift mot sin vilja* (Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5) ger en bild av situationen för unga mellan 16 och 25 år i Sverige som anser sig leva med begränsningar som rör valet av vem de kan gifta sig med. Enligt Ungdomsstyrelsens definition av unga som lever med begränsningar avses de som inte får välja partner själv, de som får välja partner själv men

2

där föräldrarna först måste godkänna partnern samt de unga som inte får gifta sig utanför sin kultur eller religion. I den nationella enkät som användes som underlag för analysen svarade sammanlagt fem procent av unga kvinnor och unga män mellan 16 och 25 år att de hade sådana begränsningar i valet av äktenskapspartner, 6,6 procent av kvinnorna och 3,8 procent av männen. Fem procent motsvarar cirka 70 000 individer i den åldersgruppen. Av dessa angav cirka 8 500 individer att de under senaste tiden varit oroliga för att inte själva kunna välja vem de ska gifta sig med.

I vissa stadsdelar i landet är andelen bland unga som har sådana begränsningar betydligt större. I stadsdelarna Rosengård (Malmö), Hjällbo (Göteborg), Araby (Växjö) och Husby (Stockholm) svarar 27 procent av dem mellan 16 och 25 år att de har begränsningar i valet av vem de kan gifta sig med. Av samtliga som har svarat på den särskilda enkät som skickades ut till unga i dessa områden är det 19,4 procent av de unga kvinnorna och 13,5 procent av de unga männen som svarar att de under senaste tiden varit oroliga för att inte själva kunna välja vem de ska gifta sig med.

Två tidigare studier har lyft fram förekomsten av och livssituationen för unga som kan riskera att bli tvingade in i äktenskap: *Frihet och ansvar – om gymnasieungdomars upplevda frihet att själva bestämma över sina liv* (Socialstyrelsen 2007) och *Oskuld och heder – en undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholm stad – omfattning och karaktär* (Stockholms universitet 2009).

I *Gift mot sin vilja* ingår en granskning av samtliga länsrättsdomar från 2007 som rör ansökningar om vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) och de omhändertagande som rörde allvarliga brister i hemförhållandena enligt 2 § LVU. Av 174 domar avseende barn under 18 år kategoriserades 32 domar som sådana som rörde unga vars fria vilja i förhållande till äktenskap och partnerval var tydligt begränsade av vårdnadshavare utifrån normer i familjen kring oskuld, sexualitet, skam eller heder. Alla 32 domar gällde flickor och alla flickor hade utsatts för hot om våld och fysiskt våld. Av de 32 flickorna hade 29 själva sökt hjälp från samhället och inte tidigare fått någon hjälp av samhället.

Förekomsten av att unga riskerar att bli tvingade in i äktenskap och kan bli utsatta för hot och våld i samband med detta bör sättas i relation till hedersrelaterat våld och förtryck. Socialstyrelsen visade i sin rapport *Frihet och familj – en uppföljning av skyddade boenden för personer som hotas av hedersrelaterat våld* att den vanligaste orsaken till att unga som omhändertas och placeras i skyddat boende på grund av hedersrelaterat våld och förtryck är att de inte själva fick välja livspartner och att de kände sig allvarligt hotade om de inte följde sina familjers krav (Socialstyrelsen 2007).

I rapporten *Stress och trauma – en undersökning av förekomsten av posttraumatiskt stressyndrom (PTSD) hos personer utsatta för hedersrelaterat våld* ingår intervjuer med 38 personer från ett av skyddsboendena i Sverige (Länsstyrelsen i Västra Götalands län 2009). Sammanlagt 71 procent av dem uppfyllde kriterierna för posttraumatisk stress. I rapporten dras slutsatsen att de unga som först tvingas fly från familjen och sedan tvingas leva skyddat genomgår en ingripande förändring av sina liv inom flera områden och det skapar förhöjd stress i vardagen, något som sannolikt minskar deras förmåga att anpassa sig till de nya livsvillkoren.

Ungdomsstyrelsens kartläggning av myndigheternas kännedom och kunskaper visade att de saknar information, riktlinjer och rutiner för att förebygga och förhindra att unga gifts bort mot sin vilja.

Förebyggande arbete

I relation till frågan om att förebygga och förhindra att unga tvingas in i äktenskap och i samband med detta blir utsatta för hot och våld handlar förebyggande åtgärder om att:

- Minska risken att unga tvingas in i äktenskap.
För att kunna *förebygga* att unga blir tvingade in i äktenskap behöver frågan integreras i olika kommunala och fristående verksamheter som riktas till unga. Utöver detta behövs kompetensutveckling av olika personalgrupper som arbetar med unga och informationsinsatser till unga och till föräldrar.
- Minska riskerna för de unga som blir tvingade in i äktenskap.
Det behövs specifika insatser för dem som blir utsatta för hot och våld för att de motsätter sig äktenskap och för dem som på detta sätt blir offer för ett påtvingat äktenskap för att *förebygga* att de hamnar i livssituationer som kan leda till andra problem.

Insatser ska uppmärksamma både unga kvinnor och unga män. De ska också uppmärksamma unga homosexuella, bisexuella, transsexuella och personer med könsöverskridande identitet.

Uppdraget

Insatserna som vidtas bör vara sektorsövergripande och ske i samverkan mellan myndigheter. Ungdomsstyrelsen bör också överväga att skapa former för barns och ungas delaktighet i de insatser där det är relevant. Uppdraget består av följande fyra delar och samtliga ska genomföras under 2010:

4

1. Etablera ett myndighetsnätverk

Det finns ett behov av att olika myndigheter samordnar sina insatser och sin information om unga som kan bli tvingade in i äktenskap.

Ungdomsstyrelsen ska vara sammankallande för ett sådant nätverk. Eftersom det finns samband mellan hedersrelaterat våld och förtryck, mäns våld mot kvinnor och att unga kan bli tvingade in i äktenskap mot sin vilja samt kan utsättas för hot och våld i samband med detta bör de myndigheter som har uppdrag inom handlingsplanen för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer (skr. 2007/08:39) ingå i nätverket. Vidare bör Brottsförebyggande rådet, Statens folkhälsoinstitut, Migrationsverket, Skatteverket och Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) ingå.

2. Utarbeta information till relevanta målgrupper

Ungdomsstyrelsen ska utarbeta och sprida information riktad till relevanta målgrupper samt föreslå hur informationen på bästa sätt kan nå ut till berörda målgrupper. Det ska vara information riktad direkt till unga, föräldrar och till personer som arbetar på myndigheter och i kommuner. Av särskild vikt är att ta fram relevant information till unga om lagstiftning och hur de unga som kan vara utsatta för tvång att ingå äktenskap kan gå tillväga för att få hjälp och stöd från myndigheter. I arbetet med att ta fram relevant information anpassad till en ung målgrupp bör Ungdomsstyrelsen särskilt samråda med ungdomsmottagningen på Internet, www.umo.se.

3. Kartläggning av förutsättningarna för långsiktigt förebyggande arbete och behov av metodutveckling

Ungdomsstyrelsen ska genomföra en kartläggning av olika aktörer inom kommunala och fristående verksamheter samt inom trossamfund och ideella organisationer som arbetar med unga och som verkar och skulle kunna verka i ett förebyggande arbete för att förebygga och förhindra att unga tvingas ingå äktenskap. Kartläggningen ska innehålla beskrivningar av olika förebyggande insatser som redan pågår. Kartläggningen ska också lyfta fram goda exempel på förebyggande metoder som används i andra länder, i till exempel Storbritannien och i Norge. Utifrån kartläggningen ska Ungdomsstyrelsen ge förslag till metodutveckling samt på hur ett långsiktigt förebyggande arbete kan byggas upp.

4. Utbildningsinsats riktad till anställda inom myndigheter och kommuner

Utbildningsinsatsen ska riktas till relevant personal inom statliga, kommunala och fristående verksamheter. De utbildningar som Ungdomsstyrelsen genomför bör bidra till att:

a) Utveckla förebyggande arbete.

Ungdomsstyrelsen ska genomföra utbildningar för personal som i sin yrkesroll möter unga som kan uppleva tvång att ingå äktenskap. Utbildningarna ska ge deltagarna tillfälle att reflektera kring hur de kan arbeta för att förebygga och förhindra att unga tvingas ingå äktenskap.

Utbildningarna ska också innehålla kunskap om metoder om hur man kan arbeta med föräldrar kring dessa frågor.

b) Utveckla insatser för dem som drabbas.

Ungdomsstyrelsen ska genomföra utbildningar som har fokus på de unga som blir utsatta för hot och våld och tvingade in i äktenskap genom hot och våld. Det handlar till exempel om de unga som får individuellt behovsprövade insatser som beslutats enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller insatser med stöd av LVU. Även situationen för unga över 18 år ska uppmärksammas. Utbildningarna ska ge deltagarna kunskap om metoder, hur man kan samverka kring insatser, stödja unga under själva insatsen och efteråt när de slussas ut i samhället, samt metoder för familjearbete.

Arbetsformer

Ungdomsstyrelsen ska i utförandet av uppdraget särskilt samråda med Länsstyrelsen i Östergötlands län, Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Länsstyrelsen i Skåne län och Länsstyrelsen i Stockholms län. Vidare ska Ungdomsstyrelsen samråda med de myndigheter som har uppdrag inom handlingsplanen för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck och våld i samkönade relationer (skr. 2007/08:39), med de myndigheter som inkluderas i myndighetsnätverket samt med ungdomsmottagningen på Internet www.umo.se som har utvecklat metoder för att ta fram kvalitetssäkrad information till unga. Även relevanta ideella organisationer som Tjejjourerna, Bris och RFSL Ungdom bör konsulteras i arbetet.

Vid genomförandet av uppdraget ska Ungdomsstyrelsen utgå från de insatser som pågår för att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck. Även internationella erfarenheter av att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja som pågår i till exempel Norge och Storbritannien bör beaktas.

Webbenkäten (bilaga 4) skickades till följande verksamheter och kommuner

Kommuner och verksamheter

16 kommuner och
9 verksamheter

Kommuner

Botkyrka	Göteborg
Haninge	Helsingborg
Järfälla	Karlstad
Landskrona	Luleå
Malmö	Nacka
Norrköping	Stockholm
Södertälje	Umeå
Västerås	Örnsköldsvik

Verksamheter i varje kommun

Socialtjänst	Kvinnofridsenhet
Skola	Elevhälsövård
Fritid	
Invandrarservice/SFI	Ungdomsmottagningar
Vigselförrättare	Övriga

Kommunala verksamheter

6 verksamheter

Resursteamet Fannen i Uppsala
Navigatorscentrum i Trelleborg
Gryning
Kruton
Skolprojekt i Norrköping: Hela barnet
Skolprojekt i Linköping: Föräldraträffen

I deella och fristående verksamheter

132 verksamheter

ABF
ALMA europa
Ain't I a woman-kampanjen
Albakos
Alla kvinnors hus
Amnesty
Arabiskt initiativ
Assyriska Ungdomsförbundet
Bemuf
Bilda
Booster
Bosnisk-Hercegovinska Ungdomsförbundet
Bris
Brobyggare, Malmö stad
Broderskapsrörelsen
Cisv
Credo
Det handlar om kärlek
Din bror Fryshuset
Dina rättigheter.se
EFK Ung
Efs
Elektra
Embla
Equemenia
Fri – föreningen rädda individen
Friskolornas riksförbund
Fritidsforum
Fryshuset
Föreningen Nordens ungdomsförbund
Föreningen sveriges islamiska skolor

Bilaga 2 • Kontaktade verksamheter via webbenkät

Glöm aldrig Pela och Fadime	Rådgivning om sekter	Syrianska/Arameiska akademikerförbundet
Riksföreningen	Rädda barnen och RBUF	Syrisk-Ortodoxa Kyrkans Ungdomsförbund i Sverige
Grekiska riksförbundet	(allan- och ellen-grupperna)	Systerjouren Somaya
Hbtq-studenterna	Rädda barnens regionkontor	Tankefrihet
Homan i Göteborg	Röda korset och RKUF	Terrafems tjejhuss
Humanisterna	Sáminuorra	Tjejjouren Alla kvinnors hus
Ibn rushd	Sektavhoppare	Tjejjouren Idun Sigtuna
Ideell arena	Sesam	Tjejjouren.se
IKKR	Sharaffs hjältar	Tjejjouren
Interfem	Skruvprojektet	Tris
Judiska Ungdomsförbundet	RFSL och RFSL ungdom	Turkiska Ungdomsförbundet
Junis	RFSU	Tänk om!
Juventas systrar	RFSU-kliniken	Umo
Järfälla tjejjour	Riksförbundet för social och mental hälsa	Ung syrian
KFUK–KFUM	Riksidrottsförbundet	Ung tro
KFUK–KFUMs scoutförbund	Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjouren i Sverige (ROKS)	Unga kvinnors värn (UKV): Skyddat boende Stockholm
Killfrågor.se	Rinkeby folkets hus	Unga örnar
Kristna friskolerådet	Räddningsmissionen	Ungdom mot rasism
Kurdiska riksförbundet	Sensus	Ungdomens nykterhetsförbund
Kurdiska student- och akademikerföreningen	Sofielunds folkets hus	Ungdomsinitiativet
Kurdiska Ungdomsförbundet	Somaliska riksförbundet	Utrikespolitiska förbundet Sverige
Kurdistan Demokratiska Ungdomsförbund	Somalisk-svenska Ungdomsriksförbundet	Varken hora eller kuvad
Kurdistan Studentförbund i Sverige	Stadsmissionens ungdomsmottagning	Vi unga
Kvinnojouren Iris	Stiftelsen Stora Sköndal	Yes i believe
Kvinnors nätverk	Studieförbundet vuxenskolan	Älska livet
LSU	Studieförbundet vuxenskolan	
Mannegården (skyddat boende)	Svenska Alliansmissionens Ungdom	
Medborgarskolan	Svenska Kyrkans Unga	
Mínheder.nu	Svenska scoutförbundet	
Män mot hedersförtryck	Sverigefinska ungdomsförbundet	
Ny generation	Sveriges blåbands ungdom	
Nykterhetsrörelsens scoutförbund	Sveriges elevråd	
Peaceworks	Sveriges elevråds centralorganisation	
Pingst ung	Sveriges kvinnorjourers riksförbund (SKR)	
Reacta	Sveriges Unga katoliker	
Resande kvinnoforum	Sveriges Unga muslimer	
RFSL – heder.nu	Sveriges ungdomsråd	
Romer i samhället		
Romska tjejjouren		
Romska Ungdomsförbundet		
ROS – rådgivning om sekter		

Religiösa organisationer

47 trossamfund

Anglikanska kyrkan i Sverige
Sjundedags Adventistsamfundet
Makedonsk ortodoxa församlingen
Estniska evangelisk-lutherska kyrkan
SKR – Sveriges kristna råd
Finska ortodoxa församlingen
Evangelisk Luthersk Mission
Svenska Baptistsamfundet
Svenska Alliansmissionen
Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen
Svenska kyrkan
Ortodoxa och österländska kyrkors ekumeniska råd
Evangeliska Frikyrkan
Svenska Missionskyrkan
Danska kyrkan i Sverige
Equmenia
Sveriges Buddhistiska Samarbetsråd
Islamiska samarbetsrådet
Frikyrkornas riksförbund
Sveriges muslimska råd
Lettiska evangelisk-lutherska kyrkan i Sverige
Sveriges frikyrkosamråd
Ungerska protestantiska kyrkan
Estländska församlingen
Frälsningsarmén
Islamiska Shia-Samfunden i Sverige
Studentprästerna Göteborg
Isländska kyrkan i Sverige
Förenade islamiska föreningar
Sveriges ekumeniska kvinnoråd
Judiska Centralrådet
Bosniakiska Islamiska Samfundet
Judiska församlingen i Stockholm
Metodistkyrkan i Sverige
Sveriges muslimska förbund
Norska kyrkan i Sverige
S:t Afrem kyrkan
Pingströrelsen
Rysk ortodoxa kyrkan
Romersk-Katolska kyrkan
Serbisk ortodoxa kyrkan

Myndigheter

11 myndigheter

Rikspolisstyrelsen
Alla länsstyrelser
Kammarkollegiet
Brottsförebyggande rådet (Brå)
Brottsoffermyndigheten
Domstolsverket
Kriminalvården
Åklagarmyndigheten
Migrationsverket
Socialstyrelsen
Barnombudsmannen
Nationellt centrum för kvinnofrid

Bilaga 2 • Kontaktade verksamheter

Län och kommun

Värmlands län

Avsnittet av Värmlands län bygger endast på de dokument som nämns i kapitel 4.

Uppsala kommun

Studien av Uppsala kommun bygger på en mejlenkät som bygger på Ungdomsstyrelsens webbenkät (se bilaga 4), ett 30-tal telefonintervjuer samt två möten med verksamheter. Detta har kompletterats med vissa dokumentstudier. Ungdomsstyrelsen har kontaktat samma enheter som i de kommuner som fick webbenkäten samt polis, ideella organisationer, trossamfund och vissa kommunala verksamheter som Ungdomsstyrelsen blev tipsade om allt eftersom. En del verksamheter som fick enkäten har sen vidarebefordrat den till andra aktörer. Det är därför svårt att säga exakt hur många verksamheter som nåtts av enkäten.

Mejlenkäten

Ungdomsstyrelsen skickade ut mejlenkäten (bilaga 3) till 47 verksamheter i Uppsala kommun.

Följande verksamheter besvarade enkäten alternativt så följdes kontakten upp på annat sätt

En borgerlig vigselförrättare
Ungdomsmottagningen i Sävja
Ungdomsmottagningen Ungdomshälsan
SFI
Integrationsenheten på kommunen
Fritidskontoret på kommunen
Kulturkontoret på kommunen
Ansvarig för elevhälsovården i kommunen
Kontoret för barn, ungdom och arbetsmarknad
Barnahus
Kvinnofridsprojekt
Älby; akut-, utrednings- och behandlingshem
Socialtjänstens fyra barn- och ungdomsenheter (myndighetsutövande)
Socialtjänstens fyra familjeenheter (råd och stöd)
Socialtjänstens ungdomscentrum
Resursteamet Fannen på kommunen
Trappan
Skyddsboendet Siri
Tris – tjejrätt i samhället
Uppsala tjejjour

Länsbarnombudsmannen
Föräldrastöd i förskolan
Polisen
Svenska kyrkan
Gottsunda ungdomsmottagning (mejl via elektroniskt formulär)

Följande verksamheter har inte besvarat mejlenkäten

Tre borgerliga vigselförrättare
Tryggare Uppsala län
Uppsala kvinnojour
Brottsofferjouren i Uppsala
Grekisk- ortodoxa kyrkan
Katolska kyrkan
Baptistkyrkan
Missionskyrkan
Moskén i Uppsala
Pingstkyrkan
Livets ord
Armeniska Apostoliska ortodoxa kyrkan i Sverige
Adventkyrkan (Sjundedagsadventisterna)
Jesu Kristi kyrka av sista dagars heliga (mejl via elektroniskt formulär)

Telefonintervjuer

Avsnittet om Uppsala kommun bygger till stor del på information via telefon. Ett antal personer i Uppsala kommun har kontaktats på detta sätt. I vissa fall har det handlat om kortare samtal och i vissa fall om längre telefonintervjuer. Telefonsamtal genomfördes under september och oktober månad 2010 med:

Politiker

Ordförande i Socialnämnden för barn och unga

Kommunal förvaltning

Uppdragschefen för kontoret för vuxna med funktionshinder
Två uppdragsstrateger på kontoret för barn, ungdom och arbetsmarknad
Uppdragschefen på sociala enheten, kontoret för barn, ungdom och arbetsmarknad
Områdesledare för Fritid och samhälle, produktionsförvaltningen Vård och bildning

Skola

Lärare inom Gymnasieprojektet, Lundellska skolan
Kurator och skolsköterska vid Gottsundaskolan
Projektledare för *Va med!*
Anställd vid Kristallens öppna förskola
Ansvarig för föräldrastöd i förskolan

Fritidsverksamhet

Anställd vid Sävja fritidsgård
Ansvarig på fritidsgården i Gottsunda
Anställd på fritidsgården i Storvreta

Socialtjänst

Enhetschef på socialtjänstens familjeenhet i Gottsunda
Enhetschef på socialtjänstens familjeenhet i Stenhagen
Enhetschef för socialtjänstens Barn- och ungdomsenhet Öster
Myndighetschef IFO vuxen
Affärsområdeschef för socialtjänstens råd och stöd
Verksamhetsansvarig skyddade boendet Siri
Personal på resursteamet Famnen
Projektledare för kommunalt kvinnofridsprojekt

Polis

Chef Staben Verksamhetsstöd Polismyndigheten i Uppsala län

Ideella

Ansvarig på Tris – Tjevers rätt i samhället

Trossamfund

Diakon i Svenska kyrkan

Övriga

Verksamhetsansvarig vid Gottsunda ungdomsmottagning
Anställd vid Sävja ungdomsmottagning
Kontaktperson vid Barnahus
En av kommunens borgerliga vigsselförrättare

Möten

Möte med Gymnasieprojektets projektledare och delar av planeringsgruppen, 2010-09-15.
Möte med projektledaren för projektet *Va med!* inom SFI, 2010-10-04.

Rosengårds stadsdel

Studien av Rosengårds stadsdel bygger på ett 30-tal telefonintervjuer som i vissa fall har kompletterats av en mejlenkät som bygger på Ungdomsstyrelsens webbenkät (se bilaga 4). I enskilda fall har telefonintervjuerna kompletterats med vissa dokumentstudier. Ungdomsstyrelsen har utgått från samma enheter som fick webbenkäten och har utöver det kontaktat verksamheter som vi fått tips om av aktörer inom stadsdelen. Undantag från webbenkäten har skett i de fall där representation inte har funnits inom stadsdelen. Det ska påpekas att Ungdomsstyrelsen inte fick svar från alla de verksamheter som vi kontaktade. Alla som svarade arbetade inte heller med frågan. I denna bilaga listas dock alla som Ungdomsstyrelsen kontaktat.

Telefonintervjuer

Avsnittet om Rosengård stadsdel bygger till stor del på information via telefon. En rad personer i Rosengård har kontaktats på detta sätt. I vissa fall har det handlat om kortare samtal och i vissa fall om längre telefonintervjuer. Telefonsamtal genomfördes under september och oktober månad 2010 med:

Skola

Kurator vid Apelgårdsskolan
Rektor för vuxenutbildningen på Rosengårdsskolan
Biträdande rektor vid modersmålsenheten
Skolsköterska vid Värner Rydénsskolan
Kurator vid Rosengårdsskolan
Rektor vid Kryddgårdsskolan
Rektor och biträdande rektor vid den muslimska friskolan Ögårdsskolan
Rektor vid Östra Grevie folkhögskola
Rektor vid St:a Maria Folkhögskola

Socialtjänst

Enhetschef för socialtjänstens individ och familjeomsorg.
Processledare för verksamheten Hela familjen inom socialtjänstens enhet för arbete och utbildning.
Socialekreterare vid socialtjänstens enhet arbete och utbildning samt enheten för ekonomiskt bistånd.
Projektledaren för projekt Hållbar jämställdhet inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg

Bilaga 2 • Kontaktade verksamheter

Stadsdel

Sektionschefen för familjebasen inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg
Kvinnofridsamordnaren i Malmö stad.
Enhetschef vid socialtjänstens enhet arbete och utbildning.

Förebyggande och fritidsverksamheten

Enhetschef för förebyggande och fritidsverksamheten
Verksamhetschefen för fritidsverksamheten
Föräldrakommunikatörer i Rosengårds stadsdel

Barn- och ungdomspsykiatri (BUP)

Verksamhetschef för BUP Team öster

Polis

Polis vid Rosengårds närpolis
Barnutredare inom projekt Karin, Kvinnofrids-satsningen i Malmö stad
Chef för ungdomsroteln i Malmö

Trossamfund

Kyrkoherde vid Västra Skrävlinge församling
Vd för Islamic center Malmö
Pater vid St:ta Maria katolska församling

I de alla

Projektledare för Tjejer i förening
Projektledare för Jallatrappan
Projektsamordnare vid Elektra Malmö

Övriga

Pedagog vid öppna förskolan på Familjecentralen Sesam
Kurator vid ungdomsmottagningen Rooseum
Bibliotekarie vid Stadsdelsbiblioteket i Rosengård
Projektledare för Ungdomssamtalarna
Projektledare för SåSant

Mejlenkät

Följande personer har även fått webbenkätens frågor mejlade till sig:

Rektor vid Apelgårdsskolan
Kurator vid Apelgårdsskolan
Skolsköterska vid Apelgårdsskolan
Rektor vi Kryddgårdsskolan
Skolsköterska vid Kryddgårdsskolan
Rektorer vid Rosengårdsskolan
Kurator vid Rosengårdsskolan
Biträdande rektorer vid Värner Rydénsskolan
Skolsköterskor vid Värner Rydénsskolan
Skolpsykolog vid Värner Rydénsskolan
Skolkurator vid Värner Rydénsskolan
Rektorer vid Örtagårdsskolan
Rektor och biträdande rektorer vid modersmålsenheten i Malmö
Enhetschefen för resursteamet för skolpsykologer i Malmö
Biträdande rektor vid vuxenutbildningen på Rosengårdsskolan
Koordinator för studie- och yrkesvägledarna i Malmö
Koordinator för kuratorer i Malmö.

Följande verksamheter har kontaktats via mejl:

Rosengårds stadsdelschef
Verksamhetsansvarig Elektra Malmö
Projektsamordnare United sisters Malmö
Projektledare för Tänk om!
Atim kvinnojour
Arabiskt initiativ

Möten

Möte med kvinnofridsamordnaren i Malmö 2010-10-07.

Verksamheterna

När det gäller verksamhetsexemplen sökte Ungdomsstyrelsen dessa genom webbenkäten, mejlfrågor till myndigheter och till deltagare i Ungdomsstyrelsens utbildning *Hur kan vi förebygga våld mot unga kvinnor?* samt via en förfrågan på Ungdomsstyrelsens webbplats. Av de verksamheter som Ungdomsstyrelsen fick tips om gjordes sedan ett urval utifrån ambitionen om en bred representation när det kommer till olika former av preventivt arbete och olika typer av verksamheter.

Förfrågning till myndigheter och kursdeltagare

Förfrågan om tips på verksamheter som arbetar förebyggande med frågan skickades ut till deltagarna på Ungdomsstyrelsens utbildning *Hur kan vi förebygga mäns våld mot unga kvinnor?* mellan 2008–2010.

En förfrågan skickades även ut till myndigheterna i myndighetsnätverket som Ungdomsstyrelsen är sammankallande för kring frågan om äktenskap mot någons vilja:

Brottförebyggande rådet
Rikspolisstyrelsen
Skatteverket
Socialstyrelsen
Migrationsverket
Statens folkhälsoinstitut
Sveriges kommuner och landsting
Länsstyrelsen i Stockholm
Länsstyrelsen i Västra Götaland
Länsstyrelsen i Östergötland
Länsstyrelsen Skåne
Nationellt centrum för kvinnofrid
Åklagarmyndigheten
Brottsoffermyndigheten
Kriminalvårdsverket
Skolverket
Nämnden för statligt stöd till trossamfund
Barnombudsmannen

Telefonintervjuer

Utöver dokumentstudier och verksamheternas svar i webbenkäten genomfördes även telefonintervjuer med verksamheterna under september och oktober 2010:
Ordförande i Sveriges muslimska råd
Familjerådgivare vid lokalförening inom Sveriges muslimska råd
Representant för Förenade islamiska föreningar i Sverige, del i Sveriges muslimska råd
Samordnare för hedersnätverket i Järfälla
Flyktingenhetens representant i hedersnätverket Järfälla
Verksamhetsledare Arosdöttrarna, ABF Västerås
Anställd på Heder.nu
Nationella samordnaren för Det handlar om kärlek
Fritidsledare på fritidsgård i Mölndal och ansvarig för tjejgruppen Strength of the future
Grundare av föreningen Tänk om!

Möten

Vid ett tillfälle skedde en intervju i verksamhetens egna lokaler, i oktober 2010:
Verksamhetschef och anställd vid Linnamottagningen, Kvinnors Nätverk

Mejlfrågor

Vid ett tillfälle skickades mejlfrågor (se bilaga 3) ut till verksamheten Heder.nu

Bilaga 2 • Kontaktade verksamheter Norge, Storbritannien och övriga möten

Norge Studiebesök

Utöver dokumentstudier genomfördes studiebesök i Norge i juni 2010 på:
Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi)
Vox (Nasjonalt fagorgan for kompetansepolitikk)
Drammen kommun – Drammenprosjektet
Oslo Røde Kors Internasjonale Senter (ORKIS)
Minhaj konfliktråd

Storbritannien

I fallet med Storbritannien kompletterades dokumentstudier med en mejlenkät och telefonintervjuer. Alla som fick mejlenkäten svarade dock inte på dem.

Mejlenkäten

Mejlenkäten (se bilaga 3) skickades till 14 verksamheter.

Följande verksamheter besvarade mejlenkäten alternativt så följdes kontakten upp på annat sätt:

Ministry of justice
Forced marriage unit
Safer Schools Partnership
Birmingham local government
Newcastle local government

Följande verksamheter har inte besvarat mejlenkäten:

Albert Kennedy Trust
Ashiana Sheffield Ltd
Safeguarding Children Board Sheffield
Service Manager (Social Services) Luton Borough Council
Head of Safeguarding for Children & Young People's Services, Leicester City Council
Henna Foundation
Iranian and Kurdish Women's Rights Organisation (IKWRO)
Karma Nirvana

Ashiana Project London

Telefonintervjuer

Telefonintervjuerna genomfördes under oktober 2010 med:

Senior Policy Adviser – Domestic Abuse & Forced Marriage, Civil, Family and Legal Aid Policy Directorate, Ministry of Justice
Anställd vid Forced marriage unit
Polis i Safer schools partnership, Tower Hamlets, London

Samordnaren för frågor som rör våld i nära relationer i Newcastle local authority (kommun)

Övriga möten

Utöver möten med en intern referensgrupp har möten hållits med:

Förbudsordförande och projektledare vid RFSL Ungdom, 2010-06-23.
ALMAeuropa, 2010-09-22.

Extern referensgrupp bestående av representanter från Länsstyrelsen i Stockholm, Länsstyrelsen i Skåne, Länsstyrelsen Östergötland, Länsstyrelsen i Västra Götaland och Socialstyrelsen, 2010-11-19.

Möte med myndighetsnätverket kring gift mot sin vilja, 2010-12-06.

Verksamhetsfrågor

I intervjuerna med verksamheterna har utgått från följande frågor:¹

- 1. Finns det någon dokumentation att utgå ifrån?**
- 2. Hur uppkom projektet (kort bakgrund)?**
 - Varför?
 - Hur initierades projektet (tillvägagångssätt)?
 - Var initierades det (yrkesgrupp/arena)?
- 3. Vilket är syftet med projektet?**
- 4. Vilka riktar sig projektet till?**
 - Primär målgrupp?
 - Sekundär målgrupp?
- 5. Vilka yrkesgrupper ingår i projektet?**
 - Några som saknas, som borde ingå?
- 6. Vilka samarbetspartners har projektet?**
 - Några som saknas, som borde ingå?
- 7. Budget?**
- 8. Personal?**
- 9. Hur gick ni till väga för att etablera projektet?**
 - Försvårande faktorer?
 - Framgångsfaktorer?
- 10. Hur jobbar ni?**
 - Metoder?
 - Var kommer dessa ifrån (egentillverkade, importerade)?
 - Hur har metoder/förhållningssätt utvecklats?
 - Har dessa förändrats under projektets gång?
 - Varför?
 - På vilket sätt?
- 11. Vilka metodproblem har ni mött?**
- 12. Har projektet förändrats under resans gång?**
- 13. Vilka faktorer har varit viktiga för att kunna fortsätta bedriva projektet?**
- 14. Har projektet gjort någon skillnad för målgruppen?**
 - För de inbladades arbete?
 - Den avsedda eller annan skillnad?
 - Vilken skillnad har det i så fall bidragit till?
 - På vilka områden?
- 15. Vad skulle ni rekommendera andra som vill jobba förebyggande mot att unga blir gifta mot sin vilja?**
- 16. Vilket kompletterande förebyggande arbete ser ni behov av?**
 - Lokalt, regionalt, nationellt?
- 17. Är någon utvärdering gjord?**
 - Av vem?
 - Finns den att tillgå?

Noter

¹ I frågorna används ordet projektet avseende den verksamhet som bedrivs. Detta får anpassas beroende av verksamhet.

Mejlenkät – Uppsala

Diarienummer: 517-1082/10

Hej,

Vi på Ungdomsstyrelsen jobbar för tillfället med ett regeringsuppdrag som handlar om att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja. Inom uppdraget ska vi genomföra en kartläggning över vad det finns för verksamheter som arbetar förebyggande med detta idag och vilka som skulle kunna göra det. Vi ska i kartläggningen titta närmare på hur arbetet med detta kan se ut i en kommun och vi vänder oss nu därför till er i Uppsala och hoppas att ni kan hjälpa oss genom att svara på några frågor om/hur ni arbetar med detta. Enkäten går ut till såväl ideella organisationer som kommunala verksamheter, och frågorna är därför generellt formulerade. Några av er kan ha stött på frågor från oss tidigare, men vi hoppas att ni ändå ska ta er tid att besvara detta. Vi har tyvärr väldigt ont om tid och hoppas därför att ni kan svara så fort som möjligt, gärna denna vecka eller början av nästa. Ju utförligare svar desto bättre. Om ni tror att någon annan i er verksamhet är mer lämpad att svara på frågorna får ni gärna vidarebefordra detta mejl till dem. Svara gärna även om ni inte arbetar med denna fråga, hoppa i så fall över de frågor som inte är relevanta för er.

1. Möter ni i ert arbete unga som riskerar att bli eller har blivit gifta mot sin vilja?

2. Bedriver ni något förebyggande arbete, eller har ni tidigare bedrivit något förebyggande arbete, för att förhindra att unga gifts mot sin vilja?

- Hur går detta arbete till?
- Vilka riktar sig arbetet mot?

3. Har ni några skrivna dokument om hur ni ska arbeta med detta?

Bifoga gärna dem i så fall.

4. Samverkar ni med några andra verksamheter i arbetet med detta?

5. Vad anser ni vara framgångsfaktorer i arbetet med denna fråga?

6. Upplever ni några svårigheter och begränsningar i det förebyggande arbetet?

7. Om ni inte arbetar med detta i nuläget, upplever ni att ni *skulle kunna* arbeta förebyggande med detta?

– Vilka andra institutioner/verksamheter i samhället anser ni *skulle kunna/borde* arbeta förebyggande för att förhindra att unga gifts mot sin vilja?

8. Känner ni till andra verksamheter som idag arbetar konkret med att förebygga att unga gifts mot sin vilja?

– Ideella och/eller kommunala?

– Känner ni till något/några trossamfund som arbetar med detta?

9. Känner ni till några väl fungerande metoder i arbetet med att förebygga att unga gifts mot sin vilja?

10. Ser ni något behov av metodutveckling när det gäller denna fråga?

– Vad för typ av metodutveckling?

Resultaten från kartläggningen ska presenteras i en rapport till regeringen den 15 december. I rapporten ska vi lämna förslag på förutsättningar för långsiktigt förebyggande arbete och metodutveckling.

Det kan eventuellt även bli aktuellt med studiebesök hos er i Uppsala eller vidare telefoninter-vjuer, vilket jag i så fall hoppas att ni kan tänka er att medverka i.

Hör gärna av er om ni har frågor eller hellre vill prata om detta på telefon.

Stort tack på förhand!

Med vänlig hälsning/

Cecilia

Mejlfrågor – Myndigheter och kursdeltagare

Dnr: 517-1082/10

Till myndigheter i myndighetsnätverket

1. Känner ni till aktörer som i dagsläget arbetar förebyggande kring frågan om unga som gifts bort mot sin vilja?

(aktörer inom kommunal, fristående eller ideell verksamhet eller inom trossamfund)

– Vilka är dessa i så fall?

2. Är det några av dessa som är mer framgångsrika än andra?

3. Kan ni identifiera aktörer som skulle kunna arbeta förebyggande med denna fråga?

– Vilka och varför just dessa?

4. Känner ni till bra metoder/metodmaterial för att arbeta med detta och/eller har ni identifierat något behov av metodutveckling när det gäller den här frågan?

Hoppas ni kan svara på dessa frågor och hör gärna av er senare om ni kommer på fler verksamheter som ni tycker vi bör känna till.

Stort tack på förhand!

Med vänlig hälsning/

Cecilia

Till kursdeltagare

Dnr: 517-1082/10

Hej,

Vi på Ungdomsstyrelsen arbetar för tillfället med ett regeringsuppdrag som handlar om att genomföra insatser som kan förebygga och förhindra att unga mellan 13 och 25 år blir gifta mot sin vilja. Uppdraget är en del i regeringens handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja (Regeringens skrivelse 2009/10:229). Uppdraget består av fyra delar och ska vara genomfört senast den 31 december 2010. En del i uppdraget handlar om att identifiera vilka verksamheter som idag arbetar förebyggande och vilka som skulle kunna arbeta förebyggande med detta och vi vill gärna komma i kontakt med verksamheter som vi kan titta närmare på i vår kartläggning. Utredningen ska leda fram till förslag om hur man långsiktigt kan arbeta förebyggande kring detta och förslag på metodutveckling som ska lämnas till regeringen.

Du får detta mejl då du tidigare gått Ungdomsstyrelsens utbildning "Hur kan vi förebygga våld mot unga kvinnor" och vi vill nu fråga dig:

Arbetar du eller den verksamhet som du representerar konkret med att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja?

Vi är tacksamma om du har möjlighet att svara så snart som möjligt.

Om du har några frågor är det bara att kontakta mig på:

tfn: 08-566 219 80

e-post: cecilia.narby@ungdomsstyrelsen.se

Stort tack på förhand!

Med vänlig hälsning/

Cecilia

Mejlenkät - Storbritannien

Dnr: 517-1082/10

First I'm interested in a brief background to the Forced Marriage Unit and the Forced marriages civil protection Act. What exactly are they and how do they work? What does a Forced marriage protection order mean?

1. What is your function and what is your organization/project/institution working with?

2. Are you working with forced marriages in a preventive way?

– If so, in what way?

3. When, how and why did you start working with the issue of forced marriages; in Great Britain in general and in your organization?

– Has the work changed in any way since it started?

4. Do you use any specific methods in your work?

5. Do you cooperate with any other organizations, religious communities or government institutions regarding this issue (national or international)?

– Do you know of any local authorities that have been working successfully with preventing forced marriages?

6. Have you identified any success factors in the preventive work with forced marriages?

7. What difficulties have you come across in your work?

– Have you identified any areas that need improvement?

8. Has your work been evaluated in any way?

– Have you noticed any effects from your work?

9. Do you meet both girls and boys in your work?

– Do you work in different ways with them?

10. Do you have any recommendations to others that want to work preventive with this issue?

Följebrev

Diarienummer: 517-1187/10

Enkät om unga som blir gifta mot sin vilja

Arbetar din organisation eller verksamhet med att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja? Vi behöver din hjälp.

Vi har fått ett regeringsuppdrag som handlar om att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja.

Giftermål mot någons vilja kan ske genom att en person utsätts för tvång, våld eller hot men även genom indirekta påtryckningar. En del i uppdraget handlar om att identifiera vilka verksamheter som idag arbetar förebyggande och vilka som skulle kunna arbeta förebyggande kring detta. Vi ska särskilt belysa insatser inom kommunala, fristående och ideella organisationer eller verksamheter samt inom trossamfund. Vi vänder oss därför till dig för att fråga om din verksamhet arbetar förebyggande med frågan eller om ni känner till verksamheter som gör det.

Här är enkäten. Svara så långt eller kort du vill:

<http://lupp.ungdomsstyrelsen.se/mrIWeb/mrIWeb.dll?I.Project=GIFTMOT20100816>

Om du inte är rätt person att svara, vidarebefordra gärna det här brevet till någon annan inom din verksamhet.

Vårt arbete redovisas i december 2010. Rapporten kommer då att kunna laddas ner från vår webbplats. Hör gärna av dig om du har frågor eller funderingar. Du kan läsa mer om uppdraget på vår webbplats.

Stort tack på förhand!

Cecilia Narby

08-566 219 80

cecilia.narby@ungdomsstyrelsen.se

Per-Erik Jalava

08-566 219 72

per-erik.jalava@ungdomsstyrelsen.se

P.S. Om detta ämne inte är aktuellt för din organisation får du gärna meddela oss detta via e-post (se adresser ovan). Du slipper då fler förfrågningar från oss i detta uppdrag.

Enkäten

1. Vill ni medverka i denna enkätundersökning om förebyggande arbete med att förhindra att unga gifts mot sin vilja?

- Ja
 Nej

2. Vilken verksamhet svarar du för?

(namn på verksamheten och gärna kontaktuppgifter/kontaktperson)

.....
.....

Ni som svarat nej på första frågan skickas nu till slutet av formuläret.

3. Bedriver ni något förebyggande arbete, eller har ni tidigare bedrivit något förebyggande arbete, för att förhindra att unga gifts mot sin vilja?

- Ja
 Nej
 Ja, tidigare men inte längre ?

– Om **ja**, hur går ni så fall tillväga? Lämna gärna exempel på metoder ni använder er av.

.....
.....

– Om **ja, tidigare men inte längre**, hur gick ni så fall tillväga? Varför pågår arbetet inte längre?

.....
.....

4. Vad anser ni vara framgångsfaktorer i arbetet med denna fråga?

.....
.....

5. Upplever ni några svårigheter och begränsningar i det förebyggande arbetet?

- Ja
 Nej

– Om **ja**, vilka är de?

.....
.....

– Om **ja**, hur skulle dessa i så fall kunna undanröjas?

.....
.....

6. Om ni inte arbetar med detta i nuläget, upplever ni att ni skulle kunna arbeta förebyggande med detta?

- Ja
 Nej

– Om **ja**, vad skulle krävas för att ni skulle kunna göra det?

.....
.....

7. Känner ni till andra verksamheter som idag arbetar konkret med att förebygga att unga gifts mot sin vilja?

- Ja
- Nej

– Om ja, vilken/vilka?

.....

.....

8. Känner ni till några väl fungerande metoder i arbetet med att förebygga att unga gifts mot sin vilja?

- Ja
- Nej

– Om ja, vilken/vilka?

.....

.....

9. Ser ni något behov av metodutveckling när det gäller denna fråga?

- Ja
- Nej

– Om ja, vad för typ av metodutveckling är det ni ser behov av?

.....

.....

10. Vilka institutioner/verksamheter i samhället anser ni skulle kunna/borde arbeta förebyggande för att förhindra att unga gifts mot sin vilja?

.....

.....

11. Hur skulle ett sådant arbete kunna se ut?

.....

.....

12. Har ni några ytterligare kommentarer, synpunkter eller tips som ni vill tillägga eller som ni tycker att Ungdomsstyrelsen bör ta med sig i det fortsatta arbetet med denna fråga?

.....

.....

13. Markera det svar som bäst stämmer in på er verksamhet:

- Kommunal ?
- Fristående ?
- Ideell ?
- Trossamfund ?

Annat:

Av egen vilja

En kartläggning av förebyggande arbete och metoder för att förhindra och förebygga att unga blir gifta mot sin vilja

Enligt Ungdomsstyrelsens rapport *Gift mot sin vilja* upplever cirka 70 000 unga i Sverige att de inte har möjlighet att fritt välja vem de ska gifta sig med. I *Av egen vilja* har vi kartlagt vilka aktörer som arbetar med att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja och vilka metoder de använder sig av. I kartläggningen tittar vi på verksamheter på länsnivå, kommunal-nivå, stadsdelsnivå och verksamheter inom ideell sektor. Dessutom görs internationella utblickar där goda exempel på förebyggande metoder som används i Norge och Storbritannien presenteras.

Rapporten fokuserar på frågorna: Vilka aktörer arbetar med frågan och vilka skulle kunna göra det? Hur ser de förebyggande insatserna ut och vilka metoder används? I *Av egen vilja* beskriver Ungdomsstyrelsen läget i Sverige idag och lämnar förslag kring metodutveckling och hur ett långsiktigt förebyggande arbete kan byggas upp för att bättre förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja.

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

Fritzes

ett Wolters Kluwer-företag

106 47 Stockholm Tel 08-598 191 90 Fax 08-598 191 91 order.fritzes@nj.se www.fritzes.se

ISBN 978-91-85933-40-2 ISSN 1651-2855